

Gro Follo

Grenselinje-landet
— grensehandel mellom handel og tur

Norsk senter for bygdeforskning
rapport 2/03

Norsk senter for bygdeforskning.

Rapport nr. 2/03.

ISSN 1503-2035.

Trykk av omslag: Tapir Trykk, Trondheim.

Kopiering: Representralen, NTNU, Trondheim.

Forord

Dette er en delrapportering i et større prosjekt; ”Fenomenet grensehandel – rasjonalitet mer enn galskap?” finansiert av Norges Forskningsråd. Det er et samarbeidsprosjekt mellom Norsk senter for bygdeforskning (Bygdeforskning) og Statens institutt for forbruksforskning (SIFO). Fra Bygdeforskning arbeider forskerne Gro Follo og Oddveig Storstad på prosjektet, og fra SIFO forskerne Runar Døving og Randi Lavik. Lavik er prosjektleder.

Innsamling av data foregikk hovedsakelig høsten 2002. Følgende typer data er samlet inn: Prisdata, surveydata av et utvalg grensehandlere fra Strømstad kommune, antropologiske observasjoner og kvalitative intervjuer av grensehandlere i Finland og Strømstad kommune i Sverige.

Pr. mai 2003 er følgende delrapporteringer publisert:

Prisforskjeller og grensehandel mellom Norge og Sverige – sammenlignende prisundersøkelse av utvalgte grensehandelsvarer, kjente merkevarer og alkohol 2002 og ulike grensehandelsundersøkelser (Randi Lavik). Oppdragsrapport nr 5-03 SIFO.

Grenselinje-landet — grensehandel mellom handel og tur (Gro Follo). Rapport 2/03. Norsk senter for bygdeforskning.

Grensehandel - forbrukerfest eller politisk protest? (Oddveig Storstad). Rapport 3/03, Norsk senter for bygdeforskning.

Grensehandel i sameland (Runar Døving). Prosjektnotat nr 4-03 SIFO.

Disse fire publikasjonene utgjør samlet sett en bred beskrivelse og analyse av grensehandel som fenomen, og fremstår som den første dyptgående og helhetlige samfunnsvitenskapelige analyse av nordmenns grensehandel.

Trondheim, mai 2003

Gro Follo

Innholdsoversikt

Forord.....	3
Innholdsoversikt	5
1 Innledende kommentar og det empiriske grunnlaget.....	7
Oppbygging/tematikker	11
Det empiriske grunnlaget: Metode, datainnsamling og -analyse.....	12
2 Grenselinje-land	19
Teoretiske betraktninger vedrørende grenselinje-landet.....	19
Å gjøre nasjonalstatsgrensen ikke-skarp.....	27
Nivellerende kvalitetsbetraktninger	27
”Å ta med for mye”	35
Ikke-Norge, ikke-Sverige, ikke norsk Sverige, ikke svensk Norge.....	47
Ikke-Norge: Grensehandel som frisione, front og protest	48
Blandingslandet.....	60
3 Den sosio-kulturelle konstruksjonen av billighet.....	73
Tilstedeværende menneskers agering	74
Den sosiale samhandlingen.....	74
Håndtering av varene	81
Hvordan kan den svenske "billigheten" slås fast?.....	87
Kunnskap om pris	93
Elementer som taler for at det er billigere på den svenske siden av nasjonalstatsgrensen.....	98
Bidrag til den svenske billigheten	105
Noen flere små bidrag.....	106
Noen flere store bidrag.....	110
4 I spennet fra handel til tur.....	123
Analytisk modell for forholdet "handel" og "tur"	123
Modus-endring	131
"Bokholderiets mysterier"	134

5 Oppsummering og avsluttende kommentar	145
Oppsummering	145
Grensehandel som politisk tema	150
 Referanser	 155
 Vedlegg	 167

1 Innledende kommentar og det empiriske grunnlaget

Siktemålet med denne rapporten er å overbringe leseren et bilde av hvordan grensehandel som levd virkelighet kan arte seg. Det vil si hvordan grensehandel fremstår for grensehandlere selv og dem i mellom, og hvilke praktisering av forståelse og hvilke forståelse av praksis det kan være snakk om. Det er således det Haavind (2000) omtaler som "innvendige sammenhenger" jeg er ute etter å få frem, det vil si de opplevelsesmessige sammenhengene personene selv etablerer og bruker når de deltar i denne delen av sin sosiale og kulturelle verden. Fortrinnsvis har jeg studert grensehandel slik den utspiller seg på dens rette og opprinnelige plass: På grensen. De varene som her inngår i handelen, er primært matvarer ispedd alkoholholdig drikke og tobakk.

Den erfaringsnære og emiske¹ inngangen jeg søker, innebærer at det ikke gis rom for mine egne eventuelle normative betraktninger rundt grensehandel. Det er nødvendig å være eksplisitt vedrørende dette. Det er for det første nettopp da fordi grensehandel synes å aktivere normative spørsmål. Det er for det andre fordi mange mener noe om grensehandel, det være seg både den norske Per og Kari Hvermansen, politikere, handelsstand, forskere. For det tredje er grensehandel et politisk tema og et fenomen som er til dels kraftig politisert. At det er slik, gir seg til kjenne blant annet ved at en mannlig grensehandler i innledningsfasen av en prat med meg sier: "Du er vel imot grensehandel"² (noe som forteller at grensehandel er noe en kan være "mot"), og at en annen mann³ bemerker: "Du stemmer vel Senterpartiet og får gråten i øynene hvis du får

---

¹ Termen "emisk" tilhører et begrepspar benyttet innen antropologien. Den andre termen er "etisk". "Emisk" innebærer at noe er sett med informantens blikk, "etisk" forteller at det er sett med forskernes blikk. Fordi ordet "etisk" i vanlig tale forstås som noe knyttet til moral og det normative, vil jeg i denne rapporten bruke moral/normativt og lignende om dette for å unngå sammenblandinger og misforståelser.

² M i ikke-lydbånd-opptatt intervju 101 (2002). På det tidspunktet hadde jeg ikke presentert meg, og han visste ikke noe om meg bortsett fra det han umiddelbart opplevde.

³ Ikke-lydbånd-opptatt intervju 86 (2002). Dette ble sagt etter at jeg hadde presentert meg og sagt at jeg kom fra Norsk senter for bygdeforskning, og etter at jeg etter hans sterke oppfordring hadde garantert ham at Senterpartiet ikke sto bak undersøkelsen.

Enoksen i enerom".

De normative betraktningene om grensehandel jeg som privatmenneske har, dreier seg ikke om grensehandel som sådan, men om forbruk helt generelt. Som privatmenneske er jeg overbevist om at vestlige mennesker av i dag får et kvalitativt bedre liv ved å forbruke mindre og sette ned fordringene om materielle goder. Min forskerkompetanse og mitt forskerbaserte grunnsyn forteller meg imidlertid at denne overbevisningen (som det meste annet) er resultat av en bestemt sosio-kulturell konstruksjon, og at sannhetsgehalten i overbevisningen vanskelig kan stadfestes. Dette gjør at jeg forsøker å etterleve mine egen overbevisning, men uten å søke å implementere den hos andre og også uten å fordømme andres forbruk. I den praktiske gjennomføringen av datainnsamlingen, har jeg da forsøkt å møte mennesker ut fra deres ståsted og erfaringshorisont.

Når jeg nå skal presentere noen av funnene fra det gjennomførte forskningsprosjektet, forsøker jeg igjen å la informantene få snakke sin forståelse og praksis frem. Dette innebærer blant annet at tematikker jeg tar opp, er fremtredende og betydningsfulle i datamaterialet og ikke noe som blir spesielt iøynefallende fordi jeg har den private overbevisningen jeg har. Videre innebærer det et meget bevisst forhold til ordvalg og fremstilling. Når rapporten er publisert, har jeg imidlertid ikke herredømme lengre: Andres fortolkning av min presentasjon og representasjon av grensehandel som fenomen, kan jeg ikke styre. Gehalten i denne påstanden kan vises ved hjelp av en NTB-melding om grensehandel sommeren 2001 hvor jeg er referert⁴. I pressemeldingen bruker jeg ord som "en svært husholdningsbasert fokus", noe NTB etter min godkjenning omsetter til overskriften "Fokus på eget". NTB-meldingen som opprinnelig hadde overskriften "Stor politikerforakt blant de svenskehandlende", ble gjengitt i flere nyhetsmedier⁵. I Varden (2001) er overskriften da blitt til "Tenker mest på seg selv", hos Fredriksstad Blad (2000a) "Grensehandlende er store egoister", i

---

⁴ Hele NTB-meldingen slik NTB presenterte den for meg til godkjenning, er gjengitt i Vedlegg 1.

⁵ Etter hva jeg har oversikt over ut fra hva Observer Norge AS har fanget opp, ble dette slått opp i NRK (2001), Agderposten (2001), Sunnmørsposten (2001), Laagendalsposten (2001), Haugesunds Avis (2001), Østlendingen (2001), Varden (2001), Fredriksstad Blad (2001a), Halden Arbeiderblad (2001) og Nytt Fra Norge (2001).

Østlendingen (2001) "– Svenskehandlende er egoister", og hos NRK (2001) "Egoister på svenskehandel", overskrifter som trolig er gitt ut fra hva en annen person i NTB-meldingen er tillagt å hevde. I Sarpsborg Arbeiderblad (2001) og Rakkestad Avis (2001) blir saken fulgt opp og en Venstre-politiker⁶ sitert. Her er presentasjonen slik at jeg tilsynelatende hevder at folk som handler på grensen er egoister. Det blir da kan hende ikke nevneverdig å undres over at en person i et innlegg i Fredriksstad Blad (2001b) underskriver seg selv som "egoist og grensehandlende", at innlegget har overskriften "Grensehandlende – store egoister?", og at jeg angivelig skal ha sagt nettopp dette. — Og det til tross for at jeg i samtalen med NTB-journalisten eksplisitt avslo å omtale de grensehandlende som "egoister".

Hva disse media-oppslagene i tillegg viser, er at grensehandel kan bli forstått som "nyhetssak". Presumptivt er det slik fordi grensehandel er noe mange mener noe om eller er antatt å mene noe om. Hadde ikke det vært tilfellet, hadde det formodentlig heller ikke blitt tatt inn i nyhetsmediene. Videre viser oppslagene med all tydelighet at grensehandel inngår i en normativ betraktningsramme. Det som først og fremst går frem i disse oppslagene, er spørsmålet om grensehandel skal forstås normativt. Det er denne muligheten som gir oppslagene potensiale som nyhetssak. I oppslagene hvor overskriften tilkjenner at grensehandlerne er egoister, er det normative uttrykt på to nivå. På ett nivå ligger det normative i (den tilskrevne) forståelsen at grensehandlere er egoister. På det annet nivå slår det normative tilbake på den personen som angivelig skal ha sagt at grensehandlere er egoister: Det er nemlig det at noen kan hevde at grensehandlere er egoister, som her er det normative "fysj-fysj", og det er dette som trolig har størst oppslagsverdi i alle fall for medier hvis nedslagsfelt fortrinnsvis er Østfold fylke.

Den erfaringsnære og emiske inngangen jeg søker, innebærer at det ikke er nødvendig med noen presis, etisk definisjon av grensehandel. Grensehandel kan, mer eller mindre i tråd med forståelsen til de grensehandlende selv, ordsettes som den handel og det forbruk som finner sted i grensestrøk opp mot egen nasjonalstats grenser. Hvor langt fra den aktuelle grensen et sted kan ligge og

---

⁶ Det er Rita Sletner, Østfold Venstres 1. kandidat til stortingsvalget. Hun sier ifølge avisoppslaget bl.a.: "Jeg føler meg ille berørt når folk blir stemplet som egoister fordi de grensehandler i Sverige".

fremdeles omtales som "grensestrøk", er her mindre relevant. Det samme gjelder òg hvorvidt varen eller tjenesten kjøpes eksempelvis på matvarebutikk, bensinstasjon eller apotek. Det er også spørsmålet om hvorvidt varen eller tjenesten konsumeres i det andre landet eller i eget. Boller og middag kjøpt og fortært på den andre siden av den norske nasjonalstatsgrensen inngår. Jeg gjør imidlertid oppmerksom på at datamaterialet mitt ikke fanger opp nordmenn på ferieopphold der, og videre at det fortrinnsvis er kjøp av varer informantene omtaler⁷. I denne rapporten vil jeg derfor omtale det som kjøp av varer, og ikke som kjøp av varer og tjenester. Dette innebærer dog ikke at ikke meget av det som her presenteres også trolig kan gjøres gjeldende for kjøp av tjenester.

Min presenterte definisjon av grensehandel innebærer at denne rapporten ikke på noe vis er ment å inngå i den debatten som har pågått mellom Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon (HSH) og Ericsson ved Stiftelsen Østfoldforskning (heretter omtalt som "Østfoldforskning") om hvordan "grensehandel" skal defineres (se for eksempel HSH 2000b, 2000c, 2001a, 2001b, Ericsson 2001, *Nationen* 2001a, 2001b). Det denne debatten imidlertid er nok et eksempel på, er at grensehandel er sterkt politisert: HSH sine beregninger viser av omfanget av grensehandelen (slik HSH definerer den) øker, og at den i 1999 trolig utgjorde mellom 7 og 8 milliarder kroner (HSH 2000b). Østfoldforskningens beregninger viser at det de omtaler som den samlede bil- og bussbaserte grensehandelen fra nordmenn i Sverige, i 2000 lå i intervallet 2,5-3,7 milliarder kroner (Ericsson 2001). Dette voldsomme spriket i beregnet omfang gjør at HSH, som er opptatt av å få iverksatt en politikk som begrenser grensehandel, uttaler ved direktør Dræge: "Vi håper ikke Regjeringen vil bruke rapporten fra Østfoldforskning til å unnlate å iverksette tiltak for å redusere grensehandelen" (HSH 2001a). Dræge har i annet høve (HSH 2001b) også eksplisitt sagt at de oppfatter et notat Østfoldforskning ga til Arbeiderpartiet i september 1999, som et politisk innspill. Ikke bare er HSH og Østfoldforskning ved Ericsson uenige om omfanget av grensehandelen, de synes også å være relativt uenige om hvordan grensehandelen skal forstås. Ericsson hevdet allerede i 1997 at grensehandel ikke er noen "ulykke" (Ericsson 1997), mens HSH synes se ganske annerledes på det (se for eksempel *Dagligvarehandelen* 1998,

---

⁷ Dette er i tråd med Storstad (2003) sitt funn om at det kun er 3% av hennes respondenter som svarer at de på handelen den aktuelle dagen, har kjøpt eller har planer om å kjøpe "tjenester som f.eks. bilreparasjon, hårklipp".

Aftenposten 1998, HSH 2000a, 2000c, 2003). Da Ericsson blir tatt inn i det ekspertutvalget Finansdepartementet setter ned for å vurdere virkningene på statens inntekter av å endre avgiftene på grensehandelsutsatte varer (Finansdepartementet 2003b), tilkjennevir HSH sin bekymring over utvalgets sammensetning. Direktør Angell utdyper dette slik: "Utvalget synes å være ensidig sammensatt av byråkrater fra Finans- og Sosialdepartementet, samt SSB og en forsker som er kjent for å ville bagatellisere grensehandelen mest mulig" (HSH 2003). I et oppslag i *Aftenposten* går det frem at det er Ericsson Angell omtaler (*Aftenposten* 2003). Ikke bare viser dette dyp uenighet og engasjement fra HSHs side. Selve nedsettingen av ekspertutvalget er i tillegg nok en indikator på hvor politisert grensehandel er: Utvalget er en oppfølging av budsjettavtalen (statsbudsjettet 2003) mellom regjeringspartiene og Fremskrittspartiet (Finansdepartementet 2002).

Oppbygging/tematikker

Det finnes lite erfaringsnære, emisk orienterte og kvalitative data-baserte studier av grensehandel. Dette er tilfellet for Norge⁸, og etter hva jeg kjenner til, også tilfellet for Skandinavia, resten av Europa og også den engelsktalende verden for øvrig⁹. Den forskningen som Bygvrå ved danske Institut for grænseregionsforskning i en årrekke har utført på grensehandelen mellom Danmark og Tyskland, er kvantitativ (Bygvrå 1992, 1997, 2002). Det samme er tilsynelatende tilfellet for studier av den handelen som foregår langs grensen mellom Canada og USA (Sullivan og Kang 1997). Dette innebærer at den foreliggende rapporten kan betraktes som en oppåpning av et felt for kvalitative

---

⁸ For Norges del kjenner jeg til to mellomfagsoppgaver i sosiologi ved NTNU (Nilsen og Nybø 2001, og Sivertsen 2001). Jeg vet også at professor i etnologi, Anders Gustavsson, Institutt for kulturstudier, Universitetet i Oslo, arbeider med grensehandel som tematikk. Med ham som veileder, gjennomføres det nå en hovedfagsoppgave i etnologi der. Videre arbeider historikeren Åsmund Svendsen ved Moss by- og industrimuseum med det fjerde bindet av Østfolds historie (perioden 1860–2000). I dette bindet vil grensehandelen i Østfold bli behandlet (Svendsen personlig meddelelse 19.12.02).

⁹ Grunnlaget for uttalelsen er litteratursøkene jeg har gjort på forskningsdatabaser tilgjengelig via universitetsbiblioteket (NTNU). Søkordene jeg har brukt er "cross border shopping", "cross-frontier shopping", "border trade" i ulike varianter med trunkering og bruk av logiske operatorer. I tillegg har jeg søkt på norske, svenske og danske muligheter for ordet "grensehandel".

studier. Dette impliserer så igjen både at dette arbeidet må betraktes som begynnelsen på kvalitative studier av grensehandel, og at jeg har hatt lite vitenskapelig kunnskap om grensehandel å ta ansats fra.

Fraværet av tidligere, kvalitativ forskning gjør at jeg kan la mitt datamateriale "spille seg ut" uten å være styrt av hva andre tidligere har grepet og be-grepet av fenomenet grensehandel, og uten å opponere mot, kontrastere til eller bekrefte andre studiers funn. Det som da trenger seg på som overordnede tema, er *grenselinje-landet* som noe overordnet fysisk sted og noe som manifesterer seg i aktørenes forståelse og atferd. Videre er den sosio-kulturelle konstruksjonen av billighet, av stor betydning. Det blir den fordi det kun finnes en teoretisk mulighet for å foreta en altomfattende undersøkelse mellom to lands priser på varer: En må alltid foreta en utvelgelse med hensyn til hva en skal inkludere. Det tredje og siste overordnede temaet dreier seg om den tette koblingen mellom handel og tur som empirisk synes å gjøre seg gjeldende.

Formodentlig er det noe av de presenterte innsikter som kan transporteres til andre områder i verden hvor det foregår grensehandel. For å motvirke en viss form for nærsynthet (og muligens etnosentrisme), ønsker jeg imidlertid å minne om at den grensehandelen som rapporten forsøker å gripe og be-gripe, baserer seg på fredelig sameksistens mellom etablerte nasjonalstater. Om ikke andre sosio-kulturelle forhold gjør transporten av kunnskap til andre områder vanskelig, så vil dette kunne begrense muligheten.

Det empiriske grunnlaget: Metode, datainnsamling og -analyse

I denne rapporten benyttes det to sett av datamateriale. Det første settet ble samlet inn i perioden 20. til 28. april i 2001. Det andre i perioden 14. til 27. oktober i 2002. Dette innebærer at den første datainnsamlingen skjedde relativt kort tid etter lempingen på importforbudet mot klovdyrprodukter som hadde blitt iverksatt fra og med 14. mars 2001 i forbindelse med utbruddet av munn- og klovsyke i Storbritannia (Landbruksdepartementet 2001a, 2001b). Videre skjedde denne første datainnsamlingen kun to måneder forut for at Norge skulle gjennomføre en større endring av momslovgivningen. Fra og med 1. juli 2001 ble momsens på næringsmidler halvert fra 24% til 12% (Landbruksdepartementet

2001c, 2001d). Valutakursutviklingen i forhold til den svenske kronen var imidlertid slik de 12 siste månedene forut for reformen, at hele dens effekter var "spist opp" på forhånd (Statistisk sentralbyrå 2001). Frem til neste datainnsamling, styrket den norske kronen seg ytterligere i forhold til den svenske og danske¹⁰. Grensehandel og valutaforhold etc. inngikk høsten 2002 i drøftinger rundt statsbudsjettet for 2003, og 22. november undertegnes det tidligere omtalte budsjettforliket mellom regjeringspartiene og Fremskrittspartiet. Her inngår grensehandelproblematikk som et verbalforslag med overskrift "Virkningene av avgiftsendringer" (Finansdepartementet 2002). Disse større tidsmessige særtrekkene som datainnsamlingene foregikk innenfor, er koblet sammen med det faktum at ikke noen av innsamlingene var knyttet til høytid eller ferietid. Den første datainnsamlingsperioden kom rett etter påske (2. påskedag var 16. april), og noen påskehandel foregikk altså ikke på det tidspunktet. Den andre datainnsamlingen skjedde på et tidspunkt hvor det ikke var noen form for eksempelvis ekstra fridager eller høstferie for skolene. Gitt tidspunktet på året, falt begge datainnsamlingsperiodene utenfor den vanlige perioden for nordmenns sommerferie. Den handel som nordmenn foretar i Norges naboland i forbindelse med ferieopphold der, fanges altså ikke opp i datamaterialet.

For å si noe om konteksten datamaterialet ble samlet inn i, kan reiseruten brukes som indikator for den første datainnsamlingen (2001):

- Fredagskveld med StenaLine-båten fra Oslo til Fredrikshavn i Danmark. På butikker i Fredrikshavn lørdag, og tilbake til Oslo med StenaLine-båten på søndag.
- Mandag på busstur med selskapet Finn Carlsen fra Oslo, via Sandefjord, og med stopp i Strømstad by og svensk side av Svinesund før retur til Oslo samme kveld.
- Tirsdag formiddag på butikker i Halden. Om kvelden ny båttur med StenaLine fra Oslo til Fredrikshavn.
- Onsdag er StenaLine-båten i Fredrikshavn 1,5 time. Retur med denne båten samme dag tilbake til Oslo.

---

¹⁰ Månedsgjennomsnitt av midtkursen var for juli 2001 86,05 NOK for 100 SEK, for oktober 2002 måtte en gi 80,62 NOK. Månedsgjennomsnittet av midtkursen for NOK/DKK var for juli 2001 107,08, for oktober 2002 98,80. (Norges Bank 2003a.)

- Torsdag på butikker i Halden by.
- Fredag på butikker på svensk side av Svinesund.
- Lørdag på butikker i Strømstad by.

For den andre datainnsamlingsperioden (2002) var det kun snakk om mindre forflytninger mellom svensk side av Svinesund, Nordby og Strømstad by. Jeg bodde da på Carestel på Nordby, og gjorde datainnsamling der hver morgen og kveld uansett hvor jeg befant meg for øvrig om dagen. Hovedfordelingen over dagene var som følger:

- Mandag 14.10: Jeg ankommer Nordby og begynner datainnsamlingen der.
- Tirsdag 15.10: Datainnsamling på Nordby.
- Onsdag 16.10: Datainnsamling på Nordby.
- Torsdag 17.10: Datainnsamling på svensk side av Svinesund.
- Fredag 18.10: Datainnsamling på svensk side av Svinesund.
- Lørdag 19.10: Datainnsamling i Strømstad by.
- Søndag 20.10: Kun skriving i feltarbeidsbok.
- Mandag 21.10: Datainnsamling på svensk side av Svinesund.
- Tirsdag 22.10: Datainnsamling på Nordby.
- Onsdag 23.10: Datainnsamling på svensk side av Svinesund.
- Torsdag 24.10: Datainnsamling på svensk side av Svinesund.
- Fredag 25.10: Datainnsamling på svensk side av Svinesund først på dagen, deretter på Nordby.
- Lørdag 26.10: Datainnsamling på svensk side av Svinesund.
- Søndag 27.10: Datainnsamling på svensk side av Svinesund.

Datainnsamlingen foregikk ved hjelp av feltarbeid (deltakende observasjon og uformelle samtaler) og ulike varianter av feltarbeidsintervju (noen mens vi står/sitter i ro og prater, andre mens jeg fotfølger informantene med båndopptaker mens de gjør det de gjør.) Den første datainnsamlingen inngikk i et Forskningsråds-finansiert prosjekt med tittelen "Forbrukeroppfatninger om sammenhengen mellom pris og kvalitet på matområdet"¹¹. Når denne datainnsamlingen var lagt slik det går frem av oversikten gitt ovenfor, skyldtes dette blant annet en antakelse om at mennesker som grensehandler er

---

¹¹ Se Follo (2002a) om bruk av dette datamaterialet i den sammenhengen.

prisbevisste, men også den antakelsen at dette muligens innebar et mindre fokus på kvalitet gitt den store vektleggingen av pris. I forbindelse med den første datainnsamlingen var det valgt ut fire tema jeg skulle fokusere på. Det var økonomi, risiko, kvalitet og samfunnsøkonomi. Den andre datainnsamlingen inngår utelukkende i det Forskningsråds-finansierte prosjektet "Fenomenet grensehandel – rasjonalitet mer enn galskap?" Selv om det i dette prosjektet er lagt opp til en mer eksplorerende utforskning, hadde jeg også her noen rettesnorer for hva jeg skulle fokusere på. Det var det overordnede spørsmålet om hvordan grensehandel fremstår for grensehandlerne selv og dem i mellom. Dette var så brutt ned til tre andre spørsmål: Hvordan forstår, opplever og praktiserer de grensehandel; hvilke rasjonalitet legger de til grunn; hvordan konstrueres "billighet"?

Datamaterialet består av feltarbeidsnotater fra observasjoner og uformelle samtaler så vel som fra samtaler hvor jeg har gitt meg til kjenne som forsker. Jeg benytter også introspeksjon som metodisk inngang, og i feltarbeidsnotatene inngår dermed også notater om mine egne opplevelser, forståelser og utvikling av dette over tid. Datamaterialet er samlet inn i butikker, utenfor butikker, på vei til og fra i bil, på buss, båt og ferger. I den siste datainnsamlingsperioden arbeidet jeg noe sammen med forskerkollega Døving. I tillegg benyttet jeg en god del tid den siste uken i den perioden, på å dele ut spørreskjema i forbindelse med Storstads del av prosjektet (Storstad 2003). Dette ga rom for en litt annen inngang til potensielle informanter enn hva jeg ellers benyttet, og jeg samlet da også samtidig inn kvalitative data for min del av prosjektet.

Til sammen for de to datainnsamlingsperiodene har jeg 109 ikke-lydbånd-opptatte intervju og 71 som er tatt opp på bånd. Her har jeg da gitt meg til kjenne som forsker. Disse intervjuene er av meget varierende lengde, noen er kun omtrent fem minutter, mens andre varer bortimot timen. Fra den første datainnsamlingen er det 44 ikke-lydbånd-opptatte intervju og 43 som er tatt opp. I rapporten vil det gå frem av fototer hvilken datainnsamlingsperiode det aktuelle empiriske materialet er fra ved henvisning til enten "2001" eller "2002". Det vil også gå frem hvilken form datamaterialet har: Er det et lydbåndopptatt intervju, vil det kun stå "intervju". Er det ikke tatt opp, vil det stå "ikke-lydbånd-opptatt intervju". Er det en samtale hvor jeg ikke har gitt meg til kjenne, vil det stå "ikke-nummerert samtale". Er det feltarbeidsnotater i forbindelse med dem,

så står dette eksplisitt. Det gjør det også hvis det er en observasjon. I mange av samtalene og intervjuene så vel som i observasjonene, inngår det flere mennesker. Dette vil også kunne gå frem av presentasjonen.

Feltarbeidsnotater er gjort på grunnlag av nedskrevne "jottings", og feltarbeidsnotatene er skrevet ned relativt umiddelbart etter at den aktuelle hendelsen fant sted. Grunnen til at noe er tatt opp på lydbånd, mens annet ikke er det, er enten at informantene ikke ønsket dette eller også at situasjonen var slik at de ikke ble spurt om det fordi de opptrådte eller fremsto slik at det på ett eller annet vis syntes uhensiktsmessig å spørre. Båndopptaker ble aldri benyttet uten positivt samtykke fra informanten(-e).

Som en metodisk inngang valgte jeg å fremstå "uvitende" både med hensyn til pris, kvalitet, grensehandel og andre forhold. Denne metodiske uvitenheten synes fruktbar når en søker å finne ut hvordan mennesker griper og be-griper sin verden. Videre er den i full overensstemmelse med min tidligere omtalte overbevisning om betydningen av å se det meste som en sosio-kulturell konstruksjon. I denne sammenhengen var det imidlertid ekstra lett å spille ut den metodiske uvitenheten all den stund mitt kjennskap til priser, kvalitet og grensehandel var høyst begrenset i begynnelsen, om enn noe mindre begrenset etter hvert.

Oversiktene over hvor datainnsamlingene fant sted, viser at kun et høyst begrenset geografisk område inngår. Grensehandel som sådan foregår imidlertid en rekke steder. I forhold til Sverige hevdes det at grensehandel foregår langs "hele" grensen. Ericsson (2001) opererer med 17 ulike grenseoverganger for biltrafikk, mens HSH (2000b) påpeker at det kun er tre svenske grensekommuner av 25 som ikke har veiforbindelse og at grensehandel foregår i alle disse 22 kommunene. Grenseovergangen på Svinesund og den potensielle handel i områdene på svensk side (fortrinnsvis svensk side av Svinesund, Nordby og Strømstad by) er imidlertid klart den mest vesentlige grenseovergangen langs den norsk-svenske grensen, selv om det er betraktelig uenighet om hvor vesentlig Svinesund er i grensehandel-sammenheng. HSH (2000b) anslår at i 1998 utgjorde handelen i Strømstad-området (Strømstad og Tanum) 32-33% av den samlede grensehandelen til Sverige, mens Ericsson (2001) estimerer at Strømstads andel (dvs. i tilknytning til Svinesund som

grenseovergang) i 2000 utgjorde minst 64% av all grensehandel i Sverige. Det var da også forståelsen av Svinesund som den mest vesentlige overgangen i denne sammenhengen, som gjorde at noe av min datainnsamling i 2001 og all i 2002 foregikk der.

Når det gjelder handel i Danmark, har en mindre data å basere seg på (HSH 2000b), men undersøkelser foretatt i 1999 (Lavik og Dulrud 2000) viser at henholdsvis 42% av husstandene i Aust-Agder, 31% av dem i Vest-Agder og 30% av dem i Vestfold hadde handlet dagligvarer i Danmark i løpet av de siste seks månedene. Antar en at dette er knyttet til båt- og fergetrafikk, vil det da være Hirtshals og Fredrikshavn som er mest vesentlig. At Fredrikshavn ble valgt ut som det reisemål hvor deler av den første datainnsamlingen skulle foregå, var ikke grunnet i noe spesifikt. Hirtshals kunne like gjerne ha blitt valgt.

Det foregår også grensehandel på den finske siden av norsk nasjonalstatsgrense. Her finnes det få undersøkelser om omfang (HSH 2000b). I prosjektet "Fenomenet grensehandel – rasjonalitet mer enn galskap?", inngår også kvalitative data fra den norske nasjonalstatsgrensen mot Finland (Døving 2003). Min egen datainnsamling fra Kilpisjärvi er ikke gjennomført i skrivende stund.

I analysen er feltarbeidsnotater samt selve lydbåndene og transkripsjonene av dem, benyttet. Analysearbeid dreier seg om å sammenfatte og sammenstille et mangslungent datamateriale. I arbeidet med datainnsamlingene, transkriberingen av intervjuene samt den begynnende granskingen av materialet, utkrystalliserte det seg ulike tema det kunne være mulig å ordne datamaterialet etter. Det var:

- "*grenselinje-landet/blandingslandet*"
- de praktiske åtgjerder på grensehandel
- hvorfor handler folk her?
- etableringen av "billighet"
- abduktive slutninger
- folks ulike regnskap
- den sosiale samhandlingen
- avviksbetrakternes betraktninger
- de ulike "turene"
- pol-handelen

- det gode kjøp
- smugling

Datamaterialet ble så gjennomgått med det for øye å finne hva som måtte kunne inngå i de forskjellige temaene. De respektive utsnittene av det skriftlige materialet ble da markert etter en viss fargekode for derigjennom å lettere kunne finne tilbake til det. I tillegg ble det som umiddelbart syntes mest interessant, ført inn i separate lister med henvisning til hvor det kunne finnes igjen i datamaterialet. Dette arbeidet bidro naturlig nok også til at jeg ble godt kjent med materialet. Den foreliggende rapport er da en spesifikk sammenstilling av det av dette som for meg fremstår som mest fremtredende. En vil etter endt lesning da kunne se at det er høyst begrenset hvor mye jeg har tatt med om avviksbetrakternes betraktninger. Videre har jeg ikke i det hele tatt vært innom abduktive slutninger vedrørende eksempelvis produkters beskaffenhet. Jeg har heller ikke berørt temaet "det gode kjøp".

I denne rapporten bruker jeg fortrinnsvis empirisk materiale som dreier seg om grensehandel på den svenske siden av nasjonalstatsgrensen. Heri inngår også data fra mennesker jeg traff i Danmark eller på vei til eller fra, og som omtalte grensehandel i Sverige. De få gangene jeg benytter datamateriale som vedrører grensehandel på dansk side av nasjonalstatsgrensen, gjør jeg særskilt oppmerksom på dette.

2 Grenselinje-land

Grensen er "tjokkfull", sier en ihuga grensehandler¹² fra Sarpsborg til meg idet vi om bord på StenaLine-båten fra Fredrikhavn til Oslo passerer den maritime grensen mellom Danmark og Norge. "Tjokkfull?", spør jeg, og han utdyper ved å vise til forskjellen mellom prisen på vodka på de to sidene av grensen, og hvor fåfengt han synes norske politikeres utsagn om å senke priser, skatter og avgifter er: "Og der slår dem seg på brystet, og så sier svensken 'nei, går ned til null' [på svensk moms]¹³. Ferdig med det." Hans budskap er at grensen fortsetter å være "tjokkfull" av prisforskjeller.

I dette kapittelet vil jeg først vie noe tid til å etablere *grenselinje-landet* teoretisk. Deretter går jeg over til å presentere empiri som viser hvordan menneskers forståelser og atferder utkrystalliserer *grenselinje-landet* fra en større empirisk virkelighet. Det er her to prosesser som skjer samtidig og innfoldet i hverandre. Den ene dreier seg om å gjøre nasjonalstatsgrensen ikke-skarp. Den andre dreier seg om å gjøre noe til ikke-Norge, ikke-Sverige, ikke norsk Sverige og ikke svensk Norge.

Teoretiske betraktninger vedrørende grenselinje-landet

Grensa er også etisk sett "tjokkfull", og da av differensieringsakser. Det empirisk realiserede vrimmel av slike akser, gir grunnlag for å snakke om eksistensen av et *grenselinje-land*¹⁴. Dette *grenselinje-landet* etableres i en tre-

---

¹² Intervju 10 (2001). Selv om det er den dansk/norske grensen som her passerer, er det den svenske grensen mannen er mest opptatt av. Dette er trolig knyttet til at han og ektefellen nå først og fremst drar til Sverige og handler. Tidligere dro de imidlertid til Danmark og kjøpte kjøtt, men det ble det slutt på for to-tre år siden da svenskene satte ned prisene sine så voldsomt, mens "dansen holdt seg der han var enda de er i EU begge to".

¹³ Når det i intervjuet står slik som her ("...null' [på svensk moms]."), innebærer det at jeg i presentasjonen har satt inn det i klammen som et forklarende tillegg. At det her er snakk om svensk moms, går frem andre steder i intervjuet. Noen ganger vil det også stå "[Per]" eller liknende. Dette innebærer bare at jeg har erstattet det navnet som brukes i selve intervjuet, med et annet.

¹⁴ Jeg trenger dette nyskapede ordet fordi jeg vil argumentere for eksistensen av noe annet enn det som vanligvis er innbefattet i det norske "grensestrøk" (eller også "grenseland" som en av informanten benyttet). Grensestrøk/grenseland forstås presumptivt som et spesifikt lokalisert,

trinns-prosess (med tilbakemeldingssløyfer). Det første trinnet består av de mulighetsbetingelser som gis av nasjonalstatsgrensen, det andre av menneskers utnyttelse av disse mulighetsbetingelsene via grensehandel, og det tredje som den resulterende etableringen av *grenselinje-landet* som noe overordnet fysisk sted og noe som manifesterer seg i forståelse og atferd.

Det er nasjonalstatsgrensen og dens implikasjoner som i mitt empiriske materiale er *grenselinje-landets* "mor"¹⁵. Helt generelt er en hvilken som helst grense en forskjell som utgjør en forskjell¹⁶. Denne grensen konstitueres av forskjellen, men samtidig produseres og reproduseres også forskjellen via grensen. Regelen "ikke" er her helt fundamentalt (Wilden 1980 hos Hoffmeyer 1994). Grensen som mental operasjon dreier seg om å definere noe som noe annet en noe annet: "Det her er ikke det samme som det der". "Ikke" er grensen, men denne grensens realisering fordrer at noen trekker den — det vil si realiserer dette "ikke". For nasjonalstatsgrenser er det snakk om forskjeller både av kulturell, sosial, økonomisk, juridisk, militær og politisk karakter, og de vil spille seg ut i hele spennet fra mikronivået for enkeltpersoners kulturspesifikke forståelse av Leif Justers "mot normalt" til makronivå for nasjonens overordnede involvering i internasjonale instanser. Det er den stadige repeteringen av forskjellsmarkørene som konsoliderer både forskjellen og grensen¹⁷.

---

fysisk område nær en grense. Pr. definisjon må dette området inngå i den nasjon/stat som grensen markerer ytterpunkt på. Jeg er derimot ute etter å si noe om et "land" som springer ut fra selve grenselinjen.

¹⁵ At det er nasjonalstatsgrensen og dens implikasjoner som er *grenselinje-landets* mor, er et empirisk funn, og ingen logisk nødvendighet. Teoretisk sett er det fullt mulig å tenke seg at andre grenser kan være dette. Det kan eksempelvis være snakk om grenser mellom delstater, eller grenser mellom stater som ikke har en statsidé om sammenfall av stat og nasjon. (I en nasjonalstat rommer det statlige territoriet (som en formelt suveren enhet) også befolkningen som et nasjonalt-kulturelt fellesskap, og er dets organiserte uttrykk (Østerud et al. 1997).)

¹⁶ Dette er å parafasere Bateson (2000), og det er også å anvende hans forskjells-tenkning utenfor det feltet han selv benytter det (nemlig mental informasjon).

¹⁷ Trolig kan en med hell benytte Butlers begrep "sitering" om denne prosessen, og da det performative ved denne siteringen. Butlers utgangspunkt er "kjønn" og ikke "grense", men på den ene siden er "kjønn" i sin dypeste forstand sterkt knyttet an til grense, på den annen side synes Butlers begrep å være godt egnet til å fange det som skjer i konsolideringen av forskjellen og grensen. La meg parafasere Stormhøys presentasjon av Butlers forståelse av kjønn, performativitet og sitering ved å erstatte termen "kjønn" med "grense" i det aktuelle sitatet:

Å trekke grensen, å realisere "ikke", resulterer i to av ett eller annet. Og omvendt: En forskjell fordrer to¹⁸ av ett eller annet.¹⁹ De mulighetsbetingelser som gis av den norske nasjonalstatsgrensen, er de muligheter som ligger i de to enhetene (det som er norsk og det som ikke er norsk) og forskjellen som ligger i grensen mellom dem. Gitt at det er etablert to enheter, gis også den teoretiske muligheten å kunne bevege seg mellom dem. Gitt at denne teoretiske muligheten realiseres empirisk, får en også den teoretiske mulighet at en kan bringe med seg noe fra den ene siden til den andre.

I mitt empiriske materiale er de nevnte mulighetsbetingelsene som gis av den norske nasjonalstatsgrensen realisert, og da gjennom grensehandel. Den

---

Performativitet forstår Butler ud fra Derrida [sin kritiske reformulering av Austins talehandlingsteori (Austin 1962)] som en gentagende og citerende praksis, gjennom hvilken diskursen producerer de effekter, som den almindeligvis siges at benævne [Butler 1993, 1995]. Begrebet *citering* henviser mere præcist til det forhold, at enhver måde at repræsentere [grensen] på citerer, dvs. refererer til [grensens] kulturelt forståelige form, omrids og karakter; den måde [grensen] opfattes på i den kulturelle kontekst. Det er i den forbindelse væsentligt at pointere, at citeringen ikke kan siges fra, eftersom det er den vedvarende gentagelse af performativerne, der muliggør [grensen] (Butler 1992:84). Det performative moment i citeringen må da forstås som et led i en kæde, en gentagelsespraksis. (Stormhøj 1999:58. Kursiv i original)

En behøver ikke slutte seg til diskurs som teoretisk innfallsvinkel slik Butler gjør, for å se at dette har noe for seg også i forbindelse med nasjonalstatsgrenser. Det er tilstrekkelig å innse at hvis en skal kunne få noe grep om nasjonalstatsgrensen som fenomen, så kan ikke den norske nasjonalstatsgrensen reduseres til røysene som er plassert langs den. Dette like lite som kjønn kan reduseres til biologisk kjønn hvis en skal kunne få noe grep om kjønn som fenomen. Den norske nasjonalstatsgrensen er noe mer og noe annet enn de ca 800 røysene med sin avskårne kjegleform (Store norske leksikon 2003a), akkurat som kjønn er noe mer og noe annet enn penis og vagina, X- og Y-kromosoner.

¹⁸ Forskjeller er også forskjellige, og de kan være av både analog og digital karakter (jf. Wilden 1972 referert hos Solheim 1998). Analoge forskjeller er kontinuerlige og flytende gradforskjeller, mens digitale forskjeller dreier seg om absolutte distinksjoner, kontraster eller brudd. Min påstand om at en forskjell fordrer to av ett eller annet, krever ikke, etter mitt skjønn, at det er snakk om en digital forskjell.

¹⁹ Disse to omvendte måtene å uttrykke dette på, innbefatter en diakron utviklingsprosess. I mitt høve her, er det ikke nødvendig å problematisere dette ettersom den norske nasjonalstatsgrensen mot Sverige allerede er trukket og ikke synes å være gjenstand for nevneverdig nåtidige justeringer.

forskjellen som ligger i nasjonalstatsgrensen til Sverige og som blant informantene er vektlagt som forskjell, er først og fremst forskjell i priser på varer. Informantene (og flere nordmenn med dem) beveger seg uten nevneverdig hindre mellom de to enhetene. Videre er det ikke heftet med plunder å bringe med seg betalingsmidler i form av penger eller gyldige kreditter ut av Norge, for så å bruke dem på den andre siden av nasjonalstatsgrensen. Tilsvarende uproblematisk er det å bringe med seg noe (i form av varer) tilbake igjen.

Hvor uhindret en kan bevege seg over nasjonalstatsgrensen, hvor lite heftet med plunder det er å bringe med seg betalingsmidler en vei og uproblematisk det er å bringe med varer tilbake, er relativt i forhold til hva som kan utspille seg andre steder i verden. I midten av 1993 var det omtrent 311 internasjonale landegrenser i verden, maritime grenser kommer i tillegg (Blake 1994). Ikke bare var mange av grensene på den tid (og formodentlig fremdeles) omstridt²⁰. Hvorvidt sosial og økonomisk utveksling var (og er) en mulighet og hvor lett den var (og er) tillatt å flyte, var (og er) også i høyeste grad varierende. Den finsk-russiske grensen rommer et spatialt og temporært nærliggende eksempel på høyst begrensede muligheter²¹. I sovjetperioden var det eksempelvis "formally forbidden to even look across the border to the Russian side" (Paasi 1999:9/12) fra den finske siden av russiske Vartsila. Av enda nyere dato er vanskeligheten med transnasjonal utveksling mellom eksempelvis Israel og de arabiske naboene, mellom Hellas og Albania (før Albanias nylige dreiningen i retning av markedsøkonomi og kapitalisme), mellom Mongolia og Kina, Thailand og Myanmar (tidligere Burma) (Timothy 1995). Hva dette innebærer, er at vårt norske case (Norge som grensende opp mot Sverige) kan klassifiseres som primært fallende inn i en spesiell kategori for interaksjon på tvers av grenser: Den Martinez (1994) omtaler som "integrated borderlands"²². Her

---

²⁰ Blake sier at "a surprisingly large number of land and maritime boundaries are in dispute" (Blake 1994:xiii), men han oppgir ikke noe tall.

²¹ Grensen Finland-Russland er et case som også illustrerer hvordan plassering av grenser kan endres (eksempelvis etter Vinterkrigen i 1939-40 og den andre verdenskrig), og hvor varierende mulighetene kan være over tid (tilstede og uhindret frem til 1917, fraværende og lukket under sovjetperioden, og mer åpen nå) (jf. Paasi 1999).

²² De tre øvrige kategoriene Martinez har formulert, er "alienated borderlands", "co-existent borderlands" og "interdependent borderlands". Slik det presenteres hos Martinez (1994), fremstår dette som en utviklingsprosess hvor "integrated borderlands" er det siste trinnet.

eliminierer:

[N]eighbouring nations [...] all major political differences between them and existing barriers to trade and human movement across their mutual boundary [...] Borderlanders merge economically, with capital, products, and labour flowing from one side to the other without serious restrictions. Nationalism gives way to a new internationalist ideology that emphasizes peaceful relations and improvements in the quality of life of people in both nations through trade and diffusion of technology. (Martinez:1994:4)

Formodentlig inngår vårt case sammen med andre case som grensen mellom Danmark og Tyskland (se eksempelvis de mange publikasjonene av Bygvrå om dette²³), Østerrike/Tyskland og Canada/USA (Timothy 1995, Timothy og Butler 1995, Sullivan og Kang 1997, Stafford 1999). Det som her er sagt, er igjen å antyde at muligheten for å overføre det kunnskapstilbudet jeg gir i denne rapporten, kan begrenses av storpolitiske og internasjonale forhold som spiller seg ut på det aktuelle geografiske stedet.

Grenselinje-landet er resultatet av menneskers utnyttelse og elaborering av de mulighetsbetingelsene som gis av den norske nasjonalstatsgrensen. *Grenselinje-landet* er ikke i seg selv lokalisert, selv om min viten om det baserer seg primært på empiriske studier gjennomført på svensk side av Svinesund, på Nordby og i Strømstad by. Den forskningsmessige første, vare fornemmelsen av dette *grenselinje-landet*, kom etter en stunds feltarbeid på butikkområdet på svensk side av Svinesund: "Dette er ikke Sverige, men dette er heller ikke Norge. Det er en slags blanding, men hvilken?" Svaret ble søkt underveis i den fortsatte datainnsamlingen og i analysearbeidet. Kan dette gripes og be-gripes ved å tenke på det som en form for norsk eksklave i Sverige sterk influert av det svenske?" Muligheten ble avvist fordi dette i forhold til empirien var for bundet til Norge og Sverige som nasjonalstater og hvis territorium det spilte seg ut på. Ett ytterpunkt på den andre siden, var å forstå det som Augés ikke-lokalforankrede "non-place" (1995): Som en plass hvor det som foregår der verken er definert av det relasjonelle, det historiske eller vedrører identitet; hvor sosial samhandling mellom mennesker er høyst begrenset og uniform; hvis frekventering "provides an experience – without real historical precedent – of solitary individuality combined with non-human mediation [...] between the individual and the public

---

²³ Dette kan en få oversikt over ved å gå inn på Bygvrås hjemmeside (under Institut for grænseregionsforskning) hvor hennes publikasjoner er listet opp. Nettadressen er: <http://www.ifg.dk/persons/susanneb/publikationer.htm>

authority" (Augé:1995:117-118); en plass hvis definisjon, samhandling og ledsagende opplevelse tilsvarer det som generelt kan antas å finnes på internasjonale flyplasser rundt om i verden.²⁴ Også denne muligheten ble lagt til side. Det som foregikk og utspilte seg på svensk side av nasjonalstatsgrensen var langt mer preget av mellommenneskelig, heterogent samvær og levd, tilstedeværende liv enn hva non-place ifølge Augés definisjon og utdyping synes være — selv om grensehandelen *in situ* på langt nær kunne gripes med et turnersk "communitas" (Turner 1973) med dets spontane, emosjonelle og opphøyde fellesskap mellom de involverte menneskene og mellom dem og en større altomfattende enhet²⁵.

Det adskillig mer neddempede fellesskapet som Cohens "community" (Cohen 1989) tilsynelatende innbefatter, var heller ikke en god inngang i forhold til den empiriske virkelighet på svensk side av nasjonalstatsgrensen. Til det vektlegger Cohen alt for sterkt både den symbolske konstruksjonen av "community", "community" som "a resource and repository of meaning, and a referent of [the members'] identity" (Cohen 1989:118), samt dette "community" sin opposisjon til andre "communities" og den "community"-produserende kraft denne differensieringen har²⁶. Riktignok syntes det visselig at for en del av

---

²⁴ Augés distinksjon mellom "place" og "non-place" kommer fra opposisjonen mellom "place" og "space". Forskjellen mellom dem kan gis noe mer livaktig innhold ved hjelp av følgende:

Places and non-places are opposed (or attracted) like the words and notions that enable us to describe them. But the fashionable words – those that did not exist thirty years ago – are associated with non-places. Thus we can contrast the realities of *transit* (transit camps or passengers in transit) with those of residence or dwelling; the *interchange* (where nobody crosses anyone else's path) with the *crossroads* (where people meet); the *passenger* (defined by his *destination*) with the *traveller* (who strolls along his *route* [...]), the *housing estate* [...] where people do not live together and which is never situated in the centre of anything [...], with the *monument* where people share and commemorate; *communication* (with its codes, images and strategies) with *language* (which is spoken). (Augé 1995:107-108. Kursiv i original)

²⁵ Og det til tross for at det på ett vis er mulig å betrakte grensehandelen som en form for liminal aktivitet og som noe som står i kontrast til det mer formelle, strukturerte, rutine- og tvangspregede de aktuelle menneskene muligens kommer fra og skal tilbake til.

²⁶ Cohen synes sterkt influert av Barths introduksjon i *Ethnic Groups and Boundaries* (1969), og den forståelsen han der presenterer av etnisitet: Et fokus på grensene mellom etniske grupper, og etnisitet som et aspekt ved en relasjon mellom gruppene.

informantene inngikk/inngår grensehandel (i formen "å handle billig") i deres identitetsproduksjon, og kontrastering til andre fantes i den forstand at mange informanter snakket om "dem" (underforstått norske politikere/styresmakter) som en form for gruppering de opponerte mot. Ut fra min opplevelse av det som foregikk, innebar dette imidlertid ikke en form for og grad av koherens som rettfærdiggjør å bruke "community" i en beskrivelse av det.

Den sammenheng jeg sanset og opplevde mellom aktørene, var imidlertid heller ikke av den typen Hannerz (1980) omtaler som "traffic relationships"²⁷: Relasjoner som spiller seg ut i menneskehopen på en sterkt befolket gate i en storby, i heiser, på busser, undergrunnsbaner og trikker. Samhandlingen der er minimal, og relasjonene er på kanten av å ikke være relasjoner i det hele tatt. Det er en ufokusert interaksjon: Aktørene behøver ikke en gang være klar over at de tar hverandre i betraktning idet de forsøker å unngå å vekke en annens oppmerksomhet²⁸. Den samhandlingen som spilte seg ut på svensk side av nasjonalstatsgrensen var også i stor grad mellom fremmede, og det var helt tydelig at enkelte ikke ønsket å involvere seg i ukjente menneskers agering. Samtidig var det imidlertid fullt legitimt å henvende seg til mennesker en ikke kjente, noe da også svært mange gjorde. Dette skjedde tilsynelatende ut fra det som inngikk i et felles dreiepunkt: Innholdet i den tankekyen (Lyotard 1992) som innbefatter meningsbærende ord som "handel", "mulig handel" og "grensehandel", et innhold som syntes relativt uavhengig av hvilken motivasjon for tilstedeværelse menneskene hadde. Å ha et slikt felles dreiepunkt er noe som formodentlig også skiller dette ut fra "traffic relationships". Det gjør òg det at

---

²⁷ I *Exploring the City, Inquiries Toward an Urban Anthropology* utvikler Hannerz (1980) en typologi for roller og relasjoner i en vestlig, moderne og urban kontekst. Den rollebeholdningen som finnes, deler han inn i fem domener som hver inneholder en rekke roller: "(1) household and kinship, (2) provisioning, (3) recreation, (4) neighboring, and (5) traffic" (Hannerz 1980:102).

²⁸ Slik den korte presentasjonen her er av Augés og Hannerz' innganger, kan de muligens synes relativt sammenfallende. Det er imidlertid fortrinnsvis tilfellet bare fordi de søker å si noe om en empirisk situasjon som er delvis overlappende. Augé forsøker å etablere en spesifikk antropologi for det han omtaler som supermodernitet, Hannerz en egen urban-antropologi. Trekk ved og opphav til supermodernitet og det urbane levde liv i dagens vestlige verden, har ting til felles ettersom supermodernitet stammer fra og er karakterisert av "three figures of excess: overabundance of events, spatial overabundance and the individualization of references" (Augé 1995:109).

andres tilstedeværelse klart har en betydning: Andres agering og tilkjennegitte forståelser brukes som ingredienser i aktørenes etablering og opprettholdelse av den forståelse at nasjonalstatsgrensen gir visse betingelser det er mulig å utnytte på en fordelaktig og fortjenestefull måte. Det var en koherens mellom de enkelte aktørene selv om de sammenbindende kreftene ikke tilsvarte de som inngår i bindinger mellom mennesker i et "community". Det var noe felles opplevd og noe felles forstått, og det var noe som avgrenset noe mot noe annet, og dette ga tilsynelatende rom for det Goffman omtaler som "mutual openness" mellom mennesker som ikke kjenner hverandre: "[E]ach having the right to initiate and the duty to accept an encounter with the other" (Goffman 1969:131). Samtidig var det imidlertid begrenset både hvordan man kunne gå frem og hva en innledet samtale om, noe som tilsynelatende bygget på det samme grunnlag som begrensningene for interaksjon som finnes i de goffmanske "open regions"²⁹:

The assumption of mutual regard and good will built into open regions guarantees a rationale for discounting the potential nefariousness of contact among the unacquainted, this being one basis for sociable accessibility. (Goffman 1969:136)

I mitt forsøk på å si hva *grenselinje-landet* ikke er, er grenseoppgangene mot eksklave, "non-place", "communitas", "community" og "traffic relationships" ulne. I denne rapporten skal jeg la dette være slik av pragmatiske hensyn som blant annet tilgjengelig tidsressurs. Når det gjelder hva *grenselinje-landet* er, holder jeg fast på at det etableres i den omtalte tre-trinns-prosessen, og at *grenselinje-landet* manifesterer seg i forståelse og atferd. Heri er inkludert aktørenes forståelser og atferder som utkrystalliserer *grenselinje-landet* fra en større empirisk virkelighet³⁰. Den empiriske virkelighet det her er snakk om, er

---

²⁹ "Open regions" forstår Goffman som "physically bounded places where 'any' two persons, acquainted or not, have a right to initiate face engagement with each other for the purpose of extending salutations" (Goffman 1969:132). Han nevner her barer, feriesteder og andre høyt avgrensede settinger som et skip eller et lite landsens hotell, og påpeker også at det i det anglo-amerikanske samfunn finnes en "nodline" (som er styrende for om det skal skje gjensidig hilsninger eller ikke).

³⁰ Intendert skriver jeg ikke "fra en større empirisk virkelighet det inngår i". Dette skyldes mine betenkeligheter med å forstå det som noe som "inngår", og stor usikkerhet med hensyn til det ledsagende spørsmålet om hva slags karakter denne relasjonen "inngår" da eventuelt har. Ettersom noe kan utkrystalliseres uten å inngå i det det utkrystalliseres fra, er dette en problematikk jeg her kan la stå udebattert. På den andre siden er jeg overbevist om at "noe" for å bli "noe", må skilles ut fra noe annet, hvilket innebærer at det nødvendigvis må stå i et

fortrinnsvis Norge og Sverige gitt det empiriske grunnlag jeg først og fremst benytter. Utkrystalliseringen skjer ved alle de forståelser og atferder som på den ene siden gjør nasjonalstatsgrensen mellom Norge og Sverige ikke-skarp, og på den andre siden som gjør dette til ikke-Norge, ikke-Sverige, ikke norsk Sverige, ikke svensk Norge — det vil si en miks og samtidig noe mer annerledes. Disse to prosessene skjer samtidig og innfoldet som hverandres gjensidige forutsetninger og effekter.

Å gjøre nasjonalstatsgrensen ikke-skarp³¹

Når jeg forsøker å "rydde" i det av datamaterialet som vedrører hvordan nasjonalstatsgrensen blir ikke-skarp, synes det fruktbart å kategorisere det mest fremtredende under to overskrifter. Det er (i) nivellerende kvalitetsbetraktninger og (ii) "å ta med for mye".

Nivellerende kvalitetsbetraktninger³²

Jeg forstår her "kvalitet" bredt i den forstand at det også rommer risiki knyttet til egen helse (jf. Rye og Storstad 2001). Videre forstår jeg kvalitet som et relasjonelt fenomen: Kvalitet er resultat av interaksjon og befinner seg "mellom"

---

visst forhold til dette andre noe (se Fyhn 2001 for dypgående betraktninger om den pre-objektiverte virkelighet, og utskilling og objektivisering både av objekter og av subjektet).

³¹ Etter min oppfatning er ikke "ikke-skarp" det samme som "uskarp": På et kontinuum for skarphet ligger uskarp mer i retning av den enden hvor skarpheten er svært liten, mens ikke-skarp konnoterer en skarphet som ligger mer i retning av den enden hvor skarpheten er meget stor. En slik forståelse er i tråd med Lakoff og Johnson (1981:128-132) sin påpekning om at nærhet mellom affikser og negativer er av betydning for meningsinnhold: Uskarp betyr utydelig, mens ikke-skarp som er en sammenbinding av "ikke skarp", betyr at noe ikke er helt skarpt, men det er langt fra utydelig.

³² Mye av empirien som viser hvordan mennesker kan jevne ut den eventuelle kvalitetsforskjellen det er mulig å tenke seg finnes mellom Norge og Sverige, er hentet fra datainnsamlingen foretatt i 2001. Når dette ikke kommer så meget frem i datainnsamlingen foretatt i 2002, skyldes dette sannsynligvis at kvalitetsbetraktninger ikke var fokusert som en særskilt tematikk for denne siste innsamlingen. Jeg kjenner ikke til noe som skulle tilsi at denne nivelleringen ikke fortsatt finner sted. På den andre siden har jeg lite grunnlag for å si noe om hvorvidt omfanget og graden av nivellering er lik de to årene. Dette siste er imidlertid av mindre interesse i denne rapporten, ettersom det ikke er matvarekvalitet som sådan rapporten skal fokusere på. Nivellerende kvalitetsbetraktninger bidrar til å gjøre nasjonalstatsgrensen ikke-skarp uansett omfanget av disse kvalitetsbetraktningene.

de fire enhetene "jeg"-personen, andre mennesker, matvarene i seg selv og den fysiske konteksten jeg"-personen befinner seg innenfor (Follo 2002a). Denne inngangen til matvarekvalitet er sterkt knyttet an til hvordan kvalitet fremstår hvis en holder seg til hva Per og Kari Hvermansen formidler om dette. Det er også en slik empiri-nær inngang jeg anvender for de nivellerende kvalitetsbetraktningene: Per og Karis betraktninger får stå for seg selv i den forstand at de ikke relateres til hva som muligens kan hevdes å være faktiske forhold³³.

De nivellerende kvalitetsbetraktningene dreier seg om å gjøre noe like godt eller like dårlig i argumentasjonen rundt kvalitet. La meg begynne med utsagn hvor Gilde og Prior inngår. I forbindelse med at det snakkes om hva informanten³⁴ kjøper av kjøtt i Sverige og priser på dette, spør jeg:

* Kvalitetsmessig da?

K Kvalitetsmessig synes jeg det er helt i orden. [...] ³⁵

* Like god som norske varer?

K Ja. Koteletter kjøper jeg. Jeg synes vel egentlig de var litt slurvete med dette å dele kotelettene for det blir sånn bensplinter, men det har dem begynt med her også. Det har også Gilde gjort, så det, om du skyller svenske eller om du skyller norske, det er det samme for du får det mye billigere.

Her blir det norske senket til det svenske nivået når det gjelder bensplinter. At det her er Gilde som trekkes frem av informanten, synes ikke tilfeldig gitt et annet utsagn av samme informant:

K [...] Og jeg synes jo, det er jo veldig, veldig skuffende når Gilde kommer ut med det at – med kjøttdeig uten vann og salt. Oj, det er da ingen som har fortalt meg at de hadde vann i kjøttdeigen før.

* Nei.

K Nei. Kjøttdeig mener jeg da faktisk, er oppmalt kjøtt. Men nå tilsetter dem jo vann og salt, som det har kommet frem da. Og dette her var jo sånne ting som dem da sa, kan du si om nettopp svenskehandelen da – at du ble lurt på vekta fordi de hadde sprøytet

---

³³ Hva som er "faktiske forhold", er også resultat av en sosio-kulturell konstruksjon, og de "faktiske forhold" behøver ikke å være mer i overensstemmelse med virkeligheten slik den er kjent for en eventuell allvitende guddom, enn hva andre forståelser er.

³⁴ Intervju 28 (2001). Intervjuet ble foretatt i Halden, og "her" er da norsk side av nasjonalstatsgrensen.

³⁵ "[...]" innebærer at noe er fjernet fra transkripsjonen. Dette gjøres enten fordi det er en ren gjentakelse uten tilsynelatende betydning, eller også fordi det ikke vedrører eller har meningsbærende betydning for det poenget jeg ønsker å få frem.

inn saltvann og det der. Dette her er jo en sånn en politikk alle driver med som driver innenfor kjøttbransje og -leveransen og de greiene der, det er helt klart. Til og med Gilde gjør det.

"Til og med Gilde gjør det", sier kvinnen, og antyder at det skulle kunne forventes annet av Gilde: Gilde blir noe som i utgangspunktet var veldig bra og formodentlig bedre enn annet som kvinnen forstår som norsk, men det blir noe dårligere, og det norske og det svenske jevnes ut både når det gjelder bensplinter og vann og salt.

Også Prior er et norsk merke og kan brukes i tilsvarende nivellering. Følgende passus inngår i en del av et intervju³⁶ hvor matrisiki er samtaleemnet:

K3 Men salmonella er jo ikke så vanskelig, altså, det er jo å steke kjøttet godt, så har man jo ikke de bakteriene.

* Men du, tenker du på salmonella da?

K3 Ja-a, jeg gjør det. Så kylling steker jeg veldig godt.

* I Norge, eller uansett?

K3 Du så vel det programmet om Prior? Så du det?

* Nei, jeg gjorde ikke det, skjønner du.

K3 Nei, det var tull at du ikke så (hun ler litt). Det var skremmende.

* Ja, hva var det³⁷

K3 Det var om innførsel av noen svære lår og flotte, fine ting fra Ungaren da som de hadde **tint** med kokende vann og noen greier — og dette er **Prior**, ikke sant, den eksklusive varen som koster **bly** her.

* Jo, det er ei stund siden det.

K3 Ja.

* Ja, nei, det var jeg borti ja.

K3 Og da er det klart, da vet man jo aldri hva man får i noe land egentlig — etter det programmet så kan en jo miste all til..³⁸, eller miste tilliten til alt.

En omskrevet versjon av innholdet her, er presumptivt: Prior er norsk, Prior er norsk og bra, men plutselig blir Prior ikke-norsk (via aspektet med Ungaren) og ikke-bra. Det en får i Norge, er ikke annerledes enn hva en får andre steder — ei heller hva en får i Sverige.

---

³⁶ Intervju 13 (2001).

³⁷ Når det i transkripsjonen ikke står punktum etter et utsagn, innebærer dette at utsagnet avbrytes av utsagnet som kommer etterpå.

³⁸ Når det i transkripsjonen står slik som her ("til.."), innebærer dette at jeg hører at informanten kun sier en del av ordet, men at informanten avbryter det før hun/han sier det fullt ut.

Det er utallige utsagn i mitt datamateriale som viser nivellering mellom det norske og det som ikke er norsk (fortrinnsvis det svenske) med hensyn til matrisiki. Jeg skal gi tre eksempler til på dette, og det første er fra et par³⁹ påtruffet på svensk side av Svinesund:

K Kylling i Sverige er veldig billig. Så det kjøper vi **aldri** hjemme fordi det er så dyrt. Så derfor kjøper vi ganske mye av det når vi først er her.

* Men tenker dere noe sånn på matri..., jeg skal ikke ødelegge matgleden altså, det er ikke derfor (kvinnen ler litt), men tenker dere noe på matrisiko når, det å kunne bli syk av mat, når dere handler i Sverige?

K Nei.

* Ingen tingen?

M Nei.

* Men da skal jeg spørre, ettersom dere har kjøpt så mye kylling, [...], enn med salmonella i forhold til den kyllingen da?

K E- nei.

* Du tenker ikke

K Nei, det tenker jeg **ikke** på. **Aldri vært borti** noen som har blitt syke, **aldri hørt om** det en gang i nærheten, så det.

M Folk blir jo syke hjemme òg.

* Ja, sant.

M Ja.

K Jeg kjenner folk som er blitt matforgiftet på restauranter i Oslo jeg, så jeg kan ikke tenke meg at det er noe verre her⁴⁰. Da tror jeg vi hadde visst det. Jeg har såpass tillit til norske myndigheter at jeg tror nok at

* at hvis det hadde vært dårlig mat i Sverige, så ville man ha visst det?

K Ja, det tror jeg.

Ikke bare har en her aldri vært borti eller hørt om noen i nærheten som har blitt syke av salmonella fra kylling kjøpt i Sverige, mens en samtidig kjenner noen som er blitt matforgiftet på restaurant i Oslo: Det "gode" flyter over på svensk side, og det "dårlige" flyter inn på norsk. I tillegg har i det minste kvinnen tilsynelatende også en formening om at de norske myndighetene passer på hva som skjer i Sverige og informerer sine norske borgere hvis nødvendig⁴¹:

---

³⁹ Intervju 36 (2001).

⁴⁰ Med hensyn til salmonella, synes det å være en tendens i datamaterialet mitt til at Danmark forstås som noe verre enn Sverige/Norge.

⁴¹ Så lenge det forventes at informasjon vil bli gitt "hvis nødvendig", ligger det også mye informasjon i fravær av informasjon. Dette er det Nørretranders (1992) omtaler som

Informasjon fra svensk side flyter inn til myndighetene i Norge, og norske myndigheters tilsyn flyter over grensen og inn på svensk side⁴².

I det andre eksempelet om matrisiki er det en kvinne påtruffet på bussen fra Oslo via Sandefjord, Strømstad by og svensk side av Svinesund som beretter⁴³. Før denne sekvensen har hun fortalt at hun ikke tenker på matrisiki i forhold til den maten hun kjøper i Sverige. "Jeg tror nok jeg blir like syk uansett", sier hun, men hun ser bort fra munn- og klovsyke som "jo [er] ufarlig for folk". Kugalskap er hun mer bekymret for, men som en del av sin risikohåndtering (Halkier 2001) begrenser hun kjøpet til svensk kjøtt som hun tilsynelatende forstår som sikrere enn kjøtt fra Danmark som ligger nærmere kontinentet. "Enn salmonella?", spør så jeg. Hun svarer: "Ja, den er man jo ikke forskånet for om man bor i Norge heller, da", og hun fortsetter med å si: "Det er jo farlig å gå på restaurant, en vet jo ikke hvor de har fått sitt fra". Hun håndterer dette ved å steke kyllingen helt inn, og hun kontrollerer om det som er såkalt ferdigstekt faktisk er det ved å åpne kyllingen og kikke inn til beinet. Når det gjelder egg, kjøper hun det også i Sverige, som hun sier, og samtalen forløper videre slik:

* Da tenker du ikke noe på salmonella?

K Nei, for eggene skal jeg jo koke eller steke. Jeg skal jo ikke spise de rå, og da er de jo ikke noe farlige, **skal** det jo ikke være da, men en vet jo ikke. Nei, det er så mye som er farlig. Ja, er det ikke det da?

* Ja, for meg, jeg hadde hovedfagsoppgaven min om risiko.

K Og så spiser man norsk sau, og så er den full av bequerell (hun ler litt).

* Ja. Du spiser norsk

K Ja, ja, men ikke sant hvis man skal se sånn på det. Så får man fisk som er full av bly.

* Ja. Har du flere sånne eksempler?

K Jeg vet ikke hvor sunne gulrøttene er som er sprøytet (begge ler litt), salat og sånn.

* Hva er det med salat? At den er sprøytet, er det du tenker på?

K Ja. Masse ting, frukt — det blir jo sprøytet.

* Ja.

---

overføring av eksformasjon: Eksformasjon overføres uten bruk av annen informasjon enn den som på ett eller annet vis er forstått som avtalt.

⁴² I forbindelse med at eksklusiv nasjonal jurisdiksjon beholdes, mens det samtidig er snakk om en tendens til økt kontakt og kommunikasjon, hevder Amaral at "national boundaries can be compared to the membrane of a cell as they are both separating and permeable" (Amaral 1994:21). Metaforen synes å være treffende når det gjelder eksempelet her så vel som i mye annet av innholdet i denne rapporten.

⁴³ Intervju 15/17 (2001).

- K Og jeg holder dem under springen og skyller av og tørker av, men jeg vet jo ikke om det hjelper.
- * Men du gjør det?
- K Ja.

Det denne kvinnen i eksempelet ovenfor sier, kan muligens oppsummeres i følgende sekvens fra et annen intervju⁴⁴ på svensk side av Svinesund:

- * [...] Enn sånn risiko? Tenker dere på matrisiko oppi det her?
- M Hvilken risiko?
- * Nei, det var kanskje et svar? Var det et svar nok? Det er ikke noe tema?
- M Det er like farlig å kjøpe det hjemme.
- * Ja. Få hør. Hva er
- M Hva er forskjellen da?
- * Nei, jeg **vet ikke**, det er jo derfor vi fær og spør.
- M Nei, ikke jeg heller. Det er ikke noe forskjell.

Nivelleringen er her tatt helt ut, og det blir ingen forskjell mellom det norske/Norge og det ikke-norske/ikke-Norge.

Spørsmålene mine til informantene om matkvalitet (inklusive matrisiko), kan avstedkomme også andre svar som viser utflatingen av eventuelle forskjeller på to sider av en nasjonalstatsgrense. Noen dreier seg om likhet mellom dyr. "Hvorfor i all verden skulle det være mer salmonella i Sverige og Danmark enn i Norge da?", spør en⁴⁵ av to kvinner påtruffet på en av deres månedlige båtturer til Danmark som stamgjester hos StenaLine, og svarer selv: "For kylling der kan det jo være salmonella, ikke sant? Det er ikke noen forskjell på hønene i de tre nordiske landene, vet du".

En annen "dyre-redegjørelse", gis i en samtale med tre kvinner⁴⁶ på bussen fra Oslo via Sandefjord, Strømstad by og svensk side av Svinesund. Her er det snakk om svineindrefilet som den ene kvinnen påpeker at en riktignok kan få kjøpe i Norge også, men som der er "**dobbelt** så dyrt". Når jeg spør om det kvalitetsmessige, sier den andre kvinnen så: "Det er vel hipp som happ, vel? Kvaliteten? Ja." Noe senere fortsetter hun med temaet: "[M]en⁴⁷ altså, svin er

---

⁴⁴ M i paret i intervju 38 (2001).

⁴⁵ K1 i intervju 26 (2001).

⁴⁶ Intervju 16 (2001).

⁴⁷ Når det i presentasjonen står slik som her ("[M]en"), betyr det at bokstaven (her da M) i det opprinnelige utsagnet var liten. Dette innebærer vanligvis at det som presenteres ikke er hele

svin — er det ikke stort sett det da? [...] Svin tror jeg er hipp som happ [...]." Med andre ord er svin på norsk side og svin på svensk side like — hvis det da ikke er, slik kvinnen spørrende antyder, at det "smaker noe annet av svinene i det ene landet enn i det andre landet som har med fôret å gjøre"⁴⁸.

Utflatingen av eventuelle forskjeller på to sider av en nasjonalstatsgrense, kan også skje ved henvisning til at svenskene ikke er noe dårligere bønder enn nordmenn⁴⁹, eller også til kontrollinstanser og myndigheter. "Jeg tror dem er like flinke i Sverige som her i Norge, for å si det sånn", sier en kvinne⁵⁰, og utdyper når jeg spør om hva det er hun tenker på: "Kontroll av kjøtt og de tingene der". Svigersønnen i et følge på fire i en butikk i Strømstad⁵¹, svarer slik når jeg spør dem om de tenker på matrisiko når de handler i Sverige:

Nei. Det er ikke, jeg tror ikke det er noe større risiko her enn det er i Norge. Hvorfor skal det være det? Altså i forhold til, jeg tror ikke den svenske stat vil det svenske folk noe verre enn det den norske stat vil oss liksom, så det, jeg tror det er like god kontroll på mat her sånn som det er hjemme hos oss.

---

setningen. Noen ganger vil en også se at det står eksempelvis "[m]en" (med liten bokstav). Dette innebærer vanligvis at det gjengitte utsagnet var fra oppstarten på en setning, men at presentasjonen i rapporten gjør det ønskelig å la det begynne med liten.

⁴⁸ Kvinnen sier senere i intervjuet at hun ikke aner om det er slik hun antyder om smak og fôr. Tilsynelatende vet kvinnen verken om svin i de to landene får forskjellig fôr, eller om det er slik at dette vil gjøre at det smaker forskjellig. Den nåværende kunnskapsstatusen hennes tilsier at det hele er "hipp som happ". En skal legge merke til at jeg her forstår kvinnens utsagn om "svin" som ikke kun kjøttprodukt, men som levende dyr. Dette gjør jeg fordi kvinnen viser til fôret, og "svin" som kjøttprodukt kan ikke innta noe fôr. Det må det levende svinet gjøre.

⁴⁹ M i intervju 34 (2001). At svenskene ikke er noe dårligere bønder enn nordmenn, kan teoretisk sett også innebære at svenskene er bedre bønder. Slik mannen snakker, og innenfor den forståelsesrammen han tilsynelatende gjør gjeldende, er det imidlertid ikke det det er snakk om. Spørsmålet er om svenskene er dårligere enn nordmenn, ikke om de er bedre.

⁵⁰ K4 i intervju 13 (2001). Det er her fire kvinner som jeg treffer på på StenaLine-båten fra Fredrikshavn til Oslo. I denne rapporten gjør jeg ikke noe poeng ut av bruken av "her i Norge". Jeg er slett ikke sikker på at vi på det tidspunktet intervjuet fant sted, befant oss innen den norske maritime grensen. Det finnes ett par tilfeller til i datamaterialet hvor personer bruker "her" (underforstått "i Norge") selv om en muligens eller også faktisk befinner seg utenfor Norge (eksempelvis på svensk side av Svinesund). Muligens er denne "forvirringen" med hensyn til hvor en befinner seg, en ingrediens i *grenselinje-landet*. Dette fordrer imidlertid mer forskning.

⁵¹ Intervju 41 (2001).

Svensker er ikke dårligere bønder enn nordmenn, i Sverige er de like flinke med hensyn til kontroll som i Norge, og den er like god. I tillegg vil ikke den svenske stat sine innbyggere noe verre, enn hva den norske vil sine.

I det siste eksempelet på nivellerende kvalitetsbetraktninger, skal jeg benytte meg selv som informant. Eksempelet illustrerer også et vesentlig poeng: Samtidig som det skjer prosesser som gjør grensen ikke-skarp, er det andre prosesser som opprettholder grensen. Rent logisk er dette en nødvendighet ettersom grensen ikke kan gjøres ikke-skarp hvis det ikke finnes noen grense. I ventehallen til StenaLine-båten i Oslo, treffer jeg på en eldre kvinne, hennes noe yngre bror og hans ektefelle⁵². I løpet av samtalen forteller paret at de kommer fra Hedmark, og at de tidligere, da dieselen var tre kroner billigere i Sverige, brukte å kjøre dit for å fylle diesel på 100-liters-tanker og den lovlige kannen⁵³. I feltarbeidsnotatene⁵⁴ står så følgende:

Og det betalte jo turen — og så fikk de jo en tur i tillegg. Når de dro da, så kjøpte de med seg snus til broren til den yngste kvinnen — det kostet mye mer i Norge. De kjøpte også med seg noe svakt øl — det var også billigere. Så kjøpte de lettsaltet flekk — det var mest pga. smaken: Det var saftigere enn det norske. Den yngre kvinnen sier at han (ektemannen) ikke hadde villet spise det en stund fordi han hadde hørt at svenskene malte opp hunder og katter og kjæledyr og ga grisene. Mannen: "Ikke rart det ble saftigere!"

At det lettsaltede flesket var bedre i Sverige, er noe som bidrar til å differensiere Sverige fra Norge. Det samme ville det ha vært hvis disse informantene hadde forstått det slik at dette fôret var spesifikt for Sverige, og ikke noe som også hendte i Norge⁵⁵. Dette er bidrag til å opprettholde grensen. Ved introspeksjon finner jeg at jeg har vanskelig for å tro at det er sant at svensker har malt opp hunder, katter og kjæledyr og gitt til grisene. Jeg finner imidlertid òg en tanke om at hvis dette er/var mulig i Sverige, så er/var det nok mulig i Norge også. Hvorfor jeg tenker slik, vil fordre en lengre og dyptgående selvanalyse som det

⁵² Ikke-lydbånd-opptatt intervju 14 (2001).

⁵³ I feltarbeidsboken står det at mannen oppgir et presist antall liter på den kannen. Antallet har jeg imidlertid ikke greidd å få med meg.

⁵⁴ De fleste feltarbeidsnotater er til dels rotete, med grammatiske feil, etc. (Lofland og Lofland 1995). Det jeg presenterer her, er en ryddet versjon i den forstand at eksempelvis kommasetting rettes opp og gjentakelser utelates.

⁵⁵ Dette har jeg nok ikke spurt eksplisitt om, for i feltarbeidsboken står det i en kommentar til meg selv: "Det hørtes ut som om de trodde at det skjedde i Norge også".

pr. dato ikke er rom for å gjennomføre. Dette dreier seg imidlertid om noe som gjør Sverige og Norge likt, og som da faktisk impliserer en forminskert forskjell mellom de to nasjonalstatene hvor grensen mellom dem blir gjort ikke-skarp⁵⁶.

"Å ta med for mye"

Også når det gjelder fenomener som er knyttet til "å ta med for mye", er det slik at de bidrar både til å opprettholde en nasjonalstatsgrense og til å gjøre den ikke-skarp. Jeg skal utdype det første forholdet først.

Toll, norske særavgifter, norsk moms, importforbud, importrestriksjoner og liknende, er markører for den norske nasjonalstatsgrensen⁵⁷. Det er også tollere, tollstasjoner, grensesteiner og deres like. Tollere som praktisk utøvende er grensevoktere i faktisk forstand: De passer den geografisk plasserte nasjonalstatsgrensen. Tollere som praktisk utøvende er imidlertid òg grensevoktere i overført forstand: Når de utøver sin gjerning og eksempelvis kontrollerer dem som vil passere den norske nasjonalstatsgrensen, bidrar de også til å produsere og reprodusere nasjonalstatsgrensen som mental forståelse og følelsesmessig opplevelse både hos seg selv og andre.⁵⁸ Dette innebærer at

---

⁵⁶ Og det er muligens dette samt nivellerende kvalitetsbetraktninger som ligger bak det at norske forbrukere gjerne setter et tilnærmet likhetstegn mellom norske og svenske matvarer (Storstad 1998, 1999, Nygård 1999).

⁵⁷ I så måte var importforbudet mot klovdyrprodukter iverksatt fra og med 14. mars 2001 i forbindelse med utbruddet av munn- og klovsyke i Storbritannia, et fenomen som ytet sin skjerv til å opprettholde nasjonalstatsgrensen. I tidsrommet frem til lempingen 6. april hadde det vært "forbud mot å innføre levende klauvdyr, samt ferskt kjøtt, kjøttprodukter, melk, melkeprodukter og andre produkter av klauvdyr fra hele EU-EFTA-området" (Landbruksdepartementet 2001a). Forbudet gjaldt både bedrifter og privatpersoner. Privatpersoner som hadde med seg ferskt kjøtt, kjøttprodukter og melkeprodukter til Norge fra dette området måtte levere det fra seg til tollmyndighetene ved flyplass, grensestasjon eller ankomsthavn. Da lempingen kom, ble den grenseopprettholdende kraft som lå i forbudet redusert. Lempingen på importforbudet innebar at det fremdeles var forbudt for privatpersoner å ta med kjøtt og meieriprodukter fra Storbritannia, "og visse regioner av Frankrike, Irland, Nord-Irland og Nederland" (Landbruksdepartementet 2001b), men at kjøtt og meieriprodukter fra blant annet Sverige og Danmark fra den dato var fullt lovlig å bringe med seg inn i Norge.

⁵⁸ Denne forståelsen er i tråd med Hannerz (1992) sin inngang til "flyt av mening" som epitomiseres i følgende sitat:

nasjonalstatsgrensen er og blir kroppsliggjort.

Nasjonalstatsgrensen som kroppsliggjort kommer for eksempel frem hos kvinnen som forteller at det er litt gøy å lure litt gjennom tollene⁵⁹, og hos de to som synes det er "[s]pennende å smugle"⁶⁰. Nasjonalstatsgrensen manifesterer seg her som "gøy" og "spenning". Skal jeg ta buss-sjåførens utsagn⁶¹ til troende og anta at det er noe sannhetsgehalt i det når han sier mens vi passerer bruene over til norsk side av Svinesund: "Denne elva må være magisk, folk blir så stille over her", kan det være grunnlag for å anta at følelsene kan være mer mangslungne, omfattende og utbredt enn hva som kommer frem fra eksemplene med de tre ovenfor nevnte informantene. Uansett vil trolig økt puls og svetteutsondring inngå hvis en har tatt med for meget, vet at en har gjort det og tenker på det.

Nasjonalstatsgrensen manifesterer og reproducerer seg også i form av faktisk gjennomførte tiltak for å unngå å bli stoppet og å bli tatt i tollene. Å ta med "flesk-unger", er en løsning en kvinne antyder for besøkende hos henne som kommer "innenfra"⁶². En annen kvinne⁶³ omtaler det som å ta med seg noen som "kjøttkvote". Å gjemme unna, er et tiltak noen iverksetter: "Jeg har sett dem og stått og pakket og dyttet innunder", sier en tredje kvinne⁶⁴. Selv bivåner

---

[C]ulture has two kinds of loci, and the cultural process takes place in their ongoing interrelations. [...] On the one hand, culture resides in a set of public meaningful forms, which can most often be seen or heard, or are somewhat less frequently known through touch, smell, or taste, if not through some combination of senses. On the other hand, these overt forms are only rendered meaningful because human minds contain the instruments for their interpretation. The cultural flow thus consists of the externalizations of meaning which individuals produce through arrangements of overt forms, and the interpretations which individuals make of such displays—those of others as well as their own. (Hannerz 1992:3-4)

⁵⁹ En av tre kvinner i intervju 23 (2001).

⁶⁰ To av tre kvinner i intervju 16 (2001).

⁶¹ Observasjon, feltarbeidsnotater fra busstur fra Oslo via Sandefjord, Strømstad by og svensk side av Svinesund.

⁶² K2 i intervju 55 (2002). "Flesk-unger" dreier seg om at barn over 12 år ifølge kvinnen får egen kjøttkvote. Kvinnen sier ikke noe mer om hvor "innenfra" er, men selv bor hun i Halden.

⁶³ En av to kvinner i intervju 48 (2002).

⁶⁴ Intervju 63 (2002).

forskerkollega Døving og jeg hvordan en kvinne⁶⁵ gjemmer sin ene kartong med for meget sigaretter i det hun omtaler som "smuglerveska": Ei veska av eldre modell av noe som likner imitert skinn hvor det ytre laget av ett eller annet er falt av. Idet vi kjører ut av handelsområdet i bilen til de to kvinnene, finner hun frem veska, setter den på fanget og pakker ned enkeltpakninger med sigaretter i de tre rommene. På dashbordet står den etter hvert tomme papiresken med innpakkingsplasten revet opp. "Jeg skulle ha kasta den der eller så blir det jo like gæli", sier hun så etter å ha ordnet smuglinga si (som hun selv formulerer det). Det blir imidlertid ikke gjort, for kvinnen kommer på at Døving og jeg har avtalt at vi skal sitte på over grensen med dem. Om ikke Døving og jeg var tiltenkt å være "flesk-unger", så var vi tiltenkte å være "tobakks-voksne". Nå blir vi ikke det, for vi går av før tollstasjonen passeres. Vi går av på det stedet hvor den kvinnen som kjører bilen, innvier oss i et annet element i deres "å kunne" slik tollstasjons-passering: Fra det stedet bilen står, kan en se tollstasjonen. Hvis de ser tollerne der, forteller hun, går de inn på den kaféen som er lokalisert akkurat her, drikker kaffe eller spiser en iskrem, og kjører så videre og forbi tollstasjonen når tollerne er vekk.⁶⁶ Tilsvarende unnamanøver gjør også to kvinner fra Drammen⁶⁷: "Vi skal dra 12.15, da har tollerne pause", forteller de når de forklarer Døving og meg hvorfor de har litt dårlig tid. Når de blir spurt om det er noe de vet, bekrefter de det, og den ene tilføyer: "Og 16.00, da er det vaktskifte" — formodentlig underforstått at det også er en lur tid å dra på. Noe mindre rasjonelt fremstår det kan hende å banke i handlevognens håndtak når spørsmålet om en har blitt stoppet i tollen kommer opp: Kvinnen⁶⁸ og hennes kvinnelige sjåfør har aldri blitt stoppet, forteller de, og bankingen fortsetter idet intervjuet avsluttes og lydbåndopptakeren slås av.

Fortellinger om og erfaringer fra tolleres virksomhet og tilstedeværelse, bidrar

---

⁶⁵ K2 i intervju 61 samt i feltarbeidsnotater til intervjuet (2002).

⁶⁶ Denne overgangen ved Svinesund er bygget slik at det å skulle fortolle noe, innebærer at en må kjøre av en bestemt avkjørsel merket med "noe å fortolle", mens den veien som går rett frem, er merket med "ikke noe å fortolle". Med andre ord er dette analogt til hva som finnes på flyplasser hvor spørsmålet om fortolling/ikke fortolling er et resultat av et aktivt valg før en passerer tollene. Den kaféen det er snakk om, kommer før det punktet hvor det aktive valget må tas.

⁶⁷ Ikke-lydbånd-opptatt intervju 63 (2002).

⁶⁸ K1 i intervju 56 (2002).

også til å reprodusere nasjonalstatsgrensen. Følgende er hentet fra en samtale med en kvinne⁶⁹ bosatt i Halden, men arbeidende på svensk side av grensen. Hun har, sier hun, bodd 18 år i Halden og "jeg har **handla** mesteparten i Sverige":

* [...] Jeg har vært ned på polet der og jeg har sett, vært **der**, og så ser jeg all kjøttmengdene folk handler med seg, hvordan forholder dere dere til når dere passerer den der tollene? Altså, for meg er det jo et tankekors, for jeg har tenkt 'det her må jo være over kvoten for lenge siden'.

K Du har ikke lov til å ha med deg mer enn tre kilo vet du.

* Nei, men det må da være mange som har

K Ja, ja, ja.

* Ja, det er det ja.

K Ja. Kurver så raka fulle vet du så du kan få **fnatt**.

* Ja, sant. [...] Det er jo det jeg òg ser [...]

K Og du vet jo det at dem har sivile tollere gående nede på Svinesund.

* Åh ja, i butikken eller?

K Jeg vet ikke om det er i butikken eller om det er ute, men at dem, ser når dem står på grensa, så står dem med walkien, og så får dem en og da går dem ut i veien og så blir spesielle biler vinka inn.

En ungdommelig drosjesjåfør⁷⁰ er mer presis i sin lokalisering av disse tollene: "Det står sivilkledde tollere på ICA" (på svensk side av Svinesund), forteller han når jeg på veien fra Halden til Svinesund forsøker å fritte ham ut hvordan toll og smugling forstås, "og de ringer til den andre siden og sier: 'Vift inn den og den bilen'."

Kvinnen⁷¹ over har også egenerfaringer fra å bli stoppet av tollere, og hun kjenner òg til andres erfaringer:

* [...] Men vet du hva [tollene] ser etter? Er det matmengden eller er det alkoholen eller?

K Det er nok begge deler, tror **jeg**.

[...]

* Ja. Men har du blitt stoppet noen gang? Har du blitt vifta inn noen gang?

K Ja, en gang.

* Hvordan arte det seg da, da? Hva dem

K Nei, dem lurte på om jeg hadde med meg for mye da.

* Mat? Eller sier dem 'har du for mye deg'?

---

⁶⁹ Intervju 63 (2002).

⁷⁰ Ikke-lydbånd-opptatt intervju 74 (2002).

⁷¹ Intervju 63 (2002).

K 'Har du for mye med deg?' 'Nei', sier jeg, 'jeg har det som står baki', og så titta han bare. 'Ja, det er greit. Kjør.' For jeg er ikke sånn at jeg gjemmer unna noe.

[...]

* Men hva som skjer hvis en har med seg for mye da?

K Tar alt.

* Tar dem, la oss si hvis jeg for over, jeg skal ikke det for jeg orker ikke å bære med meg mat til Trondheim altså, men enn la oss si hvis jeg hadde tatt bil og så hadde jeg hatt fem kilo kjøtt og så en stor kartong med noe anna mat, hadde dem kommet til å ta alt da?

K Ja. Det gjør dem.

* Åh ja, dem gjør det.

K Ja. Så får du bot ved siden av.

* Hva slags summer kan det være snakk om da?

K Det vet jeg ikke. Har ikke peiling altså. Men jeg kjenner ei borti byen som, hun hadde kjøpt ribbe og det var ei side, den var på fem og en halv kilo. Så hadde hun kjøpt ei skinkestek.

* Ja, da begynner det snart å bli ti.

K Og ei oksestek. Og det var **ikke** kontroll når hun kjørte oppover. Kom tilbake, så ble dem, da bare sto dem der og vinka inn biler og fylt opp plassen, og hun mista alt sammen.

* Åh ja, sier du det.

K Ja. Og så spurte jeg henne om hun hadde fått noe bot. 'Nei, det kan være det samma', sa hun. Det ville hun ikke si.

* Åh nei.

K Nei.

* Så det er ikke noe OK å bli tatt i den her tollene?

K Nei, nei. Det er det ikke. [...]

Slike egenerfaringer og kjennskap til andres erfaringer med å bli stoppet, det være seg med for mye eller ikke, samt historier/nyheter à la den den bankende kvinnen fortalte om at en fra distriktet ble tatt med "6000 sigaretter i natt", inngår i den mangefasetterte prosessen hvor nasjonalstatsgrensen produseres og reproduseres. På den andre siden vil all tollfrihet, fravær av norske særavgifter, norsk moms og importrestriksjoner etc, samt tilstedeværelse av "å ta med for mye"⁷² uten å bli tatt, bidra til å gjøre nasjonalstatsgrensen ikke-skarp. Det vil

---

⁷² "Å ta med for mye" fordrer at det er bestemt hva som er "for mye" og hva som ikke er det. Det er ikke mulig å ta med for mye, hvis denne differensieringen ikke er gjort. Denne grensen er knyttet til nasjonalstatsgrensen. Tar en med "for mye" over nasjonalstatsgrensen uten å bli tatt, er dette noe som bidrar til å nedbygge nasjonalstatsgrensen selv om denne nedbyggingen

også alt fravær av reaksjoner fra tollmyndighetene hvis det kan forventes at de skulle ha agert, men ikke gjør det. Det samme er tilfellet for ymse former for historier om slikt. Jeg skal utdype dette i det kommende.

Å ta med for mye, er i juridisk forstand å ta med seg mer enn kvotene som inngår i toll- og avgiftsfritaket⁷³. Tollvesenet har imidlertid alternative reaksjonsmåter på denne smuglingen: Forenklet forelegg og politianmeldelse⁷⁴. Vårt ærend i forskningsprosjektet er ikke å studere smugling som fenomen i seg selv, og det ble derfor heller ikke viet en dyptgående oppmerksomhet i datainnsamlingen. Det er imidlertid min klare opplevelse at de menneskene jeg snakket med, ikke hadde noen klar oppfatning av denne forskjellen. Når de snakket om smugling, kunne det like gjerne være å ta med det som ville føre til forenklet forelegg som til politianmeldelse. I tillegg synes det være mulig at mennesker foretar kategoriseringen alt etter bruken av det som tas med for meget. Begge deler kan eksemplifiseres ved følgende intervjusekvens⁷⁵:

M [...] Før så reiste du til Danmark for å smugle kjøtt.

* For å **smugle** kjøtt?

M Ja. Ja, men det gjorde vi.

* Smugle for sitt eget privatbruk eller ?

M Ja. Du smuglet ikke for andre nei, du smuglet **privat**. Altså, du kan ikke kalle det smugle, for **eget** bruk.

* Men du kom over tollkvoten, det er det du mener?

M Ja, da, ja da. Det gjorde du, og du tok sjansen på det. Men du smuglet ikke **for** andre, det gjorde du ikke. Det var for eget bruk.

Jeg har ikke grunnlag for å si noe om hvor mange det kan være snakk om som tar med for mye av hva og til hvilket bruk, men ut fra det jeg så med selvsyn (uten å foreta noen form for telling eller annen form for kvantifisering) har jeg en opplevelse av at dette var relativt vanlig. Det er da kan hende heller ikke rart

---

i teoretisk forstand faktisk forutsetter grensen (differensieringen) som er knyttet til nasjonalstatgrensen.

⁷³ Se Vedlegg 2 fra nettsiden til Toll- og Avgiftsdirektoratet for det som var gjeldende høsten 2002.

⁷⁴ Ordningen med forenklet forelegg på landegrensene, ble innført 1. desember 1999. Forenklet forelegg er en reaksjonsmåte som er mulig hvis det er snakk om at en tar med mindre mengder alkohol, tobakk og andre varer utover den tollfrie kvoten. (Toll- og Avgiftsdirektoratet 2001).

⁷⁵ Intervju 10 (2001).

at en ung mann som passerer meg og en kvinnelig informant⁷⁶ idet jeg spør henne om hun, moren og tanten (som er i følget hennes) tenker på det å ha med for mye, bryter inn i samtalen og sier: "Er ikke noe å tenkte på det". Muligens forholder en seg slik en mannlig informant⁷⁷ uttrykker det: "[D]et er ikke kult å bli tatt da. Jeg har ikke lyst til det, et visst ubehag vil jeg si at jeg har, men ubehaget er ikke større enn at jeg rasjonelt sett må blåse i det, for å si det sånn" og ler litt. Ut fra det han for øvrig forteller, er det rasjonelle knyttet til hans husholdsøkonomi, det forbruk de har lagt seg på, samt at "statistikken tilsier at du blir tatt en gang i livet, [...] og det har du råd til". Ubegagat er imidlertid, ifølge ham og for ham, ikke knyttet til at andre får vite det eller noe moralsk. Derimot er det "helt primitiv tenkning" og relatert til at det er sure penger. Skulle det være slik at dette er den gjengse tankegangen, skal en kanskje ikke la seg forbause over den mengde alkohol jeg så angivelige nordmenn som skulle tilbake til Norge samme dag, handle på Systembolaget i Strømstad by en lørdag i oktober⁷⁸, eller hvor mye mat enkelte synes å handle på svensk side av Svinesund eller på Nordby. Ytterpunktet i så måte av det jeg opplevde, går frem av feltarbeidsnotatene⁷⁹ slik dette er gjengitt i tekstboksen på neste side. Jeg gjør oppmerksom på at handlevognene jeg så på svensk side av Svinesund og på Nordby, er dypere og bredere enn de største handlevognene jeg har sett eksempelvis i Trondheim.

---

⁷⁶ Ikke-lydbånd-opptatt intervju 52 (2002).

⁷⁷ Intervju 46 (2002).

⁷⁸ Observasjon, feltarbeidsbok 19.10.02. Systembolaget i Strømstad er det som ligger nærmest svensk side av Svinesund.

⁷⁹ I feltarbeidsboken er tankene min og beskjerer til meg selv, innrammet med følgende klammer: [ ]. Selve feltarbeidsnotatene baserer seg på "jottings" som skrives der og da, det vil si vesentlige replikker, aspekter, hendelsesforløp etc. (se eksempelvis Emerson et al. 1995). Feltarbeidsnotatene skrives så ned relativt umiddelbart deretter. Disse er skrevet ned samme ettermiddag. Denne "bevegelsen" mellom jottings og feltarbeidsnotater og tiden som forløper, er det som gjør at verbtider og lignende ikke helt stemmer i feltarbeidsboken.

Jeg har sett en mann (ca 40 år) handle — og handle — og handle. En vogn med haug langt over kanten (det er like før det begynner å ry ned på gulvet) står alene ved kjøle-/frysedisken. Jeg avventer for å se hvem eieren er, og jammen er det den mannen. [Tenker at han skal jeg forsøke å komme etter i køen når jeg selv skal betale. Lykkes med det.] Ser han legger opp, og setter to glass syltetøy på kurvplaten på "inngangssida" av kassen. Har café-au-lait-bokser i fleng — 24 stykker viser det seg når kassamannen spør og leser av strekkoden på en. Kunden ser på meg, og jeg velger å forstå det som noe å la: "Beklager, men jeg har så mye varer. Kanskje det hadde vært bedre om du hadde tatt en annen kasse?" Jeg sier: "Det er OK at det tar lang tid. Arbeider som forsker på grensehandel og siktet meg inn bak deg for å kunne stå lenge i kassakø". Han forteller at han har vært på møte i Sarpsborg, og kjørte innom før han skulle hjem. Bor i Askim, forteller han når jeg spør. "Det er masse mat", sier han når han ser på haugen som har passert leseren på kassa, "men mye av det, som café-au-lait som vi drikker mye av, er tørrmat som står i kjelleren". Det er en del øl også. Jeg sier: "Nå må du huske de to glassene". Han: "Nei. Jeg satte dem der fordi jeg ikke skal ha dem likevel". [To glass satt bort/tatt bort ut av det store lasset av en rekke ulike varianter mat — helt utrolig! Fascinerende, hva var det som gjorde at han plukket bort dette? Og hva var det som gjorde at han på sin tur hjem fra Sarpsborg kjører nedom Nordby? Etter hva jeg forsto var det eneste ærendet hans her å handle.] Kassamaskinen viser 4300 (og noen små).

Etter å ha betalt mine to varer, tar jeg avskjed med mannen som står med kassebåndet fullt av varer: "Lykke til med innlastingen". Mannen takker, og sier: "Bra jeg har svensk bil med stort bagasjerom."

Jeg vet ikke om denne mannen faktisk var innom tollstasjonen og gjorde opp sitt mellomværende med den norske stat, og jeg vet heller ikke om de jeg så på Systembolaget gjorde det tilsvarende⁸⁰. Gitt det jeg så og hørte, tror jeg imidlertid ikke det er svært sannsynlig. Det syntes nemlig heller være slik at en ikke tok med for meget enn at en betalte avgifter, og de som tok med for meget (og visste om det) syntes å satse på å ikke bli stoppet. Muligens er det da også symptomatisk for situasjonen, at det på søppelkassen utenfor Nordby Köpcenter er klistret et oppslag med overskriften: "Tollkontroll? Vil du vite hvor det er tollkontroll nå?"⁸¹, at samme informasjon⁸² ligger under bilenes vindusviskere på svensk side av Svinesund en lørdag, og at jeg opplever det som sosialt

---

⁸⁰ En annen, i alle fall tenkt mulighet, er at samtlige kan hende hentet inn noen med en ikke-benyttet kvote (à la flesk-unger).

⁸¹ Hele oppslaget lyder ifølge min feltarbeidsbok (15.10.02): "Tollkontroll? Vil du vite hvor det er tollkontroll nå? Send kodeordet: TOLL til 1984 og du får svar umiddelbart. Ønsker du informasjon om kvotebestemmelser? Skriv kodeordet: TOLLKVOTER og send til 1984. Tipstelefon: For å varsle oss om tollkontroll du ser kan du sende en tekstmelding til 99101138. Tjenesten koster kr. 10, og leveres av Webdata".

⁸² Ifølge feltarbeidsboken (26.10.02), er den eneste forskjellen at det på flyvebladet ikke står noe om tipstelefonen.

besudlende å stå og snakke med en securitas-vakt⁸³ på utsiden av de mange kassene i en av butikkene der — samtidig som mennesker jeg skulle forsøke å få til å svare på spørreskjema passerte på vei ut. Det besudlende besto i at kundene kunne tro at jeg hadde noe med kontroll av "ikke-lovlig atferd" å gjøre, og at dette kunne vanskeliggjøre det å få kontakt med dem. Dette igjen fortalte meg at jeg hadde en klar opplevelse av at her var det relativt meget av såkalt "ikke-lovlig atferd".⁸⁴

Å ta med for mye uten å bli tatt, bidrar til å nedbygge nasjonalstatsgrensen, det vil si her å gjøre den ikke-skarp. Det gjør også slike historier som denne hvor det går frem at tollmyndighetene skulle ha agert, men ikke gjør det⁸⁵:

K2 Men apropos tollere så var det en, [...] Rakkestad vet dere⁸⁶ hva det er for noe?

R Ja, ja.

K2 Indre Østfold.

R Ja. Jeg har vært der.

K2 Og så var det en gubbe som skulle reise bort til Amerika på 80-årsdagen sin.

K1 Ja! (Hun ler litt.)

K2 Skulle besøke søskene sine der borte.

K1 Dette er helt sant.

K2 Ja, det er sant ja. Og han hadde det jo så fint der borti, vet du, på sin 80 årsdag, og det kom jo så mye naboer til dem der borte, som kom, og overalt så fikk han jo brennevin da. Flasker med brennevin, vet du. For det var jo en fin presang til en **mann**, ikke sant? Og han tok med seg dette greiene her. Så kom han inn til Fornebu og så sa tolleren: 'Har du noe for mye eller? Har du for mye sprit eller?' 'Ja, om jeg har. Jeg **har** så mye sprit så jeg vet ikke mi erme råd'.

K1 Erme råd. Noe alldeles for mye.

K2 Ja. 'Erme råd. Alldeles for mye'. Og dem pakket opp dette greiene, og så fortalte han da at han hadde vært borte og fått alt det her i bursdag. Nei, da. Tollerne sto der vet du, 'ta det med deg hjem', for det var jo så **ærlig** vet du.

R Ja, ja.

K2 Skulle slippe å betale for alle dem gavene han hadde fått da. Men det var noe så alvorlig for mye' (det lees). Han visste ikke sin arme råd, han.

---

⁸³ M i ikke-lydbånd-opptatt intervju 108 (2002).

⁸⁴ I den grad det er empirisk grunnlag for å si at det er "lovlig atferd" som her er besudlende, er dette også et bidrag til å gjøre sammenhengen til noe annet enn Norge og Sverige (i deres egenskap av å være rettsstater).

⁸⁵ Intervju 61 (2002).

⁸⁶ "Dere" er forskerkollega Runar Døving og meg. I transkripsjonen står "R" for Runar Døving.

I tillegg til at kvinnene syntes å finne historien svært sjarmerende (i og med sin varme latter ledsaget av fortellingen), sier den også implisitt at tollere som sådan⁸⁷ både kan vise forståelse og innsikt, og ikke nødvendigvis følger regler og lovverk slavisk. Selv tollere forstår, det å være ærlig er et pre, og alt håp er ikke ute selv om en blir stoppet og har med seg så alldeles for mye.

Et annet pre som det finnes utallige utsagn om i datamaterialet, er det å være fra Østfold. Her er ikke det vesentlige at tollere viser forståelse, men at tollerne angivelig har den samme forståelsen som dem selv som da kommer fra Østfold. I intervjusekvensen under er det en mann⁸⁸ påtruffet på svensk side av Svinesund, som uttaler seg. Han kommer fra det han innledningsvis omtaler som "rett borti her", men som ved nærmere utspørring viser seg å være Moss, 5 mil unna og 30, 40 minutter bilkjøring.

- * Men enn det å ta med for mye, [...] tenker dere noe på det eller er det noen samtale blant folk som handler her?
- M Nei, vi kjøper det vi har behov for, så. Tenker aldri på om jeg har med 5 kilo kjøtt eller om jeg har med 50 kilo, det tenker jeg ikke på en gang for det, for meg så er dette bare en vanlig handletur, for å si det sånn.
- * Passerer egentlig ikke noe landsgrense du, du bare
- M Jo.
- * Jo, det vet jeg at du **faktisk** gjør, men i din tankegang?
- M Nei, nei, jeg er bare på en butikk-, shoppingtur jeg, så jeg tenker liksom ikke sånn over at det er grensa jeg passerer.
- * Men har du noen gang blitt viftet inn og kontrollert?
- M Ja da, ja da.
- * Hva er det som skjer da?
- M Nei, dem spør om du har for mye, så spør dem om hvor du kommer fra og hvor du bor hen, og 'jeg bor i Østfold', ja, så.
- * Da sier dem bare
- M Ja, 'du har bare vært bort og handlet du?', ikke sant. Ja, 'vanlig innkjøp'.
- * Å ja, dem ser ikke noe mer da?
- M Nei. Men er det en som kommer ifra, skal jeg si Asker og Bærum eller fra Vestfold eller noe sånt noe, dem tar jo en **dagstur for** å ta med seg så mye som mulig. Jeg har ikke behov for det som kan kjøre 2-3 ganger i uka eller hver dag for den saks skyld.

---

⁸⁷ Når jeg skriver "tollere som sådan", er dette fordi jeg har en fornemmelse av at kvinnen snakker om tollere som kategori, og at hun ikke forsto det tollerne på Fornebu gjorde, som noe spesifikt for nettopp dem. Tollerne på Fornebu er i kategori-forstand "lik" de norske tollerne på Svinesund.

⁸⁸ Intervju 53 (2002).

Så, meg, altså dem bare ser på bilnummeret mitt, ikke sant, det er en Østfold-registrert bil ikke sant, så det er ikke noe. Det har jeg ikke noe problem med.

"Vanlig innkjøp" i kombinasjon med Østfold-registrert bil innebærer både for informanten og ifølge ham også tollerne, at det ikke er nødvendig å kontrollere. Det er det kan hende fordi det er forstått dit hen at østfoldinger ikke har behov for å ta med for mye (jevnfør utsagnet til mannen ovenfor), eller at det ikke er nødvendig⁸⁹ slik kvinnen i et par fra Halden⁹⁰ antyder. "Vi pleier ikke å ta med for mye, det er ikke nødvendig", sier hun. Ektemannen utdyper: "Det er så kort vei, så det er ikke nødvendig". Han tror på det grunnlaget at det er veldig få fra Halden som smugler. Ifølge kvinnen så virker det da også som om tollerne ser an bilskilter, og gemalen tilføyer at tollerne "må sortere, de kan ikke stoppe alt ting for da står det jo kø til Strømstad på en 20 minutters tid".

Jeg har ikke grunnlag for å si noe om det generelt er slik at mennesker bosatt i Østfold eller Halden tar med for mye eller ikke⁹¹. Det er imidlertid faktisk slik at kvinnen i paret ovenfor rett etter å ha sagt at de ikke pleier å ta med for mye, tilføyer: "Det er eneste øl'en da. Der får vi med to ekstra hver. [...] Det er bare fire du får lov til å ha med over grensa på hver person"⁹². Og tilsvarende gjelder for to kvinner også bosatt i Halden⁹³, og som også hevder at det ikke er nødvendig for dem å ta med for mye, men som tidligere i intervjuet tilsynelatende helt ubesværet forteller at de har kjøpt tre flasker vin hver da de var i Strømstad tidligere på dagen. Muligens er det alkoholfri vin, og muligens kommer de seg akkurat under kvoten på to liter, men jeg tviler på det. Isteden tror jeg dette vitner om at det de forstår med "for mye", ikke nødvendigvis er det som lovverket sier om det samme. Skulle dette være tilfellet, innebærer det at også det av østfoldingers handling som resulterer i "for mye" om enn ikke i egen forståelse, bidrar til å gjøre nasjonalstatsgrensen ikke-skarp. Det gjør da også selvfølgelig det som i østfoldingers eget syn er "for mye". Det vil si under forutsetning av at de ikke stanses av tollerne og blir tatt for å ta med for mye.

---

⁸⁹ Hva det er som gjør det til et "behov" for ikke-østfoldinger og "nødvendig" for ikke-haldensere å ta med for mye, og hvilke forståelsesrammer som her er aktivert, kan en jo la seg fascinere av. Matvaremangel i de spesifikke områdene kan det ikke være snakk om.

⁹⁰ Intervju 47 (2002).

⁹¹ Storstad (2003) viser imidlertid at det er et stigende antall mennesker som kjøper alkohol eller tobakk med økning av reiseavstand, og også at mengde kjøpt kjøtt øker med den.

⁹² Denne øl'en var 6-pack, og jeg så ingen som tok bort de to ekstra.

⁹³ Intervju 55 (2002).

Dette peker mot nedbyggingen av nasjonalstatsgrensen. Tollere som er tilstede, men som ikke stopper mennesker som passerer med for mye (det være seg østfoldinger eller andre), og tollere som stopper mennesker med for mye, men som ikke ser etter om de har for mye eller også ikke reagerer slik de etter regelverket skal når de finner at det er for mye, bidrar alle til å nedbygge nasjonalstatsgrensen. Dette er tilfellet for det som faktisk skjer av slikt, men det er også tilfellet for beretninger om dette, narrativer og vandrehistorier.

0-0-0

Avslutningsvis i denne bolken om det som gjør nasjonalstatsgrensen mellom Norge og Sverige ikke-skarp, skal jeg høyst kort nevne to andre forhold som også bidrar til dette.

Det første dreier seg om å bringe med seg det ikke-lovlige hjem. I en samtale med en gjeng ungdomsskoleelever på fritidsklubbens "Harrytur til Svinesund"⁹⁴, forteller noen av dem at de har kjøpt Red Bull som de presumptivt skal bringe med seg på bussen hjem. Red Bull er en energidrikk med så stort koffeininnhold at det er mer enn dobbelt så høyt som det som er lovlig i Norge (Folkehelseinstituttet 2001). Ifølge TV2 (2002) er da også Red Bull klassifisert som legemiddel og derfor ikke lov å selge her hjemme. I Sverige er det imidlertid annerledes. Defineringen og etableringen av det lovlige og det ikke-lovlige, er et aspekt som inngår i konstitueringen og konsolideringen av en nasjonalstat. Samtidig er denne nasjonalstatens yttergrenser definert av nasjonalstatsgrensen. Å bringe med seg det ikke-lovlige hjem, innebærer at en går mot noe som etablerer denne enheten, og dette impliserer i sin tur at det er et bidrag til nedbygging av nasjonalstatsgrensen. Dette gjelder uavhengig av hvilke vare det er snakk om.

Det andre forholdet vedrører produktfokuset som synes å finnes i stort monn i alle fall på matbutikken på Nordby Köpcenter. Dette er noe forskerkollega Døving påpeker når han en dag i oktober (2002) skuer ut over kjøle- og frysediskene der. På de relativt store skiltene som er satt opp, er det hvilket produkt det er som ligger der som står med store bokstaver. Det går på

---

⁹⁴ Intervju 70 (2002) sammen med forskerkollega Storstad.

"klyftpoteter", "fläsklegg" og "pilgrimsmusslor"⁹⁵. Det enkelte merkevarenavnet eller produsent kan i beste fall stå med små bokstaver i ett av skiltets hjørner. Når jeg hevder at produktfokuset bidrar til å gjøre nasjonalstatsgrensen ikke-skarp, er dette et analogt argument til det ovenfor. Jeg har tidligere nevnt Prior og Gilde som norske merker. Tine kommer inn under samme kategori, og det gjør også andre merker som den norske Per og Kari Hvermansen forstår som norsk. Det er her en dobbeltsidig prosess hvor slike varer ikke bare blir forstått som norsk, det norske produseres også via blant annet slike varer⁹⁶. Å handle varer ut fra hvilke produkt det er, innebærer at en ikke deltar i den nasjonalstatsbyggingen det ville ha vært om en kjøpte varer etter merke⁹⁷ (forutsatt at dette er forstått som norske merker). Fraværet av dette bidraget reduserer konsolideringen og reproduksjonen av nasjonalstaten, noe som i sin tur er et bidrag til nedbygging av nasjonalstatsgrensen.

Ikke-Norge, ikke-Sverige, ikke norsk Sverige, ikke svensk Norge

Den andre prosessen som inngår i utkrystallisering av *grenselinje-landet*, er alle de forståelser og atferder som gjør dette til ikke-Norge, ikke-Sverige, ikke norsk Sverige, ikke svensk Norge. Dette skal jeg begynne å utdype ved å presentere tre aspekter ved grensehandelen slik den fremsto for meg *in situ*.⁹⁸ Jeg understreker at presentasjonen ikke nødvendigvis sier noe om hvor fremtredende disse

---

⁹⁵ Jevnfør feltarbeidsbok (2002).

⁹⁶ Dette er i tråd med Johansen (1991) sin påpekning om at Norge blant annet er et erfaringsfellesskap hvor det norske og Norge produseres via en felles referanseramme. Det være seg eksempelvis Justers "mot normalt" som vi som inngår i fellesskapet fatter den assosiative klangbunnen i — eller her, som nevnt tidligere i rapporten, Priors kylling og Gildes koteletter.

⁹⁷ Å kjøpe varer etter produkt, men likevel ende opp med et produkt av norsk merke, bidrar imidlertid mer til nasjonalstatsbyggingen enn hva som skjer hvis en kjøper varer etter produkt, og ender opp med et produkt som ikke er av norsk merke.

⁹⁸ Ved å dreie fokus noe, kunne meget av det jeg her kommer til å presentere ha vært innarbeidet under forrige bolk om det som gjør nasjonalstatsgrensen ikke-skarp. Det har sammenheng med det jeg har nevnt tidligere om at de to prosessene skjer samtidig og innfoldet som hverandres gjensidige forutsetninger og effekter. Eksempelvis har det i forbindelse med grensehandel som frisone, front og protest, vært meget lett å fokusere på hva dette innebærer av ikke-konstituering av den norske nasjonalstaten og det derpåfølgende bidraget til nedbyggingen av nasjonalstatsgrensen.

aspektene er. Det jeg sier er bare at de er realiserte som fenomen i det kvalitative datamaterialet.

Ikke-Norge: Grensehandel som frisone, front og protest

Norge finnes som empirisk virkelighet, det være seg som fysisk lokalitet, mentale forståelser, levd aktivitet, symboler, nasjonalstatlige organer etc. Å bevege seg på ytterkanten av dette, å være i fronten av en mulig, norsk utviklingstendens, og å protestere mot det som måtte være å forstå som Norge, taler seg inn i den delen av utkrystalliseringsprosessen som gjør noe til ikke-Norge.

Grensehandel som frisone manifesterer seg blant annet i form av produkter kjøpt. Statistikk viser at relativt mange av de som handler på grensen (Lavik og Dulsrud 2000, HSH 2000b, Ericsson 2001, Storstad 2003) kjøper varer som nasjonalstatens representerende instanser (eksempelvis Statens råd for ernæring og fysisk aktivitet og Statens tobakksskaderåd) klart misbilliger: Det være seg alkohol, tobakk, sjokolade og rødt kjøtt. I artikkelen *Staten og maten* raljerer Slaatta (1996) mer eller mindre med den paternalisme som den norske stat virkeliggjør i sine forsøk på å regulere befolkningens kosthold, ernæring, livsstil og helse. I den sosialdemokratiske, liberale tradisjon setter den enkeltes frihet riktignok grenser for statlig intervensjon, men desto større rom er det, ifølge Slaatta, for å gi veiledning når den enkelte ikke er i stand til selv å realisere sitt eget eller fellesskapets beste. Til svensk side av Svinesund, Nordby og Strømstad by når imidlertid ikke paternalismen. Her kan en følge sin lyst og har frihet til å velge sin egen ulykke (for igjen å bruke Slaattas formulering).

Systembolaget i Strømstad må være den lokaliteten som rommer frisonens primære utspilling⁹⁹: Et yrende liv av mennesker, tett i tett med sine handlevogner, langs reoler av brennevin, vin og øl (til lavere pris), alkohol i forskjellig størrelse, fasonger, smak, farge, kvalitet. Det alkoholfrie er uunnselig plassert rett etter inngangspartiet, til den siden synet ikke vender når en skal inn

---

⁹⁹ Observasjon, feltarbeidsbok 19.10.02. Det var ett eller annet ved denne settingen som gjorde at jeg lot være å ta initiativ til intervju. Jeg gjorde det bare en gang, og det ble høyst kort og uten båndopptaker. Datamaterialet her består av observasjoner av andres og egen atferd og utsagn, samt av mine samhandlinger med andre som om jeg var en hvilken som helst kunde.

i lokalet, og omfanget river heller ikke på noe vis ens blick til seg. Det alkoholfrie lider en vanskjebne i denne settingen, det er meget få som etterspør det. "Er det godt?" og "den er god" er de fraser som gjenlyder i lokalet. Så lite nyansert er utsagnene at oppmerksomheten min skjerpes idet jeg hører noen si: "Den der er halvtørr, men ikke så søt som de halvtørre bruker å være". Og det er muligens symptomatisk at det viser seg når jeg ser nærmere etter, at det er en av betjeningen som uttrykker seg slik.

Her ytres det ikke noe om alkoholens angivelige farer slik nasjonalstatens representerende instanser signaliserer. Her snakkes det ikke om noe måltid som drikkevaren skal inngå i og komponeres i forhold til — noe som i den norske konteksten muligens kunne fremstå som formildende omstendigheter med hensyn til konsumpsjonen av flaskenes innhold. Tilsynelatende skal drikken i så måte fortæres "isolert" og nytes som akkurat det. Forventninger om kosen og stemningen ligger tykk i lokalet. Og folk synes å hygge seg i sin personlige frihet til å velge¹⁰⁰, til uhindret av skranker å kunne gå langs reolene, se på flasker, kjenne på flasker, løfte dem opp, sette dem på plass.

"Dette er spennende", sier en middelaldrende kvinne til sitt mannlige følge. En god del settes på¹⁰¹ trillevognene. Her har en ikke bare mulighet til selvbetjent og fritt å velge sin "egen ulykke", ens frihet synes også å spille seg ut i forhold til mengde varer kjøpt¹⁰². "Er det ikke lov å kjøpe en liter sprit?", spør en mann to kvinner hvorpå den ene svarer: "Ikke med all den vinen". Jeg betrakter kvinnenens vogner: Den ene med to kasser à 12 hel-flasker, den andre har òg noen kasser. En mink-kledd kvinne kommer til en av oppstillingene med pappviner og spør den mannlige betjeningen etter en Chenet som ikke er plassert der. Hun har allerede fire Chenet à 3 liter på vognen. En ekspeditør som står og snakker med to kvinner i 60-årsalderen blir avbrutt av en kvinne i 30-årene: "Har dere noe sjokolade..?" Hun kutter setningen. Ekspeditøren spør: "Til kaffen

---

¹⁰⁰ Og mens Otnes et al. (1997) peker på hvor vanskelig og problemfylt det er for konsumenter å velge når tilbudet blir stort (såkalt "product overabundance"), var ikke den slags vansker noe jeg opplevde fremtredende blant de som var til stede.

¹⁰¹ Vognene på Systembolaget er ikke dype matvarevogner, men har to "etasjer". Derfor blir "på" riktig preposisjon her.

¹⁰² "Frihet" må her forstås isolert ut fra hvor mye som kjøpes — selv om det i det første eksempelet vises til hva som er "lov".

eller til kake eller noe sånt?" Den yngste kvinnen: "Jeg vet ikke. Det er til ei venninne". Han foreslår Kapten Løjtnant, "den synes jeg er god". Kvinnen vet ikke hva det er, får til svar at det er en slags likør, og han foreslår så at hun kanskje kan ta cognac. "Cognac, det er godt", repliserer den ene eldre kvinnen. Den yngre synes å gå for likøren, og spør hvor den er. Jeg kommer dit før henne¹⁰³, ser henne lete på en side av reolen, så den andre. Hun tar en flaske. På vognen fra før har hun seks liter Gato Negro, to brett med Grøn Tuborg hver med 24 bokser, pluss ca 30 andre øl (som jeg ikke rekker å telle presist eller se hva er). En mann (ca 35 år) passerer meg. Han har stor tursekk som ser tom ut, drar på en barnetrille hvor det er plassert polkasser og skyver en handlevogn med flasker. Senere ser jeg ham stå i kassakø. I feltarbeidsnotene¹⁰⁴ fra denne oktober-lørdagen på Systembolaget i Strømstad står det:

Jeg står bak en reol og forsøker å få overblikk over det han [M1] har med seg: To pakker med Carlsberg. [Jeg har skrevet "pakker" — var det 6-pack? Jeg har en opplevelse av (nå når jeg skriver dette søndag morgen (20/10) at det var brett med Carlsberg — Grøn Carlsberg.) 1 pakke [brett her også?] Corona extra [så ut som øl], og når han setter opp flasker på kassen, teller jeg 45 armbevegelser. [For meg ser det ut som vinflasker.] En mann (ca 40 år) står ved enden av kassen og pakker i de vinkassene den første mannen har tømt. Han har vanlige klær på. [Dette er ikke en av betjeningen.] Nå har denne mannen barnevognen. M1 ler litt til den kvinnen som inngår i paret rett bak ham selv. (Kvinnen står nærmest ham. Hun er litt eldre enn ham.) [Jeg tolker denne latteren som noe som er koblet til at han har handlet så mye.] "Betjenten" i kassen sier "2994", og jeg ser at M1 tar opp lommeboken for å gjøre opp for seg.

Poenget med disse små beretningene om å handle meget alkohol, er å vise "frisonen". Det er ikke å illustrere at mennesker tar med "for mye" over den norske nasjonalstatsgrensen — noe jeg ikke kan si noe sikkert om disse menneskene gjør. For eksempel er det mulig at kvinnene i det første eksempelet faktisk ikke tar med seg all vinen over (selv om det ut fra den refererte samtalen kan se slik ut), at den minkkledd-kvinnen betaler avgiften, at kvinnen med Kapten Løjtnant'en har flere venner i bil utenfor som ikke bruker sin kvote, og at de to siste mennene er svensk, nordmenn bosatt i Sverige eller også nordmenn

---

¹⁰³ Det er så fullt i lokalet og så mange mennesker som beveger seg mellom reolene, at det ikke er noe sosialt problem å gjøre dette. Manøveren min falt inn i andres bevegelser, og det skulle svært meget til før jeg vekket oppmerksomheten hennes.

¹⁰⁴ Observasjon, feltarbeidsbok 19.10.02.

på ferie i Sverige¹⁰⁵.

Å handle alkoholholdig drikke og å la seg hensette til denne fremtidige nytelsen, er muligens det sterkeste eksempelet på hvilke produktkjøp som inngår i manifestasjonen av frisonen. Sjokolade og gotterier er mindre aksentuert, men også her kan en være "uhemmet" i kjøpet av smågodt¹⁰⁶ og ende opp med "hele sekken full"¹⁰⁷. Og kjøp av rødt kjøtt føyer seg inn: Da kan en gjøre som den eldre kvinnen til den ditto gamle mannen, og holde opp den gjennomsluktige, blanke posen med nykjøpt ribbe til felles beskuelse og åpenlyse tilfredshet¹⁰⁸. Og selv om kjøp av to steker (den ene på 4,8 kilo og den andre ikke særlig mindre¹⁰⁹) muligens inngår i det informanter omtaler som "å fylle fryseren"¹¹⁰, synes det rimelig å anta at kjøpet også innebærer et økt forbruk av rødt kjøtt. Dette gjelder også for kvinnen¹¹¹ med den over-randen fulle kurven hvor det blant annet inngår fem kilo ribbe, svin indrefilet, "masse kjøttbullar" (som hun sier), svinekoteletter, og kjøttpålegg ("Herre Gud, jeg har kjøpt pålegg som bare det"¹¹²).

---

¹⁰⁵ Selv om jeg ikke tror særlig på det. Når det gjelder den muligheten at det her kan være snakk om mennesker som er bosatt i Sverige (det være seg om de er svenske statsborgere eller norske), tror jeg den er lite sannsynlig. Som en svensk kvinne bosatt i Sverige forteller meg utenfor Systembolaget: Hun og andre svensker forsøker å holde seg unna Systembolaget på lørdager fordi det er så fullt. Det samme vil trolig nordmenn bosatt i Strømstad gjøre gitt at det allerede 15 minutter etter åpningstiden er så mange der at sjåføren på bussen jeg kommer med sier idet vi passerer Systembolaget: "Det är ju inte riktig klokt", og gitt at det rundt ett-tiden er kø utenfor, og 15 minutter deretter også dørvakt som slipper inn etter hvert som noen kommer ut (observasjon, feltarbeidsbok 19.10.02).

¹⁰⁶ K1 i intervju 69 (2002).

¹⁰⁷ Ei av flere jenter i intervju 70 (2002). Andre ungdommer i det samme følget snakker om kjøp av smågodt for henholdsvis 113 kr, 120, 150. Prisen for hekto var angivelig 5,90 (i svenske kroner).

¹⁰⁸ Observasjon, feltarbeidsbok 18.10.02.

¹⁰⁹ Observert i en handlevogn. (Feltarbeidsbok 18.10.02.)

¹¹⁰ Eksempelvis K3 og K4 i intervju 13 (2001). Når det dreier seg om å fylle i fryseren, finnes det flere varianter av formuleringer som går på det.

¹¹¹ Intervju 59 (2002).

¹¹² Hun sier dette i en annen sammenheng hvor hun forsøker å formidle til meg hvor billig det er her. Trolig bruker hun "Herre Gud" for å understreke hvor billig hun synes det er, og for å peke på at det er derfor hun har kjøpt alt pålegget.

Av og til ledsages handelen av en liten latter. Jeg hørte den for eksempel av mannen med ryggsekken, barnetrillen og handlevognen, av en av flere ungdommer som har kjøpt mye sjokolade, og av to kvinner i 40-årsalderen som har "gått seg fast" blant reolene inne på en av matvarebutikkene på svensk side av Svinesund¹¹³. De har kommet inn i motsatt retning av hva kundestrømmen er tiltenkt å bevege seg, og det er trangt mellom reolene og pallene med brus og øl. Manøvreringsmulighetene er små i seg selv, og desto vanskeligere blir det med vogner som er fulle til over kanten. "Vi må snu — den andre veien", sier kvinnen som går først. Den andre kvinnen repliserer: "Det er så tungt", og ler den spesielle latteren idet hun lirker vognen tilbake. Det virker som om latteren har aspekter av vovethet, absurditet og en form for overgitthet over seg selv fordi en har handlet så mye. I artikkelen *Self-Control for the Righteous: Toward a Theory of Precommitment to Indulgence*, berører Kivetz og Simonson (2002) hvor problematisk det kan være for (vestlige) konsumenter å bruke penger på luksus og nytelse istedenfor på det en trenger og det nyttige. Så vanskelig er dette ifølge forfatterne, at deres forskning:

[P]roposes that consumers sometimes exercise the opposite form of self-control, whereby they force themselves to indulge in an attempt to avoid default forms of spending on necessities and savings. (Kivetz og Simonson 2002:199)

Muligens er den spesielle latteren nettopp knyttet til "indulgence", men da ikke til det å tvinge seg selv, men derimot til det å la seg rive med, til å slippe handelen løs det være seg når det gjelder produkter som misbilliges av de norske nasjonalstatlige instanser eller ikke. En har latt seg rive med til fremtidig fråtseri og skjørlevnet i sitt fravær av kontroll og i lettsindighet; en har gått utenfor instansenes påbud om avhold og måtehold; en har tilsidesatt den puritanske fornuft hvis grep om vestens mennesker er bevart i dens profane versjon som "usunnhet" (Brøgger 1993) reflektert blant annet i munnhell som "etter den søte kløe, kommer den sure svie" og i tanken om "den gylne middelvei"¹¹⁴. Muligens er ikke latteren annet enn å forvente?

Grensehandel som frisone manifesterer seg også i form av pengebruken forstått. Emisk sett dreier dette seg om husholdsøkonomi. Som en del av spørsmålssettet for datainnsamlingen i 2001, inngikk spørsmålet om informantene hadde tanker

---

¹¹³ Observasjon, feltarbeidsbok 18.10.02.

¹¹⁴ At uttrykket stammer fra Horats (65-8 f.Kr) (Evensberget og Gundersen 1995), står ikke i motsetning til påstanden her.

om drift av A/S Norge i forhold til sin handling utenfor landet. Følgende to intervjusekvenser synes dekkende for det svært mange informanter tilsynelatende mener¹¹⁵. Den første er fra en samtale med en mannlig informant påtruffet på båten fra Fredrikshavn til Oslo¹¹⁶:

- * Men enn når [...] dere handler så pass masse i Sverige, hvordan tenker du på A/S Norge oppi det her?
- M Nei.
- * Du tenker ikke?
- M Ikke det døyt. Jeg tenker på meg.
- * Eller husholdet eller?
- M Ja, ikke meg da selvfølgelig, jeg er ikke egoist, men jeg tenker på husholdet mitt. Hva jeg lever av. Hva jeg bruker. Det må jeg tenke på. Jeg kan ikke [tenke] på A/S Norge. Altså, litte granne bak i bakhodet, som jeg sa til deg i stad, så er det noe som sier at '[Per], er det riktig det her?' Men altså du, jeg skal ikke styre Norge. Det er det landet som skal gjøre, regjeringa, men jeg må jo tenke på at jeg og kona skal leve.

Den andre intervjusekvensen er fra en av to samtaler med en kvinne jeg traff på bussen fra Oslo via Sandefjord, Strømstad by og svensk side av Svinesund¹¹⁷:

- * Men når dere handler når dere er på Hvaler, da handler dere jevnt i Sverige når dere er der på hytta: Tenker dere noen ganger på A/S Norge når dere handler i Sverige?
- K Nei, ærlig talt du!
- * Ja, si det hvorfor.
- K Ja. Jeg kjøper jo ikke dyrt i Norge hvis jeg kan få billig i Sverige når jeg først er på veien. Jeg ville jo selvfølgelig ikke ha reist fra Bergen og til Svinesund og handlet hvis jeg hadde hytte ved Bergen. Det hadde jeg ikke gjort. Men fordi vi **bor** så, ja det tar jo under to timer å kjøre til grensa
- * fra hytta?
- K Fra Oslo.
- * Å ja, det tar ikke lengre tid.
- K Nei, og så tar det vel tre kvarter å kjøre tilbake igjen til hytta når vi har handlet. Ja, ikke så mye heller.

Enkelte utdyper sitt husholdningsbaserte fokus ved å vise til hva de allerede bidrar med til fellesskapet Norge. En mann i følge med hustru og barnebarn¹¹⁸ sier med kraft når jeg spør, at A/S Norge bryr han seg ikke noe om. Han tjener omtrent 500.000 i året og han betaler halvparten i skatt, det får være nok,

---

¹¹⁵ I de kvalitative intervjuene i 2002 ble ikke dette fokusert.

¹¹⁶ Intervju 10 (2001).

¹¹⁷ Intervju 15/17 (2001).

¹¹⁸ Ikke-lydbånd-opptatt intervju 7 (2001).

erklærer han med ettertrykk. Et par¹¹⁹ rister på hodet til spørsmålet, og mannen svarer: "Nei, nå har jeg nettopp betalt 11.000 i restskatt, så det gjør jeg ikke". Ifølge feltarbeidsboken svarer mannen i et annet par slik¹²⁰:

Jeg: Om de tenkte på A/S Norge når de handlet og hadde hytte i Sverige? Han: Nei, nå hadde han snart arbeidet i Norge i 50 år og gjort sitt, og om jeg visste at det hadde blitt beregnet at ca 70-75% av det vi tjente gikk med til skatter og avgifter, og nå skulle de være mest mulig i Sverige og EU for da fikk en i alle fall 25% mer igjen for pengene.

Emisk sett er grensehandel i sammenhengen her, en realisering av hva den handlende oppfatter som økonomisk gunstig ut fra en mikroøkonomisk betraktning hvor husholdet er den vesentlige enheten. Etisk sett kan imidlertid de tre siste utsagnene forstås som forsøk på å legitimere det husholdningsbaserte fokuset. Videre kan det husholdningsbaserte fokuset etisk sett forstås som en frigjøring fra de økonomiske fellesskapsforpliktelser en har til å bygge nasjonalstaten — en forpliktelse som reflekteres i en mannlig informant¹²¹ sin beretning om etterkrigstidens forbud mot å ta penger med til Sverige fordi de skulle "brukes til å bygge landet". "Fri meg fra fellesskapsregningen" kan muligens være den økonomiske idé som ligger til grunn for frisonen. Da vil det også være snakk om at en beveger seg på ytterkanten av det som måtte være å forstå som Norge.

Grensehandel som front, er et annet aspekt ved grensehandelen slik den fremsto for meg *in situ*. Også dette taler seg inn i den delen av utkrystalliseringsprosessen som gjør noe til ikke-Norge. Her er det imidlertid snakk om at noe kan være i fronten av en mulig, norsk utviklingstendens, og utkrystalliseringen av ikke-Norge ligger nettopp i (den mulige) sprekken mellom Norge som status quo og det endrede. Det er her snakk om to forskjellige utviklingstendenser. I den ene inngår det å kjøpe varer en ikke får i Norge og/eller varer med spesielt høy kvalitet. Den andre vedrører justering av lovverk.

Det er en særskilt gruppering av mennesker som målbærer det å kjøpe varer en ikke får i Norge og/eller varer med spesielt høy kvalitet. De kan omtale seg som

---

¹¹⁹ Ikke-lydbånd-opptatt intervju 32 (2001).

¹²⁰ Ikke-lydbånd-opptatt intervju 42 (2001).

¹²¹ Ikke-lydbånd-opptatt intervju 101 (2002).

"jeg er ingen prototypisk grensehandler"¹²² eller "vi er litt for avanserte handlere"¹²³. Deres fremste ytre kjennetegn i omgivelsene her, er at de gjerne bruker handlekurv og ikke -vogn. En samtale med tre kvinner¹²⁴ hvorav to etter min oppfatning inngår i grupperingen som er nevnt, ble innledet ved at jeg kontaktet dem fordi de nettopp handlet "fryktelig lite" og av den grunn skilte seg ut: "For ser dere ikke rundt dere, de haugene de andre har?" En av de to svarer så: "Jo. Men vi bor ikke langt unna, det er jo så. Vi vet hva vi går og ser etter". De lar seg ikke blende av prisene, tilkjenner så den andre av de to, de "handler ikke bare fordi det er billig". Når jeg så etter hvert legger opp til mer nøye granskning av kurvenes innhold, følger dette utsnittet:

- * Skal vi se. Du har litt sånn spesiell mat, ja. Ost og (den aktuelle kvinnen ler litt), ja men du har det skjønner du for nå har jeg vært oppi så mange og studert, vet du.
- K2 Akkurat.
- * Ja. Ta nå, ta nå de forskjellige kurvene her da. [...]. Vi tar en kurv først. [...]
- [...]
- * Hvit — syltaløk ja, får man ikke tak i det?
- K2 Jo, det får du hjemme også, men dem er dyrere. Og den der kjøpte jeg fordi den skulle jeg ha, og det er omtrent den samme prisen som hjemme.
- * Jeg må si hva det er: Dansk danablue Höng, ja, mm.
- K2 Og de glassene her, tomatsild, dem er jo billige. Og så kjøpte jeg en annen en.
- * Men får man sånne silde i Norge?
- K2 Tomatsild får du, men de er ikke helt like i smaken. Og den "innlagt sild" kan du vel også kanskje få, men dem er ikke samme smak. Og den gressløken der er jo billig, det er jo det samme, den får du på rot, den koster det samme for en bunt hjemme. Og så har jeg kjøpt kiwi. Den osten får du jo ikke hjemme.
- * Er det en slags nøkkelost eller?
- K2 Det er nøkkelost uten sånn nellikspiker.
- * Nøkkel — går det an? Blir det nøkkelost av det?
- K2 Ja da. Du har ikke nelliksmaken, det er det eneste. Så trengte jeg slangeagurk, og den er heller ikke dyrere enn den er hjemme. Og de to brusflaskene 'Mer' dem får du ikke hjemme.
- * Nei, for det har ikke jeg sett. Akkurat — helt spesielle kurver. Ta den neste kurven.
- K1 Ja.
- * Men det var det skjønner du.
- K1 Jeg tror også jeg har slike svenskevarer fordi det her pålegget får jeg ikke i butikkene hjemme.

---

¹²² K i feltarbeidsnotater til intervju 51 (2002).

¹²³ K2 i intervju 62 (2002).

¹²⁴ Intervju 37 (2001).

- * Du må si hva det er.
- K1 Det er noe som heter paprikaskinke, svensk kjøtt. Så er det en honningskinke, typisk svensk, honningmarinert. Så var det billig After eight, dem kunne jeg ikke gå fra, 30 kroner for en dobbel After eight, det er rimelig. Det her heter svenskvare, det får du ikke i butikken hjemme.
- * Kaviar med dill?
- K1 Ja, med dill, det har ikke jeg sett. Samme her, det er en Felix, det er altså det som heter **salt** agurk.
- * Nei, det har jeg aldri vært borti.
- K1 Nei. Oppdrag fra gemalen. Kjempagodt. Og så er det — fordi jeg trenger det rett og slett — det er noe spagetti.
- * Det får vi i Norge. Det har jeg sett.
- K1 Ja, det får vi sikkert i Norge, jeg vet ikke i forhold til. Og så er det, altså bare på grunn av at det er tomt i skapet hjemme, jeg vet ikke om den her er rimeligere eller ei, det aner jeg ikke.
- * Du må si hva det er.
- K1 Det er en sånn balasamico-eddik.
- * Hva bruker man det, jeg spiser korn, stort sett, korn og yoghurt.
- K1 Salater. Det nærmer seg grillsesong, må vite, og så er det innmari godt, innmari godt. Og samme her da, er det olivenolje? Det er en liten søt sak som kostet meg 12 kroner, så jeg tenkte jeg skulle **teste** den, rett og slett.
- * Ja. Det var en fin flaske òg.
- K1 Ja. Ikke sant?
- K2 Den er fin å ha dressinger på senere også den der.
- K1 Ja, det er sånne som passer grillen. Så det var **meget spesielt**, jeg er enig selv. (Hun ler.)
- * Ja, det er faktisk spesielt.
- K1 Det er meget selektivt. (Hun og jeg ler.)

De to kvinnenes poeng om eget kvalitetsfokus, uttrykkes andre steder i intervjuet, og da ved blant annet det K1 sier: "Jeg går ofte forbi en kjøttdisk hvis det kjøttet ikke tiltaler meg, så kjøper jeg det ikke fordi jeg sparer 30 kroner altså". En annen kvinne¹²⁵ som kun har to pakker Serrano-skinke (en av tykk og en av tynn skivetype), en rød, en gul og en grønn paprika, en purre og noen avokado i kurven, sier "Jeg kjøper det som jeg synes er bra, punktum". Jeg har ingen grunn til å tvile på at hun vet noe om det etter at hun over disken med røkt svinekam, har hatt opplæring av meg om deres holdbarhetsdato og innpakning, og om de kyllingfiletene hun brukte å kjøpe. Med hele seg formidler hun at hun mener å vite noe om kvalitet på mat, og at hun er nøye på dette. Når jeg så spør

---

¹²⁵ Feltarbeidsnotater til intervju 51 (2002).

om hva hun ser etter på matvarene når hun er så nøye, svarer hun: "Jeg er husstell-lærer, så du kan jo tenke deg"¹²⁶. Deretter følger en lengre samtale om fett, vann, e-stoffer, mineraler, renhold og hygiene. Om Serranoskinka får jeg vite at den er veldig god, og at kvinnen har lest i Forbruker-rapporten at den får toppkarakter der. I den skriftlige versjon av det som foregår, ser dette tilforlatelig likt det andre informanter med mer eller mindre fulle handlevogner sier om kvalitet, informanter som ikke sier noe om at de ikke er prototypiske grensehandlere (slik husstell-læreren gjør) eller liknende. Det er imidlertid en eller annen forskjell som gjør at jeg har en klar opplevelse av at disse informantenes uttrykk "kvalitet", er noe annet enn de fleste andres eller også at de gir kvalitet et større fokus. Hva dette mer særskilt dreier seg om, kan jeg med mitt datamateriale imidlertid ikke si noe spesifikt om.

Den mulige, norske utviklingstendensen det her er snakk om, vedrører etterspørselen etter og bruken og produksjonen av et videre spekter av matvarer enn hva tilfellet er pr. i dag (jf. Jacobsen og Stræte 2001, Jacobsen 2001, Stræte 2001). Heri inngår større variasjon i gradert prisfastsettelse etter kvalitetsforskjeller. Dette er noe landbruksminister Sponheim i en rekke sammenhenger taler for (eksempelvis ved åpningen av matpolitisk forbrukerpanel februar 2003 (Landbruksdepartementet 2003)), og om det ikke blir en realisert endring i den retningen, synes den å være høyst ønsket. Jeg har i annet høve argumentert for at kvalitetsskalaen som nordmenn bruker, muligens kan være noe lite utviklet (Follo 2002a): Det synes ikke være etablert noen gradert kvalitetsskala, og kvalitetsbetraktningene foregår tilsynelatende innenfor et smalt spekter. I den forbindelse skriver jeg:

At det tilsynelatende ikke er etablert noen gradert kvalitetsskala, er sannsynligvis på ett eller annet vis både forutsetning for og resultat av det smale spekteret som kvalitetsbetraktningene som oftest synes å foregå innenfor. Begge deler er igjen nok knyttet til faktorer som hemmer utviklingen av den jevne nordmanns utvikling av kvalitetsdifferensieringer. Det være seg begrensinger i matvarespekterets dybde og bredde, begrensninger i etterspørsel etter spesifikke matvarer og kvalitetsvariasjoner, og fravær av en etablert 'kultur for matkvalitet' i den norske, store kulturelle samtalen av i dag [...]. (Follo 2002a:78-79)

Den spesifikke grupperingen av mennesker som målbærer det å kjøpe varer en

---

¹²⁶ I feltarbeidsboken har jeg notert: "[Jeg har ingen formening om hva jeg skal tenke meg, men jeg sier:] 'Hvis jeg skal bruke alle mine forforståelser, så ville jeg ha trodd at du så etter vann og fett'".

ikke får i Norge og/eller varer med spesielt høy kvalitet, yter nettopp et bidrag i den komplekse prosessen som er beskrevet i sitatet. Som forbrukere er de også i fronten av den utviklingen Sponheim etterlyser — hvis den kommer.

Den andre utviklingstendensen som inngår i grensehandel som front, har en presumptivt allerede sett effektuert i to høve. Det første materialiserte seg i "Forskrift om redusert merverdiavgiftssats for næringsmidler", forskrift nr. 120: Fra og med 1. juli 2001 ble momsen på næringsmidler senket fra 24% til 12% (Landbruksdepartementet 2001c, 2001d). Det andre materialiserte seg som "Forskrift om toll- og avgiftsfri innførsel av reisegods gjeldende fra 1. februar 2003" (Toll- og Avgiftsdirektoratet 2003, Finansdepartementet 2003a). Justeringen av reglene innebærer en oppjustering av verdigrensen for hvor mye varer en kan bringe med seg inn over den norske nasjonalstatsgrensen. Også kvoten for kjøtt ble økt. Jeg sitter ikke inne med datamateriale som kan vise at disse to endringene er knyttet til forbrukeres handel på grensen. Slik grensehandel er blitt en mediasak og politisert, synes det imidlertid være sterkt grunnlag for å anta at så vel politikere som byråkrater på sentralt, nasjonalt hold har latt seg influere av et endringstrykk fremprovosert av blant annet grensehandleres agering. De har da ligget i fronten av den endringen som har endt opp med justering av lovverket. Beveger en seg inn i mengden av mennesker som handler på svensk side av Svinesund, på Nordby og i Strømstad by, vil en kunne få øye på hva endringstrykket kan ha sitt utspring i. Det er i forbrukere som protesterer.

Han skal handle mye her, forteller en småbarnsfar fra Oslo-området i følge med to andre småbarnsfedre. For å opponere, som han sier¹²⁷. "Det er jo en protest på en måte òg at jeg handler her", tilkjennegir en kvinne¹²⁸. Klarere kan trolig ikke grensehandel som protest, uttrykkes. Andre formulerer seg noe annerledes, men det dreier seg om det samme. "Det beste de kan gjøre er å bytte ut hele regjeringa", hevder en annen mann jeg spør om å ta imot et spørreskjema¹²⁹. En kvinne¹³⁰ sier hun veldig gjerne vil svare på skjema. Når jeg spør om hvorfor, svarer hun: "Hvis det kan hjelpe noe på de norske prisene". "Det skal jeg svare

---

¹²⁷ M2 i feltarbeidsnotater til intervju 52 (2002).

¹²⁸ Intervju 45 (2002).

¹²⁹ Ikke-nummerert samtale, feltarbeidsbok 27.10.02.

¹³⁰ Ikke-nummerert samtale, feltarbeidsbok 27.10.02.

på bare det får ned avgiftene", er en fjerde variant¹³¹. "Hjelper det?", er det andre som spør¹³². "Politikerne burde ha vært her og sett!", poengterer en kvinne¹³³. "Kommer det frem?", spør en mann¹³⁴ når jeg presenterer forskningsprosjektet, og viser til en angivelig undersøkelse Norges Bank i Fredrikstad utførte for fire år siden om "hvor mange milliarder det var som gikk", men hvor Norges Bank ifølge ham ikke fikk lov til å publisere beløpet. En mann¹³⁵ bosatt i Sarpsborg har følgende kommentar til mitt spørsmål om han tenker på A/S Norge i forbindelse med sin handel på andre siden av grensen:

M Nei, jeg må bare ærlig talt si at A/S Norge tenker jeg **veldig** lite på fordi den regjeringa her, den regjeringsmakta vi har, dem holder på å ødelegge landet.

* Du tenker på avgiftsnivået?

M Ja, da. Både Arbeiderpartiet og Kristelig Folkeparti, og det siste vi har hatt ut av regjeringer, det ødelegger mer enn det har gagner. Det sitter noen avgiftskåte politikere og bare finner på 'hva skal vi lage moms på nå og hva skal vi legge avgift på nå?' Sitter kun og driver på med det der [...]. Hadde jobben min vært nærmere grensa, så hadde jeg tatt utflytting til Sverige.

Dette handler om avgiftsnivå, prispolitikk — og om "dem" og "vi"/"oss". "[D]e har egentlig seg selv å takke når de setter opp prisene så høyt", proklamerer en kvinne¹³⁶ på svensk side av Svinesund. Hvem disse "de" er, spesifiseres ikke, men følgende av hennes utsagn kan gi en viss pekepinn:

Det er jo **svimlende** summer som blir brukt her av nordmenn. Det er det. Men så tar de det igjen på alt annet, så det — vi får jo bare smekken til egen bak for det setter jo bare opp — hvis vi handler i Sverige, så setter de bare [...] prisene opp på alt annet hjemme. De gjør jo det. Det er jo så fint at // skulle gå ned, ikke sant, men så smyger de på noen øre både hytt og gevær, ikke sant, og så er det like dyrt igjen, faen meg, en måned etterpå.¹³⁷

"De" er de norske styresmaktene av ulikt slag, det være seg storting, regjering, politikere og tilhørende byråkrati. "De" er noe annet enn "vi"/"oss". Når en

---

¹³¹ M i ikke-nummerert samtale, feltarbeidsbok 19.10.02.

¹³² Feltarbeidsbok 24.10.02.

¹³³ Ikke-lydbånd-opptatt intervju 75 (2002).

¹³⁴ Ikke-lydbånd-opptatt intervju 87 (2002).

¹³⁵ Intervju 12 (2001).

¹³⁶ Intervju 35 (2001).

¹³⁷ Tegnet "/" innebærer at det ikke er mulig å høre av lydbåndet hva informanten her sier. Vanligvis er tiden som forløper så kort at det kun kan være snakk om at ett eller to ord mangler.

mannlig informant¹³⁸ skal fortelle meg hva han mener er grunnen til at det er billigere i Sverige, svarer han: "Dem skjønner dem som er på grasrota". "Oss" blir da vi på grasrota, "dem" blir formodentlig de svenske styresmaktene, og disse "dem" står i motsetning til "dem" og "de" i Norge. Spranget synes stort: De norske "dem"/"de" forstås som en årsak til at en selv handler på andre siden av nasjonalstatsgrensen. Disse "de" er det mulig å opponere mot under den forutsetning at en ikke selv inngår i disse "de". Det er nasjonalstatens fremste representanter som presumptivt utgjør "de". Disse personene er den personifiserte versjonen av Norge. "Vi"/"oss" er ikke inkludert — "vi"/"oss" blir ikke-Norge.

Blandingslandet

Butikkene på svensk side av Svinesund og på Nordby er ikke primært for den svenske befolkningen. Etter hva jeg kan forstå, er de ikke oppført for å imøtekomme svenskernes behov eller for å gjøre seg lekke for Sveriges konsumenter¹³⁹. Samme antakelse kan trolig gjøres gjeldende for mange butikker og etablissementer i Strømstad by. At det presumptivt er slik, er ikke nødvendigvis knyttet til at lokaliseringen av butikkene på svensk side av Svinesund og på Nordby er på det jeg i feltarbeidsboken omtaler som et "jorde"¹⁴⁰: Rundt svensk side av Svinesund er det "ikke noe annet" enn E6, svensk tollstasjon, skog og mark. "Ikke et eneste bolighus!", står det å lese i feltarbeidsboken fra mitt første møte med svensk side av Svinesund en vårdag i 2001. Står en på Nordby Köpcenter og ser ut over, er bildet litt annerledes, men ikke mye: Stort sett ett par hus og noen uthus, mark og trafikken på E6 som raser forbi. Slik plassering av butikkområder og kjøpesentra forekommer i Norge også, og de er vitterlig tiltenkt en funksjon for nasjonalstatens egne innbyggere.

---

¹³⁸ Intervju 53 (2002).

¹³⁹ Men en studie av disse butikkenes opprinnelseshistorie, vil være påkrevd for å få verifisert antakelsen.

¹⁴⁰ En mannlig informant (ikke-lydbånd-opptatt intervju 101 (2002)) forteller at det etter krigen var flere "skroter" på svensk side av Svinesund hvor butikkområdet nå ligger. (Derav kommer trolig også navnet "Veteranen" som brukes om deler av det nåværende handelsområdet.) Etter hva jeg forstår av det mannen forteller, var det snakk om svenske bileieres skrotede vrak. (Nordmenn dro over hit for å ta med seg bildeler hjem.) Selv om tidene muligens har endret seg, har jeg vansker med å tro at datidens svensker plasserte sin bilkirkegård i nærheten av bebyggelse.

Når jeg antar at butikkene ikke primært er for den svenske befolkning, er dette sterkt knyttet til det som foregår her og artefakter anvendt. Som en butikksjef sier¹⁴¹: "Vi är ju i Sverige, men vi uppstår ju som vi är i Norge". I dette blandingslandet, er det handel som er alfa og omega. Dets befolkningsgrupper er stort sett "kunder" og "betjening", og blandingslandet er fortrinnsvis befolket på dagtid. En drosjesjåfør¹⁴² finner da også grunn til å spørre meg og forskerkollega Storstad: "Er dere på en liten sightseeing?" idet vi setter oss inn i taxien på Svinesund — og det fordi vi, som han redegjør for, ikke kommer med noen varer. Med andre ord: Fravær av handlede varer, må forklares. Og så uvanlig er det at noen tar bussen fra Nordby i retning Strømstad by om morgenen, at sjåføren¹⁴³ synes forfjamsset. "Jag skulle ha köpt fars", forklarer hun meg. Min ankomst har forstyrret hennes planer om å stoppe underveis på ruten for å kjøpe farse i Strømstad bys sentrum. På kveldstid synes det da også å være relativt folketomt. Etter å ha bodd på Nordby i omtrent 14 dager i forbindelse med datainnsamling¹⁴⁴, har jeg en opplevelse av at "her skjer det ikke noe" etter mørkets frembrudd. Sannhetsgehalten i opplevelsen synes å bli styrket når en drosjesjåfør¹⁴⁵ forteller at han er av samme oppfatning. Dette blandingslandet som spiller seg ut i Sverige nærer seg i stor grad på nordmenns tilstedeværelse som konsumenter på dagtid helg som hverdag.

I det kommende skal jeg utdype nærmere hva dette blandingslandet rommer, og hva det er som gjør det til ikke-Norge, ikke-Sverige, ikke norsk Sverige, ikke svensk Norge, men til en miks og samtidig noe mer annerledes. Jeg samler dette under to sekkebetegnelser: "Praktiske forhold" og "varer".

---

¹⁴¹ M i intervju 65 (2002).

¹⁴² M i intervju 71 (2002).

¹⁴³ Feltarbeidsnotater til intervju 60 (2002). Ut fra hva hun forteller, synes dette være uansett hvilke dag det er snakk om.

¹⁴⁴ Det er en overnattingsmulighet her. Hvem som utgjorde kundegrunnlaget, fikk jeg ikke noe entydig svar på da jeg forsøkte å spørre betjeningen. Ut fra mine observasjoner ved frokostene (feltarbeidsbok 2002), synes det imidlertid å være mennesker som arbeidet på Nordby Köpcenter, på selve overnattingsstedet eller på anleggsvirksomhet i nærheten. Trailere og busser stående utenfor natters tid, indikerer at dette også er overnattingssted for langtransport-sjåfører og buss-turister.

¹⁴⁵ M i ikke-lydbånd-opptatt intervju 67 (2002).

Praktiske forhold vedrører blant annet butikkers eierskap og ansatte. Skulle det være symptomatisk for også andre eierskap at Nordby Supermarked er 50% norsk- og 50% svensk-eid (jf. butikksjefen oktober 2002), taler dette seg inn i det som gir miksen. Det samme gjør også butikkbetjeningenes antatte nasjonalitet ut fra målføre og hva den samme butikksjefen oppgir: En kan med egne øre lett høre hvor utbredt norsk tale er blant de som arbeider i de ulike butikkene (og særlig da på svensk side av Svinesund og på Nordby), og butikksjefen forteller at av hans ansatte er det 30, 40% nordmenn. I tillegg er det slik at de såkalte "grensependlerne" mellom Norge og Sverige i beskatningsmessig forstand er hva Turner (1967) i en ganske annen, men dog analog sammenheng, omtaler som "Betwixt and Between": De betaler ikke medlemsavgift til den norske folketrygden (7,8% av brutto lønn), men de skatter for øvrig til Norge. Disse grensependlerne er da også omfattet av trygdeordningen i Sverige: Det være seg opptjening av alderspensjon og mulighet til å sette frem krav om pensjon når en oppnår (den lavere) pensjonsalderen der, stønad ved svangerskap og fødsel, eller også arbeidsledighetstrygd hvis ansettelsen ikke har opphørt. (Grensekomitéen Østfold – Bohuslän – Dalsland 2000¹⁴⁶.)

Ulike former for oppgjør for varetransaksjoner er en annen ingrediens jeg samler inn under "praktiske forhold". Før jeg går inn i en av butikkene, møtes jeg av et oppslag¹⁴⁷:

På gulvet står det en plakat: "Bank axept [merket for det]. Kontant-uttag upp til 1000 NOK over handlebeløp. Dagens valutakurs for bankkort 121". ["1000" og "121" sto på hvite lapper som var klistret på. Det virket som om dette var fordi de hadde blitt, eller skulle bli endret.]

¹⁴⁶ Ifølge denne brosjyren, er "grensependler" å forstå som:

[E]n person som bor i en kommune som grenser direkte til riksgrensen mellom Norge og Sverige og som arbeider i det andre landet i en kommune som også grenser direkte til samme riksgrense. [...] Enda et vilkår for å bli regnet som grensependler, er at vedkommende person regelmessig oppholder seg i sin faste bolig. (Grensekomitéen Østfold – Bohuslän – Dalsland 2000:12)

Dette er den nyeste brosjyren som vedrører temaet (jf. Halden likningskontor 07.01.03). At det her er snakk om kun riksgrensen mellom Norge og Sverige, skyldes trolig at det er denne som er relevante for utgiveren. I brosjyren står det imidlertid nevnt at det også er inngått avtaler med Danmark, Finland og Island om grensearbeideres rettigheter.

¹⁴⁷ Observasjon, feltarbeidsbok 15.10.02.

Norskifiseringen har gått lengre enn kredittverdighet basert på bankkort. Her kan en betale med håndfaste penger også, det være seg sedler eller mynt, og eventuelle vekslpenger gis i den av de to valutaene en ønsker. Det er myntens gangbarhet som trolig forteller mest om den monetære miksen: Mens det på båten mellom Fredrikshavn og Oslo kun kan brukes norske sedler, forløper utvekslingen av svenske og norske mynter helt ubesværet for både betjening og kunder så vel på butikkene helt inn til grensen ved Svinesund som til en liten kafé¹⁴⁸ i Strømstad by. To valutaer brukt parallelt og sidestilt med kryssende transaksjoner — men som jeg vil komme tilbake til, med stadige påminninger om det økonomiske styrkeforholdet mellom dem.

Betjeningen av myntlåsene på handlevognene fortjener å bli nevnt i forbindelse med den monetære miks. I seg selv er myntlåsen en uunnselig artefakt. Den er imidlertid svært sentral skal en få handlet slik de fleste synes å handle her: Det vil si i større mengder enn hva en handlekurv kan fylle. Hvordan myntlåsene skal betjenes, forteller dermed noe mer enn hva som kreves av praktiske forordninger: Omfanget av handelen på svensk side av nasjonalstatsgrensen forutsetter myntlåsens betjening. For å si det noe mer i tråd med formuleringer innen forskningsfeltet om "the social shaping of technology" (Bijker og Law 1992), hele grensehandelen springer ut fra og gjennom myntlåsen¹⁴⁹. En skal da legge merke til det symbolske innhold som kan ligge i de løsninger som er valgt i alle fall på Nordby og på svensk side av Svinesund. På Nordby er det norsk mynt som skal brukes, jevnfør butikksjefen på matvarebutikken der. På butikkene på svensk side av Svinesund kan tilsynelatende både norsk og svensk mynt benyttes¹⁵⁰. Bare svensk mynt finnes ikke som mulighet — men vi befinner oss altså i Sverige.

"Myntpinnen" er et alternativ til betjening av myntlåsen. Myntpinnen er en gjenstand jeg ikke har hørt andre omtale med noen betegnelse, men mitt

---

¹⁴⁸ Observasjon, feltarbeidsbok 19.10.02.

¹⁴⁹ Og myntlåsen er et utmerket eksempel på det Latour (1992) omtaler som "nonhumans" sin bestemmelse av menneskelige atferd og moral. Moralen er: Sett vognen tilbake. Teknologien gjør at det gjør en hvor en kan få tilbake sin mynt, det vil si i rekken av andre vogner. En kan imidlertid også påpeke at dette òg er et utmerket eksempel på det Ritzer i sin teoretisering rundt samfunnets McDonaldisering, omtaler som "Putting Customers to Work" (1996:41).

¹⁵⁰ Jevnfør intervju 68 (2002).

egenproduserte ord synes treffende. Myntpinnen er en artefakt en kan få utdelt både på Nordby Köpcenter¹⁵¹ og på svensk side av Svinesund¹⁵². Den er flat, med en sirkulær ende og den andre enden avlang. Myntpinnen brukes til å låse opp myntlåsen på handlevognen. Den ligger i grenselandet mellom pengers funksjon og pengers egenverdi slik spørsmålet fra en informant tilkjenner¹⁵³: "Hva koster den?" Den har imidlertid ikke noen pengepris i den forstand at den er gratis. På den andre siden tjener den den samme funksjon som en 10-krone, som i kjeden av bevegelser for en stund opphører å være penge, og isteden blir kun redskap: Fra å være 10 kroner, til å putte mynt inn i låsen, til å bruke vogn, til å sette vogn tilbake, til å ta mynt ut, og så bli 10 kroner igjen. Myntpinnen kan tjene tilsvarende funksjon, og den kan altså prissettes ut fra en slik funksjon. Myntpinnen prissettes imidlertid ikke, men den tar funksjonen til noe som tilhører penge-sfæren. Mens artefakter med tilsvarende funksjon i Norge, kun er et bidrag til å demonetarisere selve mynten, er det mynten i sin egenskap av å være valuta som her er det vesentlige. Et lands valuta utgjør et sterkt bidrag til konstitueringen, konsolideringen og reproduksjonen av nasjonalstaten¹⁵⁴. Her på svensk side av Svinesund og på Nordby utfordrer myntpinnen ikke bare norsk valuta, men også den svenske. Myntpinnen er et bidrag til å løfte noe ut fra det norske og det svenske, fra Norge og Sverige, til noe som er ikke-Norge, ikke-Sverige, ikke norsk Sverige, ikke svensk Norge. Grensehandelens mysterium kan i symbolsk forstand gjenfinnes i myntlåsens betjeningsløsning.

Den siste ingrediensen i "praktiske forhold", er knyttet til språket og oversettelse. At det kan by på visse vansker, kan illustreres med utdrag fra to intervju. I det første er det forskerkollega Døving ("R") som er med på en handlesekvens inne i en butikk¹⁵⁵:

K2 Når jeg skal ha suppe og sånn, så kjøper jeg gjerne, ser ikke ut som dem har det, selleri og persille bruker en gjerne i Norge. Men her bruker dem noe som heter pasternakk, og det er akkurat lik persille. Jeg vet ikke om de har et annet navn på det bare. Men det er noe som heter pastinakk i Norge òg. Det er en annen sort, men det

---

¹⁵¹ Feltarbeidsnotater til intervju 62 (2002).

¹⁵² Intervju 68 (2002) og feltarbeidsnotater til dette.

¹⁵³ En av tre kvinner, feltarbeidsnotater til intervju 62 (2002).

¹⁵⁴ For en redegjørelse for et vidt spekter av betydning som et lands valuta har, se Røed Larsen (2003). Hva vil skje om vi hadde svorske (svenske-norske) penger, er noe av det han utgreier.

¹⁵⁵ Intervju 61 (2002).

smaker persille.

R Ja, sånn persillerot, vet du.

K2 Persillerot.

R Ja, nettopp.

K2 Som de bruker i supper vet du.

R Ja, nettopp. Men her heter den, men pastinakk er ikke, hva er det for noe da?

K2 Pasternakk det ser ut som persille.

Det store spørsmålet synes å bli om pasternakk og pastinakk er det samme med forskjellig navn, eller om det skjuler seg noen forskjeller bak de to nesten identiske termene¹⁵⁶. I den neste sekvensen hvor jeg inngår, er det også visse oversettelsesvansker¹⁵⁷:

K [...] men her inne så er det veldig mye ukjente varer.

* Å ja, sånn som

K Jeg skulle ha en ny rett blant annet, nå, [...] så skulle jeg ha noe som heter cottage cheese inni den retten, og det har jeg aldri kjøpt før. Jeg vet ikke hvordan det ser ut, og det fant jeg ikke her inne. Så spurte jeg om dem visste hva cottage cheese, om de hadde, og det **het** noe annet. Og da måtte jeg bort og se igjen, og da må du stå og vurdere veldig på hva du skal ha, og **vite** hva du skal ha. Så lenge du ikke vet hva det heter her i Sverige.

[...]

* [...] tok du den cottage cheesen?

K Ja. Den fikk jeg tak i.

* For jeg spiste noe som jeg tror var egentlig en cottage cheese som jeg opprinnelig trodde var en yoghurt når jeg kjøpte den. Men da så jeg, nei det her er cottage cheese. Men det var helt OK det altså, men husker du hva den heter?

K Å nei. Var det ikke noe med K?

* Ja!

K Jeg husker ikke om det var med C eller K.

* Ja, det var noe med K.

[Vi ser på kvinnens kassalapp, og snakker om noe annet samtidig.]

* Keso naturell.

K Keso heter den ja.

* Jeg hadde Keso med syltetøy, jeg da. Jeg trodde det var yoghurt med syltetøy.

K For det var jo 100 forskjellige Keso'er der borte da.

* Ja, hva du **så** etter da?

K Jeg skulle jo ha en naturell da.

* Ja, så du tok bare en naturell til slutt?

---

¹⁵⁶ Ifølge Store norske leksikon (2003b), tilhører både persille og pastinakk (*Pastinaca sativa*) skjermplantefamilien, og persillerot er en av to varieteter persille som dyrkes i Norge.

¹⁵⁷ Intervju 58 (2002).

K Ja. Det gjorde jeg. (Vi ler litt.) På min liste så sto det bare cottage cheese, og da regnet jeg med at det var en naturell.

Mens jeg har fått en annen vare enn jeg tenkte jeg kom til å få med et tredje navn jeg ikke tidligere hadde hørt, får informanten en vare hun skal ha med et annet navn. Gitt forvirringen her vedrørende melkeprodukter, synes det kan hende ikke å undres over at følgende opplysende skilt er satt opp i en butikk¹⁵⁸:

Svensk	– norsk
Keso	– cottage cheese
Gräddfil	– römme
Kesella	– ferskost
Vispgrädde	– krämflöte
Filmjök	– surmelk
Mjök	– H-melk
Mellanmjök	– lettmelk
Lätmjök	– skummet melk

Bidraget til produksjonen av ikke-Norge, ikke-Sverige, ikke norsk Sverige, ikke svensk Norge, springer ut fra et spesifikt forhold. Det er at varer som tilbys er lokalisert på svensk jord og innenfor en svensk språkkontekst, mens det primært er nordmenn som benytter utbudet: 90 av 100 kunder er nordmenn, ifølge en butikksjef¹⁵⁹. Blandingslandet realiseres i det ønskelige og nødvendige ved bruhodene mellom de to språkfelleskapene: I oversettelsesplakater eller i levende translatører som kjenner dem begge. "Det er røkt svinekam", informerer en kvinne meg¹⁶⁰ når jeg står og gransker en pakning med noe som heter "Kassler", og bruhodet er skapt: Røkt svinekam vet jeg noe om¹⁶¹. Gitt denne miksen er det ikke særlig å forundres over at det er norskspråklige Dagbladet, Aftenposten og VG¹⁶² som selges — noe som igjen bidrar til å produsere nettopp blandingslandet. Vi er i Sverige, men svenskspråklige aviser var ikke å se. Dette er ikke-Sverige.

¹⁵⁸ Observasjon, feltarbeidsbok 18.10.02.

¹⁵⁹ M i intervju 65 (2002).

¹⁶⁰ Hun blir senere informant (intervju 51 (2002)).

¹⁶¹ Og skulle det være slik at "Kassler" er et merke og ikke et produktnavn (noe jeg intendert har latt være å undersøke i etterkant), viser dette bare til et annet språklig aspekt ved grensehandel: Fordi det er to språkfelleskap, blir det vanskeligere å avgjøre om noe er enten merkenavn eller produktnavn.

¹⁶² Observasjon, feltarbeidsbok (2002).

Aviser er òg en vare, og inngår som sådan under samlebetegnelsen "varer". Videre taler ikke-Sverige seg frem med den empiriske realiseringen av det mer generelle "vareutvalg". "Det är väldigt unikt sortimentmässig ut från svensk [förhållande]", sier en butikksjef¹⁶³. En annen¹⁶⁴ forfekter det tilsvarende: "Svinesund er ikke representativt for Sverige som helhet når det gjelder prissetning og utseende på butikker", og bekrefter når jeg spør, at det også er tilfellet for vareutvalget. Blandingslandet blir da også omtalt: Den første forteller at de av og til får kritikk fra svensker for "at vi opptrår på norskt sätt när vi är i Sverige". Den andre hevder: "[D]et er en sånn miks av **både** norsk og svensk", og utdyper:

Norske kunder forventer at dem skal finne andre varer enn dem gjør i sin egen butikk i Norge. Samtidig vil dem også ha en del varer som dem kanskje kjenner igjen og, ja som er fortrolig med. Og finne en miks der og balanse, det tror jeg er unikt for Svinesund.

"Grensehandelopplegg [...] er litt unikt", påpeker da også den ene av dem¹⁶⁵, og med mine ord: Det er verken den norske eller den svenske måten å drive matvarehandelvirksomhet på.

På den andre siden av transaksjonskjeden befinner kundene seg. Det spesielle utbudet av produkter manifesterer seg blant annet i det som en tidligere omtalt informant benevner med "svenskvarer" (side 56). Denne informanten inngikk i grupperingen av mennesker som målbærer det å kjøpe varer en ikke får i Norge og/eller varer med spesielt høy kvalitet. Mor til lille Knut i følge med ei venninne¹⁶⁶, har tilsynelatende mindre hang til slikt fokus, men det innebærer ikke at hun ikke ønsker seg spesifikke varer. Eller mer korrekt en spesiell vare. "Jeg skal ha kokosbollene mine", forteller hun meg når jeg fotfølger dem med båndopptaker fra en av kaféene på svensk side av Svinesund bort til en av butikkene der. "Dem får du ikke kjøpt i Norge. Jeg er så glad i det. Så får jeg ikke det på en butikk, så fær oss til den neste". Hun ser frem til å spise kokosbolle på turen hjem til Spikkestad: "Jeg må smaka på den med en gang. Det må jeg jo". Foran oppstablingen av boksene med kokosboller, 12 i hver boks, får jeg forklart at hun skal ha de med kokos på, og at det er laget med

---

¹⁶³ M i intervju 65 (2002).

¹⁶⁴ M i intervju 67 (2002).

¹⁶⁵ M i intervju 65 (2002).

¹⁶⁶ Intervju 69 (2002).

sjokolade som er det som er forskjellig fra kokosbollene i Norge. Venninnen som for lengst har tatt over handlevognen med lille Knut i, skal ikke kjøpe: "Jeg kjøper to jeg da. Siden du ikke kjøper med, så tar jeg to".

Det som emisk fremstår som mer eksotiske varer, kan en òg finne: Jeg skvetter til idet jeg går langs kjøle-/frysediskene: "Beverkjøtt! Spiser en beverkjøtt?", er spørsmålet jeg stiller meg når jeg ser det ligger beverkjøtt der¹⁶⁷. Og en eldre mann¹⁶⁸ som minnes fordums opplevelser på svensk side av Svinesund, vitner om at det ikke er nytt det å få fremmede varer der relativt i forhold til hva en får på hjemlige trakter. Sjampinjong på boks, skiver, fra Kina, kom på 70-tallet. "Det var litt eksotisk", sier han og forteller at det hadde vært slike bokser over alt i hyllene her da. Før det hadde det bare vært sjampinjong på glass, hele — fra Hoff¹⁶⁹.

Det spesielle utbudet av produkter rommer imidlertid ikke bare spesielle og eksotiske varer. Det rommer også høyst sedvanlige og hjemmevante varer som kjøttdeig, Earl Gray, laks og brunost. Og ikke er det bare vareutvalget som tilskrives å være spesielt, det er også måten en har kommet frem til det på. "Vi har brukt mange år på å anpasse oss etter våre kunder og hva våre kunder vil ha", er en butikksjefs¹⁷⁰ ordsetting av prosessen. I utgangspunktet kan en muligens anta at det gjør selvfølgelig også butikknæringen på norsk side av nasjonalstatsgrensen. Det er imidlertid ikke denne mannens oppfatning: Vi er en mer kundestyrt butikk og dem i Norge er mer leverandørstyrt, er hans mening. Han utdyper ved å snakke om leverandøravtaler som gjør det vanskelig å etterleve kundenes ønsker fordi, som han sier, avtalene bestemmer hva som skal være i butikken ett år i forveien, og da spiller det ingen rolle hva kundene vil ha i butikken det året. Kjedetilknytningen gjør at det blir andre enn en selv som styrer: En får fakset daglig hva en skal gjøre og hvilke priser en skal ta; en får direktiv om at varene skal stå på den og den måten, med så og så mange ansikter i hyllene. Hvis det er slik denne butikksjefen hevder, er det kan hende gehalt i

---

¹⁶⁷ Feltarbeidsbok 17.10.02.

¹⁶⁸ Ikke-lydbånd-opptatt intervju 101 (2002).

¹⁶⁹ I feltarbeidsboken har jeg satt spørsmålstegn ved "Hoff". Spørsmålstegnet indikerer at jeg ikke er helt sikker på at det var "Hoff" informanten sa. Poenget hans var, slik jeg oppfattet det, at disse sjampinjongene ikke var særlig eksotiske og at produsenten kom fra Norge.

¹⁷⁰ M i intervju 67 (2002).

det når en informant på kundesiden av kjeden så ettertrykkelig sier¹⁷¹: "[I] Norge er [det] de som står **bak** disken som bestemmer, og de som står **foran** disken har nesten en lue i hånden og sier "Takk"¹⁷². Og kan hende er det flere som ikke liker at kjedene bestemmer hva en skal handle, slik en kvinne¹⁷³ fremholder om Rema1000: "For det er begrenset hva dem tar inn og sånne ting. Det er ikke hva jeg har lyst på innenfor grønnsaker og litt av hvert, det er fordi dem tar det ikke inn". Skulle det være slik at ens egen påvirkningsmulighet når det gjelder vareutvalget er så begrenset som kvinnen her tilkjenner det er hos Rema1000, og skulle det også være mer eller mindre slik blant alle de over 99% kjedekontrollerte butikkene i Norge (Enebakk og Myrvang 2002¹⁷⁴), skal det ikke meget tilpasning til fra butikkene på den svenske siden av nasjonalstatsgrensen før de oppleves å vise imøtekommenhet. Da blir denne imøtekommenheten en form for og grad av smidighet som går utover den som finnes på norsk side, og forskjellen i smidighet inngår som bidrag i det å etablere noe som forskjellig fra Norge. Mens det som kan inkluderes i "Norge" da blir mer statisk og noe en i alle fall som kunde har mindre innflytelse på, blir ikke-Norge, ikke-Sverige, ikke norsk Sverige, ikke svensk Norge, dynamisk og med større rom for kundeinnflytelse. I så måte blir blandingslandet best å forstå som en prosess hvor makten i den gjensidige tilpasningen mellom selger og kjøper er skjøvet i retning av kunden. Formodentlig er dette en svært prekær forskyving i den handelsvirksomheten som finnes på svensk side av nasjonalstatsgrensen. Dette gitt at det her ikke finnes noen bosatt kundegruppe som må ta til takke med noe som helst av det butikker måtte finne på å tilby.

Jeg skal avslutte denne bolken om "varer" med to litt andre innganger. Det dreier seg om utnyttingen av matkulturelle forskjeller og varers opprinnelse. Den første inngangen tilkjenner ved følgende utsagn¹⁷⁵: "I Sverige så er

---

¹⁷¹ K2 i intervju 42 (2001).

¹⁷² "Bak" og "foran" disken er her presumptivt å forstå som henholdsvis "eiere"/"drivere" og "kunder".

¹⁷³ Intervju 28 (2001).

¹⁷⁴ Det er de fire største kjedene som kontrollerer over 99% av markedet, det vil si Coop, Hakon-gruppen, Reitan-gruppen og Norgesgruppen. Enebakk og Myrvangs tema for kronikken er nettopp spørsmålet om maktforhold i og maktesløshet overfor matvarekjedene, og de påpeker et krympende handlingsrom for konsummakt.

¹⁷⁵ M i intervju 67 (2002).

kyllingvinger avfallsprodukt, i Norge er det en delikatesse til 100 kroner kiloen". Ettersom det er en norsk butikksjef på svensk side med mange års erfaring fra grensehandelvirksomhet som sier dette, er det grunn for å anta at han vet noe om det.¹⁷⁶ Heller ikke ribbe med svor er, ifølge ham, noe produkt svensker benytter¹⁷⁷. Riktignok er Norge og Sverige naboland, men forskjeller når det gjelder hva som regnes som tilhørende kategoriene "delikatesser" og "avfall", kan like fullt være til stede. De respektive matkulturenes forskjellighet, er noe som kan utnyttes i handelsøyemed hvis en bare ser muligheten. Det er "sprekken" som ligger mellom to enheter og som vanligvis ikke betraktes som annet enn en forskjell, som her elaboreres. Ut av sprekken vokser bidraget til blandingslandet.

Som en begynnende presentasjon av den andre inngangen, vil jeg bruke et lite utsnitt som også innbefatter noe av det som er nevnt før i denne rapporten. Utgangspunktet er at jeg spør informanten¹⁷⁸ om hvordan hun forklarer for seg selv at maten er billigere i Sverige enn i Norge, et synspunkt hun tidligere i intervjuet har hevdet:

K Nei, det vet jeg ikke for det er jo norske varer du kjøper i Sverige.

* Er det det?

K Ja, mye av det er det. Det er vi jo kjent for at det er, så det skjønner jeg ikke noe av faktisk.

* Du gjør ikke det nei?

K Det er vel skatter og avgifter og toll og alt de der greiene over grensa, men Herregud det er jo et kvarter ifra, jeg skjønner ikke problemet.

* Er det et kvarter ifra?

K Ja. Jeg skjønner ikke, nei. Nei.

* Men jeg må si: Hun rynker på nesen.

K Ja (ler litt).

Den delen av utsnittet som er vesentlig for mitt ærend her, er "det er jo norske varer du kjøper i Sverige". I intervjuet blir det ikke utdypet hva hun forstår med dette. Det kan være at en får kjøpt norske merkevarer som eksempelvis Grillstads pakninger med spekeskinke, jubelsalami, gull-salami, trønderfår uten

---

¹⁷⁶ Det emiske ordet "avfallsprodukt" vil etisk sett kunne være ordet "avskjærsprodukt".

¹⁷⁷ Derimot har de noe de kaller revbenspjäll, sier han, og jeg får forståelsen av at dette er ribbe uten svor.

¹⁷⁸ Intervju 58 (2002).

svinekjøtt, orient salami, pepperoni, spekefat¹⁷⁹, etc., samt andre varer som helt tydelig er (forstått som å være) norske. Men det kan også dreie seg om varer det er vanskeligere å få stadfestet opprinnelsen til: Grisekjøtt inngår her. En kvinne¹⁸⁰ utbryter når jeg spør om det er noen forskjell på smaken på kjøttet hun kjøper på svensk og på norsk side av nasjonalstatgrensene:

Nei! Det er ikke forskjell på smak for jeg er så **100%** sikker at jeg har gått i svenskebutikk jeg og handlet norsk gris. Det har jeg flese lite granne av jeg, før, at **her** kan jeg ikke gå og kjøpe flesekjøtt fordi det er for dyrt, og så reiser jeg til Sverige og så kjøper jeg flesekjøtt fra en gris som har norsk stempel i baken. (Hun ler litt.)

Et tilsvarende svar får jeg fra to andre¹⁸¹ når jeg spør om kvaliteten på flesket de kjøper i Sverige er lik den de får på flesket i Norge:

M Absolutt!

* Er ikke

M Vi har kjøpt gris i Sverige hvor det har stått 'Furusett kontrollslakteri'.

K Det var norsk.

* Norsk ja.

M Det er norsk. Det er norsk. Det er på Jessheim.

* Ja.

M Ja, ikke sant. [...]

Hvis jeg også tar med hva kvinnen¹⁸² i det først refererte intervjuet her sier om at "[grisen] er jo selvfølgelig svensk så fort den har blitt bearbeidet lite granne, så blir det svensk vare", har jeg innarbeidet de forståelses-aspekter jeg vil ha frem for øyeblikket: Norsk gris forflyttes over til svensk side av nasjonalstatsgrensene, og blir norsk gris i Sverige. I forståelsen blir det en blanding uansett om kjøttet fra den norske grisen i Sverige selges der som norsk grisekjøtt, som svensk eller som norsk gris bearbeidet i Sverige. På dette nivået i forflytningsprosessen er

---

¹⁷⁹ Observasjon, feltarbeidsbok 27.04.01. Hva det er mulig å få kjøpt av norskproduserte varer, kan tilsynelatende variere. Samme dag overhører jeg en kvinne spørre en mannlig betjening om de har Per Margarin, hvorpå han svarer: "Beklager. Vi får ikke lov til å selge det lengre fordi vi selger det for billig". Når jeg så kontakter ham og spør hva dette dreier seg om, sier han at det han omtaler som "den norske kjøpmannsforeningen" har nektet dem det. Ifølge ham gjaldt dette også Mills kaviar. (Ikke-lydbånd-opptatt intervju 38 (2001).)

¹⁸⁰ Intervju 28 (2001). Jeg intervjuer henne i en butikk i Halden. Hun har ikke bil selv, men får hun skyss, "så hiver jeg meg på og da **storhandler** jeg".

¹⁸¹ Intervju 11 (2001). Det er her et par, og jeg treffer dem på båten fra Fredrikshavn til Oslo. De handler ikke meget eller ofte i Sverige, men når de gjør det så er det Charlottenberg de drar til.

¹⁸² Intervju 28 (2001).

det snakk om et bidrag til produksjonen av ikke-Norge, ikke-Sverige, ikke norsk Sverige og ikke svensk Norge. Men i denne særskilte bevegelsen "fra jord til bord", forflyttes så dette produktet tilbake over nasjonalstatsgrensen fra Sverige til Norge og ender på nordmenns matbord i Norge. Dette inngår imidlertid i det jeg tidligere har omtalt som "nivellerende kvalitetsbetrakninger": Kvaliteten på norsk grisekjøtt og grisekjøtt kjøpt i Sverige blir lik ettersom det i sitt utgangspunkt er det samme. Dette er hva jeg har forstått som bidrag i det å gjøre nasjonalstatsgrensen ikke-skarp, og sirkelen sluttet tilbake til argumenter jeg mer innledningsvis hadde i forbindelse med utkrystalliseringen av *grenselinje-landet* fra en større empirisk virkelighet. Utnyttingen av matkulturelle forskjeller og varers opprinnelse spinner seg imidlertid ut av dette og inn i en annen tematikk: "Den sosio-kulturelle konstruksjonen av billighet" som neste kapittel i denne rapporten omfatter.

3 Den sosio-kulturelle konstruksjonen av billighet

Grensehandlere og deres forståelse og atferd inngår i og realiserer forbrukersamfunnet i postmoderniteten/senmoderniteten. I forhold til våre forgjengeres samfunn, lever vi i et forbrukersamfunn hvor samfunnsmedlemmenes forbruk er frigjort fra den tidligere instrumentaliteten knyttet til overlevelse. Forbruket er fratatt behovet for å rettferdiggjøre seg selv som annet enn fornøyelse (Bauman 1998). Forbrukerkulturen er et karakteristikum ved det postmoderne samfunnet, som dermed er definert som et forbrukersamfunn. Her ligger under at:

[A]s a result of such modernization processes as marketization, the decline of traditional status systems and the rise of cultural and political pluralism, private, market-based choice has become increasingly central to social life. (Ritzer og Slater 2001:6)

Trekk ved forbrukerkulturen er tilgjengeligheten av en stor mengde varer, goder og opplevelser som kan konsumeres, vedlikeholdes og drømmes om av befolkningen. I det moderne samfunnet blir utformingen av livet et prosjekt: Det moderne mennesket må skape sin egen identitet, sin egen livshistorie gjennom å ”style” sitt forbruk og estetisere sin hverdag (Featherstone 1991). I dette nåtidens samfunn skjer det en individualiseringsprosess: Menneskenes biografi fjernes fra gitte determinasjoner og plasseres i egne hender som åpent og avhengig av valg (Beck 1993), og gitt samfunnets beskaffenhet lever en i et miljø av muligheter og risiko hvor det er mange valg (Giddens 1996).

Studiet av forbruket i forbrukersamfunnet har sine egne særtrekk. Ifølge Williams er konsum blitt en arena hvor samfunnsforskning tilkjenner sine ultimate moralske leksjoner, predikerer fremtiden og presenterer utopiske alternativ (Williams 1982 referert av Wilk 2001). For sosiologien, hevder Wilk (2001), er forbruk produktet av sosialt forfall, for psykologer er det patalogien til den misdannede personlighet, og for antropologer tapet av autentisk kultur.

Jeg har imidlertid en meget mer erfaringsnær (Geertz 1993) inngang enn hva mye av de mer eller mindre postmoderne og poststrukturalistiske, etc. bidragene om dagens samfunn har. Som Sørhaug (1997) påpeker: Deres forankring til de

fleste menneskers sosiale omstendigheter kan lett bli prekær, for ikke å snakke om direkte ugjenkjennelig ettersom den intellektuelle elite har hatt tendenser til å forestille seg at både mennesker og virkeligheter er mer moderne og postmoderne enn de noensinne har rukket eller orket å bli. Når jeg nå skal presentere funn som tilkjenner den sosio-kulturelle konstruksjonen av billighet, gjennomfører jeg også den erfaringsnære inngangen. I forhold til den tre-trinns-prosessen som *grenselinje-landet* etableres gjennom, viser både dette kapittelet og det neste ("I spennet fra handel til tur") mer om det empiriske grunnlaget for det jeg har omtalt som trinn to (menneskers utnyttelse av mulighetsbetingelsene gitt av nasjonalstatsgrensen). Begge deler tilkjenner også mer om den forståelse og atferd som *grenselinje-landet* som overordnet fysisk sted, manifesterer seg i (trinn tre). "Mer" fordi den forutgående delen av rapporten implisitt også har innbefattet dette via presentasjon av empirisk materiale.

For litterært å etablere sammenhengen den sosio-kulturelle konstruksjonen av billighet finner sted innenfor¹⁸³, er det fruktbart å formidle noe mer om hvordan mennesker som er til stede opptrer. Dette gjøres først. Deretter utdyper jeg hvordan den svenske billigheten kan slås fast, før jeg avslutter dette kapittelet med å se på bidrag til den svenske billigheten.

Tilstedeværende menneskers agering

Å formidle noe om tilstedeværende menneskers agering, kan gjøres ved å gå inn på den sosiale samhandlingen mellom mennesker, samt menneskers håndtering av varene.

Den sosiale samhandlingen

Den sosiale samhandlingen mellom menneskene har jeg berørt i forbindelse med mine forsøk på å si hva *grenselinje-landet* ikke er (side 23-26). Jeg brukte den gangen blant annet formuleringen "mellommenneskelig, heterogent samvær og levd, tilstedeværende liv". Videre hevdet jeg at det var fullt legitimt å henvende seg til mennesker en ikke kjente, og at dette var noe svært mange gjorde. Imidlertid påpekte jeg også at det var begrensninger på hvordan man kunne gå frem og hva en innledet samtale om, og at disse begrensningene trolig bygget på

---

¹⁸³ Trolig konstrueres billigheten sosio-kulturelt også innenfor andre sammenhenger.

en gjensidig respekt og velvilje. Avvisning av kontaktforsøk fra fremmede inngår i denne tematikken, og hvordan en her avvises er en del av skildringen av sosialt samspill. Jeg vil begynne med dette, og da med de mest klare og negativt opplevde avvisningene, og deretter bevege meg over til det andre ytterpunktet hvor en blir velvillig møtt selv om en er en fremmed. Dette for å vise at også de første forekommer, for så å vie mer tid til det jeg erfarte var langt mer vanlig.

Avvisninger kan være eksplisitte eller implisitte, de kan oppleves negativt, relativt nøytralt, og også positivt. Den mest eksplisitte og mest negativt opplevde, har jeg en torsdag formiddag på en av butikkene på svensk side av Svinesund¹⁸⁴. Jeg står bak kassene i det området hvor folk beveger seg ut av butikken etter å ha betalt, og skal forsøke å få kunder til å ta imot (og forhåpentligvis besvare) spørreskjema. En mann i 50-årsalderen står ved kassen og putter mat i bæreposer. Når jeg nærmer meg, og etter at jeg formodentlig har sagt noe om "grensehandel", sier han: "Få den kjærringa vekk!", hardt og bastant, relativt høgt og uten å se på meg. Ifølge feltarbeidsboken spør jeg en gang til, og da trolig fordi jeg synes det er en merkelig atferd — det er ikke slik en vanligvis oppfører seg på offentlig sted når en avviser folk. Han sier nok en gang: "Få den kjærringa vekk!" Hvem det er han mener skal få meg vekk, vet jeg ikke for kvinnen han er sammen med kommer ikke før noe senere. Muligens er det kassabetjeningen, muligens er det andre tilstedeværende kunder, eller kan hende er formuleringen kun en mindre direkte rettet beskjed til meg om at jeg får komme meg vekk. Jeg opplever imidlertid ikke episoden som sosialt belemrende for meg, selv om jeg opplever det hele som en negativ erfaring. At jeg ikke opplever det sosialt belemrende for meg, forteller meg at det er hans atferd som er på yttersiden av og muligens over grensen for vanlig praktisert agering i denne sammenhengen.

Implisitte avvisninger kan være like klare, men de oppleves ikke nødvendigvis fullt så negative. Fordi de er vanskelige for andre å få øye på, vil det også være mindre sjanser for at de er sosialt belemrende for den aktuelle personen. Mens jeg kun har en erfaring av typen ovenfor, har jeg to fra denne. De er fra samme sted, men dagen etter, og jeg har samme ærend. Jeg lar feltarbeidsboken

---

¹⁸⁴ Feltarbeidsbok 24.10.02.

formidle dette¹⁸⁵, og utgangspunktet er at jeg har fått syv avslag på forespørselen min om kundene kan tenke seg å motta spørreskjema:

To av disse avslagene var slik at jeg lot meg fascinere av dem: En mann (ca 50) med et ansikt som gjør at jeg antar at han ikke opprinnelig kommer fra et skandinavisk land, rører ikke på et øyelokk, en ansiktsmuskel når jeg første gangen sier "Unnskyld" til ham idet han går mot meg. Ikke andre gangen eller tredje heller — og da er han forbi. [...] [Helt utrolig: Hvilken lang øvelse skal til for å få til dette?] En annen mann (ca 50 år, og det var ikke noe ved denne mannen som gjorde at jeg trodde han ikke var norsk) har kjøpt noe som for meg ser ut som firkantige "baller med gress" [det der har jeg ikke sett i butikken]. Han bærer flere slike [var det 3?], og en pose med noe som ser ut som sagmugg [som jeg heller ikke har sett før]. Han går shabby kledd, og likner noen (i påkledningen) som bruker gammelklærne sine på utarbeid, og som ikke har skiftet da han dro til butikken. Også han går rett forbi meg, men denne gangen etter 2 "unnskyld" fra meg. [Og når jeg skriver "ikke med en ansiktsmuskel", så er dette tilfelle — jeg kunne ikke se at øyepupillen engang beveget seg i retning av meg.]

Mer nøytrale og til dels positive, eksplisitte avvísninger forekommer også. En utenlandsk utseende mann med handlevognen fylt med haug og til randen, avslår høflig å ta imot spørreskjema: "Nei takk, jeg er innvandrert"¹⁸⁶. En kvinne: "Nei takk, jeg bryr meg ikke om slikt"¹⁸⁷, eller kort og godt "Nei takk"¹⁸⁸, og noen smiler litt når de taust avslår med kroppen¹⁸⁹.

Jeg har ikke noe grunnlag for å si noe om hvor mye av det negative ved avslagene som er knyttet til min forskerrolle og -oppgave. Muligens er det meste det. Jeg så i alle fall ikke at andre mennesker hadde tilsvarende opplevelser som den jeg hadde med mannen som ville ha "den kjærringa vekk". Forskerkollega Døving og jeg opplevde imidlertid også en situasjon¹⁹⁰ hvor den andre part ikke på noe vis kunne vite at vi var forskere. Den vil avslutte bolken om det å bli møtt negativt, og da som eventuelt forsker, og innleder overgangen til

---

¹⁸⁵ Feltarbeidsbok 25.10.02.

¹⁸⁶ Feltarbeidsbok 24.10.02. Jeg lar meg fascinere her også, men da av begrunnelsen. Hvordan blir det å være innvandrert noe som forklarer hvorfor en ikke tar imot?

¹⁸⁷ Feltarbeidsbok 17.10.02. Dette skjedde i forbindelse med mitt forsøk på å dele ut spørreskjema.

¹⁸⁸ K i feltarbeidsbok 25.10.02. Dette skjedde da jeg presenterte meg, og jeg hadde ikke fått sagt ærendet (som denne gangen ikke var å dele ut spørreskjema).

¹⁸⁹ M i feltarbeidsbok 26.10.02.

¹⁹⁰ Feltarbeidsbok 21.10.02.

beskrivelse av samkvem med mer positiv undertone og da mellom også andre mennesker enn meg selv.

Døving og jeg står inne på en butikk på svensk side av Svinesund foran stablene av øl en møter rett etter inngangen. Det er trangt ved passasjen, og en mann i midten av femti-årene som kommer inn, må gå nært opp til oss. Idet han passerer, sier Døving til meg: "Hvordan kan det ha seg at nordmenn kjøper lettøl?" Mannen sier i forbifarten, litt kvass i stemmen: "Lettøl. Det er ikke lettøl det der!" Døving som er forskningsmessig opptatt av nordmenns kategorisering av typer øl (se Døving 2002), responderer umiddelbart: "Hva er det der?", og peker på noe øl med 2,8%. Mannen: "Det står jo der". Døving sier 2,8%, og mannen fortsetter: "Ja, det er ikke lettøl det". Mannen går, og Døving går etter. Sint sier den fremmede at lettøl er 0,5%, og Døving repliserer at i Norge er lettøl 2,3%. Mannen går bort, og ifølge Døving er han nå enda sintere. Om ikke annet peker hendelsen på muligheten som finnes, og som benyttes, med hensyn til å ytre seg til fremmede.

Feltarbeidsboken min inneholder en rekke observasjoner av fremmede¹⁹¹ mennesker som tar kontakt med hverandre. Jeg skal gi fire eksempler på dette. Jeg sitter på en av kaféene på svensk side av Svinesund¹⁹². Det er relativt fullt, men ikke helt. En kvinne i førtiårene sitter alene ved ett bord. Av og til spiser hun noe sjokolade fra en eske. En noe eldre kvinne med utenlandsk opprinnelse (gitt ansiktsfarge og -trekk), kommer og setter seg ned på bordet ved siden av.

---

¹⁹¹ Av og til kan en ta feil med hensyn til om mennesker er fremmede for hverandre eller om de på det andre ytterpunktet er noen som "hører sammen". Hvis en observerer noen over tid, vil en imidlertid gjerne kunne se om mennesker er det ene eller det andre. De som hører sammen tilkjenner gjerne noen "tie-signs" (Goffman 1971) som viser at de er forankret i hverandre, mens fremmede ikke gjør det når det kan forventes at "a with" gjør det. Å legge varer i en og samme kurv, er klart et slikt tegn. Det samme er det å informere om hvor en går (observasjon, feltarbeidsbok 17.10.02). Tett kroppskontakt tyder vanligvis på at en hører sammen, men ikke alltid. Etter at jeg har stått og sett på tre kvinner streve med å få løs en handlevogn på Systembolaget (observasjon, feltarbeidsbok 19.10.02), tett inntil hverandre, med forsøk på trykking, klemming og bruk av penger på myntlåsen, er jeg overbevist om at de hører sammen. Idet en vogn blir løs, forstår jeg at jeg har tatt feil: "Der!", sier den ene kvinnen, og forlater stedet uten noen beskjed om hvor hun går og uten å se seg tilbake på de to andre som blir stående igjen med sine forsøk på å få løs en vogn.

¹⁹² Observasjon, feltarbeidsbok 27.04.01.

Det er ingen ting ved hennes ankomst som forteller meg at de kjenner hverandre fra før: Ikke noen muntlig eller kroppslig hilsning. Etter en stund begynner de imidlertid å snakke sammen, og den brunhudede kvinnen tar først opp en pakke med pålegg fra bæreposen fra Euro Cash¹⁹³, så en til. Hun viser det frem til den andre kvinnen, og gnir så pekefinger mot tommelfinger på den måten som vanligvis er å forstå som tegn for "penger".

I et annet høve står jeg ved en kjøle-/frysedisk inne på en av matvarebutikkene på svensk side av Svinesund. Jeg står og skriver "jottings", og bruker kanten på disken som underlag¹⁹⁴:

To kvinner (ca 25-30 år) kommer. Jeg står på den andre siden av disken. Noe av det frosne kjøttet (skav i flate pakninger) ligger i en pappeske i frysedisken. De tar pappesken, tømmer innholdet i fryseren, og begynner å legge opp i pappesken mens de teller "10-11-12....". En eldre kvinne går rundt dem med sin vogn, og skal trolig til samme disk [ettersom hun går så nær dem og ender opp rett ved siden av dem.] En av kvinnene [...] sier til den eldre kvinnen: "Vi skal ha selskap, skjønner du". Kvinnen: "Ja. Jeg tenkte nok at det var noe slikt. Ikke at deres skulle spise alt det der selv". K_Y: "Vet du hvor mye en beregner til hver person?" K: "Til meg selv — halv pakke", og forteller at hun har saus og poteter og sånn til. K_E: "Saus og poteter." En annen kvinne (ca 45-50) kommer til fra den siden jeg står på [jeg har ikke sagt et ord til dem hittil]. Hun tar en av skavpakkene fra pappesken (som K_Y og K_E har stående i frysedisken). En kvinne som er i følge med henne, sier "Nei". [Det virker som om hun har fått med seg hva K_Y og K_E holder på med.] K_Y: "Vi skal ha selskap" (til kvinnen som tar en av "deres" pakninger). Kvinnen: "Det der er godt med viltsaus og sjampinjonger". K_Y: "Har du brukt det?" [...] Kvinnen (som kom fra min side) svarer: "Ja. Den andre er dyrere." [...] K_Y: "Akkurat den?" [Spør om det er akkurat den viltskav-en hun hadde brukt.] Kvinnen (fra min side) bekrefter. K_Y: "Er den god?" Kvinnen: "Ja, mer enn nok".

På dette tidspunktet blander jeg meg inn i den sosiale utvekslingen ved å snakke om en finsk rett med basis i reinskav og bacon og med potetmos, melk og tyttebær som tilbehør. "Bacon", sier så den yngste av kvinnene, "det kan vi ha. Det er billig her", hvorpå jeg presenterer meg som forsker og de forteller at de skal ha selskap for moren.

I de to første eksemplene er det en utveksling som foregår henholdsvis i det offentlige rommet utenfor butikken og i det i butikken, og det dreier seg om utveksling om produkters pris, smak og anvendbarhet i måltider. For å

¹⁹³ En av butikkene på området på svensk side av Svinesund.

¹⁹⁴ Fra feltarbeidsbok 17.10.02. K_Y er den yngste av de to yngre kvinnene. K_E er den eldste av de to.

underbygge påstanden om at den slags utvekslinger synes relativt vanlige og forekommer tilsynelatende ubesværet, skal jeg også ta med en observasjon hvor det er en eldre person som henvender seg til yngre for å spørre om noe, samt en observasjon hvor en yngre uoppfordret hjelper en eldre person. Den eldre kvinnen det er snakk om i den første observasjonen, synes å være rundt 60 år og er i følge med to andre jevnaldrende kvinner¹⁹⁵. Disse tre har stått og snakke om prisen på noe kyllingfilet, og den ene kvinnen tar en pakke med dansk kyllingfilet samt en eske GuldFågelen fra kjøle-/frysedisken. Det snakkes mer om pris, hvorpå de går. Imidlertid returnerer kvinnen relativt raskt, legger tilbake pakken med den danske kyllingfileten, og tar en eske til med GuldFågelen. Hun ser så på Chickennuggets som også ligger der, tar opp en pose, og vender seg mot to jenter og en gutt i 18-20 årsalderen som passerer. Den eldre kvinnen spør om hva det er, og jentene forklarer. De sier noe om å steke det i olje eller smør, at det er en form for "strø" over, og at det også kan has i mikrobølgeovn. "Er det godt?", spør kvinnen. Jentene svarer: "Kjempegodt", og kvinnen tar en pose opp i handlevognen sin. Aldeles tilforlately svarer ungdommene når kvinnen spør dem.

I det siste av disse eksemplene på sosial utveksling mellom fremmede, er jeg ved en krydderhylle i en av butikkene på svensk side av Svinesund¹⁹⁶. En yngre kvinne i trettiårsalderen i følge med et barn, sier plutselig til en kvinne i syttiårene: "Se her", og gir den eldre kvinnen en krydderpose. Den eldre sier "Takk". Begge to fortsetter å se på krydderet i hyllene¹⁹⁷. De sier ikke mer til hverandre. Kvinnen med barnet forlater stedet først, og en eldre mann som tydeligvis hører sammen med den eldre kvinnen, kommer til. "Kom vi går", sier den eldre kvinnen etter kort tid, hvorpå de også går derifra.

Hittil har jeg viet fokus til sosial samhandling mellom fremmede. Den er imidlertid kun en del av den totale sosiale samhandlingen, for høyst sannsynlig utgjør samhandling mellom kjente (av ulik grad og emosjonell valør) den langt største delen. Dette ettersom det synes som om svært mange drar sammen andre. Da kan en få slike samtaler som disse to små snuttene fra en mor ("M") og en

---

¹⁹⁵ Observasjon, feltarbeidsbok 16.10.02.

¹⁹⁶ Observasjon, feltarbeidsbok 18.10.02.

¹⁹⁷ Av feltarbeidsboken går det frem at jeg ikke vet noe om hvordan den yngre kvinnen kan vite at den eldre kvinnen lette etter den. Kanskje har de vært der samtidig før jeg kom til.

datter ("D") jeg fikk lov til å fotfølge med mikrofon¹⁹⁸, viser. I det første lille utsnittet går de langs kjøle-/frysedisken for vilt:

[Lyd fra omgivelsene.]

M En sånn en da, [Kari]?

D Hva? Rein?

M Ja, og så har du viltskav av hjort. [Lyd av pakninger som berøres.]

D Det er hjort. Elg.

M Av elgkjøtt. Begge deler, det må være noe sånn.

D Må se om det er rein.

M Blandingsprodukter.

D Nei, rein.

M Men dette er rent.

D Ja, det er bra.

Og i denne andre lille sekvensen er de på avdelingen for nudlekrydder:

M Dette [en chilisaus] er jo den som var oppe på [et navn jeg ikke får tak på.]

D Var det **den**?

M Ja. Den var jo veldig lik den i alle fall.

D Den var jo veldig god. Den er jo litt mindre, men sånn prismessig så er det

M Dobbelt så mye for sweet hot chilisaus, bare at det er et annet merke.

D Men dette er jo akkurat det samme

M Men jeg mener den oppe på [det samme navnet som sies ovenfor]

D Ja, den oppe på [det samme navnet som sies ovenfor], ja.

Når en drar sammen, kan en også få en praksis som en kvinne¹⁹⁹ omtaler som "Hva er det jeg har som ikke du har?" Utsagnet ytres i det øyeblikk en eldre kvinne kommer mot oss når jeg står og intervjuer henne og den eldre kvinnen kiker ned i hennes vogn. "Jeg må bare se hva du har kjøpt for noe", sier hun, ser i den yngre kvinnens vogn, og går så etterpå videre med sin. Som en kvinne i et "fotfølgende" intervju²⁰⁰ da også formidler når jeg går sammen med henne, barnet og venninnen i deres vandring inne i butikken: En kjøper mer når en er to. Hun utdyper ved å si at det kanskje er noe hun har glemt eller kanskje hun ikke har tenkt å kjøpe noe, men så kjøper venninnen det, og da: "Åh, ja sånn må jeg òg ha". Men noen vil ikke ha det andre i følget vil ha: "Jeg står over", sier en kvinne²⁰¹ til de to andre kvinnene som står og ser på Pommers smiles (som de har

---

¹⁹⁸ Intervju 44 (2002).

¹⁹⁹ K3 i intervju 35 (2001).

²⁰⁰ Intervju 69 (2002).

²⁰¹ K3 i observasjon, feltarbeidsbok 17.10.03.

ledd hjertelig av rett før²⁰²), McCain Spicy chips og McCain potatisbollar i en liten frysedisk. Hun begynner å bevege seg bort derfra uten å ha tatt noe.

Håndtering av varene

Dette er en sammenheng hvor produkter undersøkes. Det kikes: "Far" holder opp en pakke med Hemlagade köttbullar helt opp til ansiktet på "sønnen". Den yngste mannen ser på kjøttbollene, nikker og den eldste mannen legger pakken i handlevognen²⁰³. Det granskes: To kvinner ser nøye på noen brett med pålegg (Fläskrullad, maxipack). Den ene gransker en pakke og dens innhold, legger den tilbake, tar opp en annen, gransker den på samme vis, beholder den i venstre hånd, tar en ny med høyre, gransker den, ser på den i venstre hånd og så på den i høyre og legger den første tilbake. Senere forteller hun meg²⁰⁴ at hun så etter om det som var i pakken var det som det sto på lappen at det skulle være, og om krydderet som skulle være der var der, og peker på den buktende krydderranden over påleggsskivene.

Det klemmes: "Nå må jeg spørre altså", sier jeg til to kvinner²⁰⁵ etter at jeg har sett den ene klemme på en pose med kyllingfileter, "hva det var dere kjente nå?" "Nå kjente vi på størrelsen", forklarer den ene, og den andre fortsetter: "Sist gangen jeg kom hjem med kylling kjøpt i pose, så var de **utrolig** stor. [...] [D]et var òg i sånn pose jeg ikke så dem i". Det ristes: Kan en ikke prisen på kyllingfilet hjemme ut fra kiloprisen, men har en form for tyngde- og størrelsespris inne, kan en riste på den store, lukkede pappesken uten innsynsmuligheter for å se om innholdet glir eller ikke. Slutningen blir: Glir det ikke, er esken fylt, og eskens størrelse forteller noe om innholdets størrelse, og noe om prisspørsmålet kan antas²⁰⁶.

Det luktes: En "mor" og en "datter" ved kjøle-/frysedisken hvor de ovenfor

---

²⁰² Jeg antar at latteren er knyttet til utformingen på dem: De har smilefjes. "De er litt morsomme", var det da også en kvinne som påpekte for meg rett forut (ikke-nummerert samtale, feltarbeidsbok 17.10.02).

²⁰³ Observasjon, feltarbeidsbok 16.10.02. "Far" og "sønn" er satt i anførselstegn fordi jeg ikke snakket med dem om de faktisk var det. De oppførte seg imidlertid slik, og alderen kunne stemme.

²⁰⁴ Ikke-lydbånd-opptatt intervju 54 (2002).

²⁰⁵ Intervju 69 (2002).

²⁰⁶ K i intervju 64 (2002).

nevnte kjøttbollene ligger²⁰⁷. Mor holder opp en pakke, og datteren lukter. "Den er det hull på", sier den yngste. "Ja", svarer den eldste, og tar en annen²⁰⁸. Og det kan trykkes: "Hva er det du ser etter", spør jeg en mann²⁰⁹ som har snakket om vann i baconet, og fortsetter:

- * [...] Hvordan ser du det? Er det sorten du ser etter da når du ser det i butikken?
M Det blant annet, og så kan du trykke på det, så ser du hvordan det — hvis fingeren blir igjen nede, så er det ikke, da er det **ikke** mye vann i.
* Å ja, akkurat. Men hvis det fær opp, så er det mye vann i.
M Ja. Da siver vannet tilbake, og så

Den slags agering som inngår i det å undersøke produkter, er trolig ikke annerledes enn hva som også forekommer på matvarebutikker i Norge²¹⁰. Og der som på svensk side av Svinesund, på Nordby og i Strømstad by, er det fremdeles tilsynelatende mest vanlig å undersøke med øynene mens varene ligger på sin tilmålte plass i reoler og kjøle-/frysedisker. Hva dette forteller, er for det første at selv om den vestlige kulturs fokus på bokstaven innebærer stor vektlegging av synssansen (Goody og Watt 1972, Fuglesang 1990), inngår også andre sanser i noe så prosaisk som å handle lav-involveringsprodukter²¹¹ som matvarer, tobakk og alkohol²¹². Å ikke legge merke til at det er slik, er muligens resultat av den innflytelse en selv har vært gjenstand for fra skriftspråk-kulturen. Å unnlate å

---

²⁰⁷ Observasjon, feltarbeidsbok 16.10.02. "Mor" og "datter" er satt i anførselstegn fordi jeg ikke snakket med dem om de faktisk var det. De oppførte seg imidlertid slik, og alderen kunne stemme.

²⁰⁸ I feltarbeidsboken har jeg skrevet at det trolig ikke var snakk om at det luktet fordervet mat. Da hadde de to nok sagt noe om nettopp det eller også skåret grimaser. Sannsynligvis var det i steden det at det luktet kjøttboller eller for mye kjøttboller på utsiden av pakningen.

²⁰⁹ M i intervju 12 (2001). Intervjuet ble foretatt om bord på båten fra Fredrikshavn til Oslo.

²¹⁰ Selv om jeg antar at det forekommer oftere på den svenske siden av nasjonalstatsgrensen.

²¹¹ Ifølge Lavik er skillet mellom lav-involveringsprodukter og høy-involveringsprodukter "den ulike risiko ved feilkjøp av enkeltprodukter som er mye større ved et kostbart produkt enn et rimelig" (Lavik 1990:119). Muligens inngår også en rekke sanser ved kjøp av høy-involveringsprodukter. En bils såkalte kjørekomfort, må eksempelvis være noe som andre sanser enn synet formidler noe om.

²¹² I mine feltarbeidsnotater fra Systembolaget i Strømstad by, har jeg en rekke observasjoner som viser hvordan andre sanser enn synssansen dras veksler på. Som det også skulle kunne gå frem fra "grensehandel som frisone", er det fortrinnsvis den taktile (det løftes og kjennes på flasker) og smakssansen ("godt" som fremskriving av en smaksopplevelse). Det var ikke noen smaksprøver å få på stedet (observasjon, feltarbeidsbok 19.10.02.)

nevne at også andre sanser tas i bruk, er et bidrag til opprettholdelse av dens ideologi.

For det andre forteller undersøkningen av produkter at dette er en aktiv agering som krever en viss kunnskap om det en holder på med, og en kan se av de ovenfor nevnte eksemplene at det her også må være snakk om en god del taus kunnskap (se eksempelvis Molander 1996, Edelman 1997): Kunne kvinnen med krydderranden ordsatt hva det var hun så og som gjorde at hun fant kryddermengden riktig; kunne kvinnen som klemte si hva hånden hennes fortalte om størrelsen; kunne kvinnen som hadde en form for tyngde- og størrelses-pris inne, ha formidlet til meg hva dette besto i; kunne luktens styrke eller olfaktoriske egenskaper ha vært uttrykt; kunne vedvarenheten av fingerens avtrykk i baconet ha vært målt eller presisert i ord? Denne og all annen taus kunnskap er en utfordring for skriftspråk-kulturen i og med at kunnskapen kun kan tilegnes gjennom deltakelse og ikke gjennom ordet i skriftlig eller muntlig form. Det er kun gjennom deltakelse at en kan få kunnskapen og dermed kan ha mulighet til å aktivere kompetansen²¹³. Videre er denne tause kunnskapen og all annen, en påminning om at vi i vår vestlige, industrialiserte og såkalte moderne verden ikke nødvendigvis er særlig forskjellig fra andre mennesker når det gjelder praktiske ferdigheter: Kvinner i et ernæringsprosjekt i Lesotho (Johansen 1990) vet hvor lenge grønnsaker skal koke: Til de er ferdige. Menn i Norge som trykker på bacon i Sverige, vet hvor mye vann det er i: Lite eller for mye.

For det tredje forteller undersøkningen av produkter at handel av lav-involveringsprodukter er noe å kunne. Dette er et utsagn som også gjelder varer kjøpt i butikk i Norge, men utsagnet har presumptivt enda større meningsinnhold for kjøp av varer på andre siden av den norske nasjonalstatsgrensen. Dette er knyttet til, som jeg har nevnt tidligere, at det er snakk om to språklige fellesskap og et vareutvalg med sin ingrediens av ukjente produkter. Det foregår da også en utstrakt opplæring mellom mennesker om hva som er ekvivalente og utskiftbare

---

²¹³ Ifølge Tornes et al. (1999) finnes det et utall av definisjoner på kompetanse, men det de har til felles er skillet mellom kunnskap og kompetanse. "Mens kunnskap sees som et resultat av at man har tilegnet seg et stoff, dreier kompetanse (eller kyndighet) seg om evnen til å omsette denne kunnskapen i *handling*" (Tornes et al. 1999:17. Kursiv i original).

produkter²¹⁴. Mellom kjenninger kan det arte seg slik: To eldre par²¹⁵ passerer de oppstilte spannene med "Lingon, 2 kg". Noen av dem sier noe om pris, så sier en: "Det er billig". En av kvinnene til det andre paret: "Er det godt?" Den andre kvinnen svarer ja. Den første kvinnen: "Lingon, er det bringebær?" Den andre kvinnen: "Det er tyttebær". Første kvinne: "Tyttebær, godt til kjøttkaker. Det tar vi". Mellom fremmede kan det arte seg slik²¹⁶: En gutt sier til jenta han er i følge med: "Se den store osten, 2 kg hvitost". Hun: "Men det er ikke sikkert det er sånn vanlig ost", hun virker totalt uinteressert i osten. Gutten tar en "Ängsgården Hushåll", holder den opp mot to kvinner som står der: "Unnskyld, er dette sånn vanlig hvitost som en kan bruke på brødskiva og alt mulig?" Den yngste av kvinnene bekrefter dette: "Ja", sier hun og fortsetter: "[D]en der (og peker på en med rød forpakning, 26%) er litt fetere enn den der (med gul forpakning, 17%). Min mor synes den mindre fete er best, men jeg synes den fete er best". Gutten tar en med rød forpakning.

Opplæring av hva som er ekvivalente og utskiftbare produkter dreier seg om å gjøre noe til det "samme". Douglas sier i et ganske annet høve: "Sameness is not a quality that can be recognized in things themselves; it is conferred upon elements within a coherent scheme" (Douglas 1987:59), og ut fra min empiri er det snakk om flere slike skjema. Jeg skal her benytte empiri fra grensehandel i Danmark fordi dette lille intervjuutsnittet illustrerer de fleste av dem²¹⁷:

* [...] hva det andre du har handlet her nå da? [...] de der glassene der da?

K Aser ja.

* Hva er det?

K Det er vel en forvokst agurk som er lagt ned i lake som vi lager sylteagurk, for å si det sånn. Og det smaker litt annerledes også, men

* Hva du bruker det, er det som tilsetning til kjøtt eller?

---

²¹⁴ En skal legge merke til at en slik opplæring fordrer at både den personen som gir og den som får opplæring, på forhånd må ha en mengde kunnskap om matvareprodukter inne som en del av sin kunnskap. Hvordan dette skjer i den primære sosialiseringen og enkulturasjonen av barn og unge, og i den sekundære i voksenalder, er et forskningsprosjekt verdig: Hvordan lærer en å forstå at en flat pakke med ett eller annet innhold er å forstå som noe som skal bli "suppe"? Hvordan lærer en hva "suppe" er?

²¹⁵ Observasjon, feltarbeidsbok 27.04.01. Jeg antar at det her er snakk om to ektepar.

²¹⁶ Observasjon, feltarbeidsbok 27.04.01. Jenta og gutten er maksimalt tyve år. De har verken handlevogn eller -kurv.

²¹⁷ Intervju 8 (2001). Jeg treffer kvinnen på en butikk i Fredrikshavn. Jeg vet ikke om aser er å få på svensk side av Svinesund, på Nordby eller i Strømstad by.

K Ja, du kan bruke det ved siden av middagsmat, pålegg på brødiskiva // eller slikt. Det ene som lager likhet, er å bruke analogi: Her snakkes det om at aser er "en forvokst agurk". Det andre som lager likhet, er produksjonsmåte, og her er dette kombinert med en analogi: "Lagt ned i lake" og "som vi lager sylteagurk". Det tredje forholdet som kan gjøre noe likt noe annet, er bruksområde. Her er det som tilhører til middagsmat eller som pålegg. Det siste skjemaet er ikke realisert i dette intervjuutsnittet, men det er da tilberedelsesmåte. "Jeg koker dem", forteller en kvinne²¹⁸ meg om noe som heter kikerter, og som jeg aldri tidligere har hørt om. Og dermed vet jeg i alle fall at dette faller inn under "kokt mat", noe som gjør det på et vis likt annet som kan falle inn under kategorien²¹⁹. Alle disse fire skjemaene fungerer som mentale brohoder mellom ulike produkter, det være seg mellom produkter som er kjente og forekommende i Norge, eller mellom dem og ukjente og forekommende i Sverige.

At handel av lav-involveringsprodukter på den andre siden av den norske nasjonalstatsgrensen er noe å kunne, tilkjenner seg imidlertid også på annet vis²²⁰: Hvordan håndtere maten fra den er kjøpt i butikken og til en kommer

---

²¹⁸ Ikke-nummerert samtale, feltarbeidsbok 17.10.02.

²¹⁹ Jeg understreker at det her er snakk om å lage likhet i det som er en heterogen forskjellighet. Jeg slutter da meg også til Goodmans påstand om at objekter "are not classified together because they are truly more alike than others; quite the contrary [...]: objects seem more alike because they have been classified together" (Goodman 1972 referert hos Shweder 1993:45).

²²⁰ Det er mye annet som også er å kunne når det gjelder å handle på andre siden av nasjonalstatsgrensen. Jeg har tidligere nevnt toll- og avgiftsgrenser. I tillegg kommer hvordan en kommer seg til den andre siden og hvordan en legger det opp. Som en kvinne sa i forbindelse med sin mulige tur: "Jeg har jo forhørt meg hvordan [venner] gjør det. De tar Kjelferga over fra Sandefjord klokka 10, så handler de det meste der. [...] Så kjører de oppover [fra Strømstad by], og så stopper de kan hende på godisfabrikken, og handler kan hende mat på Svinesund, og så tar de ferga Moss-Horten hjem, og så er de hjemme i 5-tiden" (feltarbeidsbok 20.10.02). Å kunne det å handle på andre siden av nasjonalstatsgrensen, dreier seg også om hvordan en best gjør opp for seg for derigjennom å slutføre transformasjonsprosessen av varene: Fra det å være butikkens eiendom, via det at de begynner å bli ens egne når de ligger i egen handlevogn/-kurv, og til passeringen av kassaapparatets strekkode-leser. Skal en bruke kontanter, bankkort eller internasjonale kredittkort? "Det er bedre med bankkort", hevder en kvinne til en mann i sitt følge (ikke-lydbånd-opptatt intervju 102 (2002)). Når jeg spør, blir jeg forklart om forskjeller mellom hvem som tar hva i kurs og

hjem med den? I så måte har båt-²²¹ og buss-handling andre premisser enn personbil-handling. Tre forhold synes vesentlig her. Det er eierskapet, fraktmuligheten og tidens forløp. Kjøreren en bil og har felles husholdning, er formodentlig markering av eierskap ikke prekært. Da blir alt som er innenfor bilens ytre kanter, alles eiendel. Kjøreren en bil og ikke har felles husholdning, kan en dele bagasjerommet i to²²². Kjøreren en buss, blir det nødvendig med mer tydelige kjennetegn som å skrive navnet med tusj på gjenlukkede poser²²³. Har en observert hvordan innplasseringen i rommene under bussen gjerne skjer, ser en at eierskapet også manifesterer seg via en bestemt plassering som kan kjennes igjen.

Hvilke fraktmuligheter transportmidlet gir, influerer høyst trolig på mengden mat en kjøper. Det er begrenset hvor mange kilo kjøtt en skal kunne ta med seg, hvis en må bære det. I så måte stiller ikke buss-handlerne særlig mye sterkere enn andre tiders og steders nomader: Bærbarheten blir en vesentlig egenskap ved ens eiendeler. Da kan en også ende opp med å ta handlevognen inn på kaféen i påvente av rutebussens avgang²²⁴. Men selv om en kjører bil, kan en verdsette bærbarheten og bruke at det er lettere å bære ei eske med Cola-bokser enn ett brett, som begrunnelse for valg av det første²²⁵.

Tiden som forløper, er emisk sett knyttet til matvarenes holdbarhet. Har en to timer bilkjøring foran seg, kan det være "bedre å være på den sikre siden" og

---

gebyr. I tillegg er det å kunne å handle på den svenske siden av nasjonalstatsgrensen, også knyttet til kunnskap om produkters pris (noe jeg da vil komme tilbake til i teksten).

²²¹ Svensk side av Svinesund, Nordby og Strømstad by inngår i svært mange nordmenns ferieliv. I den forbindelse er småbåter (og ikke ferger og passasjerbåter) det vesentlige. Jeg har minimalt med datamateriale fra nordmenn som bruker egne båter som transportmidler. Jeg vet derfor ikke hva slags eventuelle særskilte premisser for matfrakt dette innebærer. (For den del har jeg heller ikke datamateriale fra nordmenn som går eller sykler hjemmefra, men gitt beliggenheten av butikkene og det sannsynlige ærendet (å handle), er det presumptivt et høyst begrenset antall som befordrer seg slik dit.)

²²² To kvinner i intervju 61 (2002).

²²³ K i ikke-lydbånd-opptatt intervju 76 (2002).

²²⁴ K og M i observasjon, feltarbeidsbok 18.10.02.

²²⁵ K i intervju 69 (2002).

benytte Termopose multibag²²⁶. Er en på busstur, kan de settes i container og deretter kjølelager i påvente av at en skal returnere²²⁷. En annen mulighet er å kjøpe kjøtt senest mulig i reiseruten: Ikke i Strømstad by, men på svensk side av Svinesund²²⁸. Befordres en med passasjerbåt, kan en trolig snakke frempå om å få det plassert i båtens kjøle-/fryserom. En kan imidlertid også plassere kalkun, rullestek, ost, kyllingbryst, and og deres like over lufteluken på badets gulv²²⁹, eller å velge å forstå båt-turens forløpende tid som mornning av det innkjøpte, ferske kjøttet²³⁰.

0-0-0

I dette mylderet av mennesker som handler med eller uten lapp, som "tar runden"²³¹, som tråler opp og ned langs reoler og kjøle-/frysedisker²³² eller som synes mer ustrukturert å bevege seg rundt, diskuteres det: Hva mener du om det? Hva er det? Er det bra? Er det billig? — Og da er vi over til et meget vesentlig moment i handelen på svensk side av Svinesund, på Nordby og i Strømstad by.

Hvordan kan den svenske "billigheten" slås fast?

Når jeg spør en ung kvinne²³³ om hun synes det er moralsk "fysj-fysj" (og jeg sier i hermetegn til henne) å handle på svensk side, svarer hun: "Det er jo billigere". Det er det eneste hun svarer på det, og det er som om denne "billigheten" forklarer og kan redegjøre for alt, og som om spørsmålet om det eventuelt umoralske ved handelen faller på sin egen urimelighet. Oppfattelsen om at det er billigere på den svenske siden av nasjonalstatsgrensen enn på den norske når det gjelder matvarer, tobakk og alkohol, synes svært utbredt blant de

---

²²⁶ En av to menn i ikke-lydbånd-opptatt intervju 93 (2002). Termoposen kunne kjøpes på matvarebutikkene.

²²⁷ K i intervju 6 (2001). Dette er empiri fra en kvinne på busstur til Danmark.

²²⁸ K i intervju 1 (2001).

²²⁹ K2 i intervju 26 (2001). Dette er empiri fra en kvinne påtruffet på båten mellom Fredrikshavn og Oslo.

²³⁰ K i intervju 4 (2001). Dette er empiri fra Fredrikshavn, og kvinnen skal ta båten fra Fredrikshavn til Oslo samme formiddag.

²³¹ K og M i intervju 47 (2002).

²³² Observasjon av mor og datter i intervju 45 (2002).

²³³ Ikke-lydbånd-opptatt intervju 52 (2002).

som handler der. Grensehandel som realisering av en prisforskjell er da også langt mer fremtredende enn grensehandel som enten frisone, front eller protest. Samtidig synes den enkeltes kunnskap om pris å kunne være høyst variabel både når det gjelder hvor mange og hvilke varer en mener å kjenne prisen på, og hvor nøyaktig prisen oppgis. Likevel hevder en gjerne at en vet det er billig/billigere i Sverige. Denne bolken om "den svenske 'billigheten'", skal dreie seg om denne tilsynelatende motsetningen.

"Det er jo billigere", sier kvinnen ovenfor. Hvordan får en slått fast at noe er billigere? En måte kan være å gjøre som to søstre²³⁴ antyder for å finne ut på hvilke av butikkene på svensk side av Svinesund brusen er billigst: De skulle ha stått i hver sin butikk med telefonen og så sammenliknet, sier de. Eller en kan benytte andre som sannhetsvitner²³⁵:

* Men når du tenker, [...] åh nei, du handler kanskje her [på Nordby] når du er her, eller fær du til [butikk NN på svensk side av Svinesund]?

K Nei, da tar jeg her nede.

* Ja. Så du kjenner begge butikkene du?

K Ja, ja. Det gjør jeg. Men her er det dyrere enn der oppe.

* Ja, det er det?

K Ja.

* Hvis jeg skal se etter, hva skal jeg se etter da? Hva slag varer er det som kan være dyrere her enn der oppe? Vet du det? Sånn

K Det har jeg vel egentlig ikke tenkt over, men at

* Men du har en følelse av at det er dyrere?

K Ja, men det hører jeg alle sier at det er dyrere her nede enn det er oppe på [butikk NN] for eksempel.

En tredje måte er å bringe med seg en forskningsrapport om prisers variasjoner, det være seg om prisvariasjoner mellom butikker på samme sted, prisvariasjoner på forskjellig sted, men innen samme nasjonalstat, eller prisvariasjoner mellom butikker beliggende i forskjellige nasjonalstater²³⁶.

---

²³⁴ Intervju 57 (2002).

²³⁵ Intervju 63 (2002).

²³⁶ Det forutsettes da selvfølgelig at en forstår slike forskningsrapporter (som eksempelvis Lavik og Dulsrud 2000, Lavik 2003) som noe som forteller sannheten om prisforskjeller, og for det første ikke forstår vestlig vitenskap som mer likt andre kulturers myter enn hva Barth (1984) gjør, eller for det andre ikke antar at "jo mer intelligens du får, mindre skjønner du av de dagligdagse ting", at det å bli professor innebærer å bli dum, og at høyt utdannede mennesker "ikke har kontakt med oss nede" (M i intervju 10 (2001)).

Det er kun en teoretisk mulighet for å få slått fast at det er billigere i Sverige enn i Norge. I absolutt forstand ville dette nemlig bety at en prisundersøkelse skulle ha tatt samtlige produkter i det ene landet og sammenliknet med samtlige produkter i det andre landet på et gitt tidspunkt, samt at det ikke fantes noen varer som kun ble solgt i den ene nasjonalstaten. Oppgaven ville ha vært praktisk og økonomisk uoverkommelig, i tillegg til at et slikt prosjekt er umulig gitt at det høyst trolig finnes en rekke varer som kun finnes i den ene nasjonalstaten (derav informantens bruk av uttrykket "svenskvarer"). Dette innebærer at selv forskningsrapporter bygger på et visst grunnlag: De produkter en velger å se på med hvilken pris hvor²³⁷. At det er billigere i Sverige enn i Norge blir da en sosio-kulturell konstruksjon hvor det er et samspill mellom det som faktisk er (og som ville ha kunnet kommet til uttrykk hvis en hadde greidd å gjennomføre det nevnte utopiske prosjektet), og forståelsen av det som faktisk er²³⁸. Den kulturelle sannheten om svenske og norske priser ville da ikke ha vært annet enn den forståelse som har vunnet mest tilslutning og oppnådd hegemonisk status (Laclau og Mouffe 1985).

Det er imidlertid ikke etablert en sannhet i Norge om at det er billigere på den andre siden av nasjonalstatsgrensen (Follo 2002b). Fraværet av den etablerte sannhet spiller seg ut i et intervju²³⁹ hvor den ene kvinnen er overbevist om at "det er halve prisen", mens den andre som for anledningen tjener som hennes sjåfør, inntrengende forsøker å få meg til å forstå at det ikke kan være slik: "[J]eg tror det bare er folk[s] innbilning. Tobakk og alkohol, helt enig, men mye av det andre, det fatter jeg ikke hva dem tjener på, for å være helt ærlig. Det kan **ikke** være mulig". Mens den ene kvinnen rolig og intenst fyller sin handlevogn, argumenterer den andre for sitt syn: Det hun synes hun trenger, "det er like billig hjemme". Hun kjøper aldri cider, slik passasjeren hennes gjør. Hun kan kjøpe noe brus, men da passer hun på at det er tilbud. Hun har nylig kjøpt "billigere koteletter på Obs! enn dem er her i Sverige". Brunost kjøper hun hjemme:

---

²³⁷ Og "hvor" er her da ikke bare å forstå som Sverige eller Norge. Det er funnet store prisforskjeller så vel innad i Sverige som innad i Norge (Lavik og Dulsrud 2000, Bruksås et al. 2001).

²³⁸ En utdypende presentasjon av mitt vitenskapelige epistemologiske og ontologiske ståsted, er presentert i Follo (2002c).

²³⁹ Intervju 56 (2002).

K2 [D]en er jo noen ganger nede i 39,90.

[...]

K2 Og jeg har, hvis jeg eksempelvis skal ha gulost. Det får du jo nedi noen ganger 49 kroner for en hel kilo. Da passer jeg på å handle. Kaffe, 10 kroner, 9,90 hele tida.

* For en kvartpakke?

K2 Ja. Hvis ikke det var billig? [...]

[...]

K2 Og så en annen ting, det er jo så mye 10-kroners hjemme. Jeg handler på tilbud da. **Det** er jeg veldig flink til å følge med. Også 10 kroners, du får jo,

[...]

K2 2, 3 bokser med erter for 10 kroner.

Og innimellom her kommer den andre kvinnen med en 6-pack med cider til 29,50, og informerer meg om at "hjemme koster den 18 kroner for en". Tonen dem i mellom er høyst gemyttelig, men de er svært uenige om den svenske billigheten.

En butikksjef fra Halden²⁴⁰ tilkjenner også at det ikke er noen etablert sannhet om at det er billigere i Sverige. Utgangspunktet for denne delen av samtalen, er at han har snakket om brett med cola, og at jeg har spurt om det òg er billigere:

Ja. Colaen er vel, hvis du regner literpris, så er det ikke rimeligere. Hvis du kjøper en cola 1 1/2 liter hos oss til 8,90, så matcher den mer enn godt nok literprisen på bokser i Sverige, men det er det her med, hvis du sammenlikner boks mot boks, så er det **mye** rimeligere å handle boks i Sverige. Det koster vel ikke mer enn ett par-tre kroner, mens i Norge er det vel en 8-10 kroner for en boks.

Det kvinnen over og butikksjefen her også formidler, er at hvorvidt det er billigere i Sverige enn i Norge (når en nå en gang ikke kan gjennomføre det utopiske prosjektet) er avhengig av hvilken kontekst det eventuelle billige forstås ut fra. Med kvinnens forbruk, sier hun, blir det ikke billigere å handle i Sverige, ikke med de produktene hun bruker. Noe som motsatsen til vil være: Andre kostvaner og stor familie (som må være minst fire for å være "stor" nå til dags, som hun sier. Selv er hun singelhushold). Videre har hun Rimi, Rema og Obs! rundt stedet hvor hun bor, butikker som ifølge henne tilbyr rimelige varer. Motsatsen vil være: En har ikke slike butikker rundt seg. Videre bruker hun tid på å følge med når og hvor noe selges billig. Motsatsen: En vil ikke bruke tid på dette eller en har ikke noe tid å bruke. Når det gjelder butikksjefen, dreier konteksten seg om hvilke helhet en tar utgangspunkt i: Er det mengde brus en

---

²⁴⁰ M i intervju 20 (2001).

får i huset, eller er det emballasje-med-innhold?

I forhold til hva jeg hørte og så i forbindelse med datainnsamlingene, er oppfatningen til kvinnen over å regne for avviksbetraktninger²⁴¹. Men også hun sier annet sted i intervjuet at knekkebrød og honning er noe hun sparer på, og hun sier også vitterlig at hun spiser veldig mye knekkebrød (noe som forteller at selv hun med sitt forbruk kan spare noe). Og som vi ser i utsnittet fra intervjuet med butikksjefen: Brus i boks er "**mye** rimeligere".

La oss ta utgangspunkt her: Det er ikke gitt noen å få 100% sikkerhet om at det er billigere i nasjonalstaten Sverige enn i Norge, og det hele kommer an på hva man ser på, hvordan man ser på det, og i forhold til hva. For å være eksplisitt på det: Det første innebærer at jeg forlater tanken om *homo economicus* som noe som skal kunne hjelpe meg i å beskrive menneskers atferd og forståelse av den svenske billigheten. Denne økonomiens begrep om den fullkomne rasjonelle aktør som er karakterisert ved:

1) Han ved hvad han kan lide, og hvor mange penge han vil give for at få tilfredsstillet sine forskjellige tilbøyeligheter. Mere teknisk uttrykt kan han opstille sine tilbøyeligheter i form af en såkaldt *præferancefunktion*, dvs. en prioritering af alle de handlemuligheder, der står åbne for ham. 2) Han har fuldkommen viden om, hvilke handlemuligheder der vil lede til hvilke mål. 3) Han er fuldkomment rationel, dvs. han vælger altid den handlemulighed, der leder til det højst prioriterede handleudfald på hans præference-skala. (Collin 1993:18-19. Kursiv i original)

Isteden lar jeg informanter og andre levende mennesker få ha sin høyst begrensede porsjon av den rasjonalitet *homo economicus* tilskrives å ha²⁴², og lar dem få gjøre sine valg mer eller mindre bevisst, mer eller mindre influert av

---

²⁴¹ Andre avviksbetraktninger formidles blant annet av en kvinne i Halden (intervju 32 (2001)) som vil spare seg for "vrøvlet" ved "å stå i kø og se ut som en idiot" selv om hun var aldri så mye "millionær på tid", fattig, nyskilt og lykkelig. Og atter en annen avviksbetraktning tilkjennegir et par også påtruffet i Halden (intervju 33 (2001)). Kvinnen i paret tror ikke de sparer så mye, de vil ha norske produkter, "og så er vi bønder, så vi handler helst ikke så mye kjøtt i Sverige".

²⁴² Det er her snakk om den "bounded rationality" som Conlisk (1996) så varmt taler for nødvendigheten og fruktbarheten av å innlemme i økonomiske modeller. Han gjør det blant annet ut fra det mangslungne og omfattende vitnesbyrdet om at rasjonaliteten til mennesker av kjøtt og blod er høyst begrenset, noe Slovic et al. (1980) og Shweder (1993) gir ytterligere flere eksempler på. Og ikke gjelder det bare "vanlige folk", lærd synes ikke å være noe unntak (Kirkebøen 1995a, 1995b).

"automatic or nonconscious influences" (Bargh 2002:280), uten at i alle fall jeg skal være den som påpeker at deres "long-run distribution of choices between alternatives" kan ende opp med sub-optimalisering av deres egne preferanser (Herrnstein og Prelec 1991:137-138).

Om jeg fraskriver mine informanter og mennesker jeg har observert muligheten til å bli forstått innenfor meningsrammen som *homo economicus* sin ubegrensede rasjonalitet befinner seg, skal jeg gi dem noe som for meg synes dem fullt fortjent: Evnen til å bruke abduktiv logikk og kapasiteten til å slutte til den beste forklaring. Begge deler synes fortrinnsvis å bli omtalt i forbindelse med det som skjer innenfor den vitenskapelige arbeidssfæren. Abduksjon — som en tankeform, enten instinktmessig og intuitiv, eller som logisk slutningsform, slik Peirce i sitt lange forfatterskap ordsatte det (Kirkeby 1994a), men hvis retroduktive prosess (Peirce 1958) uansett dreier seg om å slutte fra en virkning til en årsak. "Men det er klart det, de hadde ikke drasset med øl hvis det ikke hadde vært billig", sier en informant²⁴³ om ektefellen og sønnen sin. Selv har hun ingen formening om prisen. Hvis jeg benytter Døving (2002) sitt oppsett av den abduktive prosess i en litt omskrevet versjon av Peirce egen, kan kvinnens slutning skrives slik:

Observasjon 1: De drasser med øl

Observasjon 2: Pris er relevant

Antakelse: Øl er billig

Her er da observasjon 1 primært premiss og observasjon 2 sekundært premiss, og kvinnen ender opp med en antakelse.

En av Peirces mange definisjoner på abduksjon er: "Abduktion består i at undersøge en mengde facts og i at tillade disse facts at foreslå en teori (suggest a theory)" (Peirce 1958:8.209, hos Kirkeby 1994a:127). I denne definisjonen inngår da mange "facts", og ikke bare ett som ovenfor ("de drasser med øl"). Disse mengder av såkalte fakta, kan forstås som indikasjoner på ett eller annet. I sin illustrasjon av slutning til den beste forklaring²⁴⁴, bruker Collin (1993)

---

²⁴³ Intervju 15/17 (2001).

²⁴⁴ Collin (1993) sier ikke noe om forholdet mellom abduksjon og slutning til beste forklaring. Det gjør ikke Kirkeby (1994a) heller selv om han går grundig inn på Peirce og nevner Collin (1993). Med mitt nåværende kjennskap til abduksjon og slutning til beste forklaring, synes de svært like.

rettsbehandlingen av en mordsak bygget kun på indisier:

Anklagemyndigheten ligger inde med et antal indicier – fodspor, blodpletter, tøjfibre under neglene på liget, spor af krudtslam på den anklagedes tøj, hans manglende evne til at dokumentere hvor han var på mordtidspunktet, etc. – og kan vise, hvorledes disse kendsgerninger på tvangfri måde kan forklares, hvis man antager at den anklagede begik forbrydelsen. Heraf slutter man, at den anklagede faktisk begik forbrydelsen. Kraften i denne slutning ligger i den tanke, at det er usandsynligt, at der skulle være en sådan forklaringsammenheng mellem alle disse indicier og den foreslåede hypotese, hvis hypotesen faktisk ikke er sand. [...] Hypotesen er imidlertid kun sandsynliggjort, hvis der ikke samtidig foreligger en anden, lige så god eller bedre forklaring; kun hvis den med andre ord er den bedste forklaring. Forsvareren i en retssag vil derfor ofte bygge en alternativ forklaring op, der peger på en anden gerningsmand. (Collin 1993:38)

For å overføre dette til handel av matvarer, og eventuelt tobakk og alkohol, på den andre siden av den norske nasjonalstatsgrensen: Også her må det arbeides ut fra indisier om prisers billighet. Også her arbeider en seg frem til en forståelse på det vis som er beskrevet som "systematic combining" innenfor den vitenskapelige arbeidsprosessen (Dubois og Gadde 2002)²⁴⁵: Gjennom en prosess hvor teoretisk rammeverk, empirisk feltarbeid og case-analysen utvikler seg samtidig. "Casen" blir svensk side av den norske nasjonalstatsgrensen, "det empiriske feltarbeid" består av deltakelse og tilstedeværelse, "det teoretiske rammeverk" er pris, og en ender opp med en forståelse om den svenske billigheten mer generelt og ikke bare om prisen på øl mer spesielt.

Kunnskap om pris

Jeg har hevdet at den enkeltes kunnskap om pris synes å kunne være høyst variabel både når det gjelder hvor mange og hvilke varer en mener å kjenne prisen på, og hvor nøyaktig prisen oppgis. Jeg viser her til Follo (2002a), og da mer spesifikt til kapittel 4, *Hva er pris?*, som bygger blant annet på en del av det datamaterialet som benyttes i denne rapporten (den delen av det som er samlet inn i 2001). Det er mange informanter både fra datamaterialet samlet inn i 2001 og i 2002, som hevder og tilkjennegir at de kan priser på matvarer²⁴⁶. For

---

²⁴⁵ Det er her snakk om en abduktiv tilnærming til case-forskning, og "systematic combining" er grunnet i abduktiv logikk.

²⁴⁶ Som en hypotese antar jeg at det som her sies om matvarer også analogt kan gjøres gjeldende når det gjelder priser på alkoholholdige drikkevarer. Dette gitt observasjoner gjort på Systembolaget (feltarbeidsbok 19.10.02). Jeg har ingen tilsvarende observasjoner for tobakk.

datamaterialet fra 2001, gjorde jeg en oppsummering som sitert nedenfor. Jeg har ikke noe grunnlag for å anta at dette ikke også ville ha gjort seg gjeldende hvis jeg hadde stilt datamaterialet fra 2002 de samme spørsmålene som jeg gjorde til det fra 2001.

Det å kjenne matvarepriser, synes emisk sett å dreie seg om en kombinasjon av to skalaer. Den ene vedrører antallet matvarepriser som kjennes, den andre hvor presist en kjenner pengebeløpet. Å kjenne matvarepriser innebærer at en kjenner noen matvarepriser, men ikke nødvendigvis alle eller de fleste. Å kjenne matvarepriser innebærer alt fra at en vet det nøyaktige tallbeløpet, via det at en kan cirka-beløpet eller vet noe om et antatt beløpsnivå, til det å vite at noe er dyrt eller billig. Hvor grenseoppgangene på de to skalaene går for det å kjenne og det å ikke kjenne matvarepriser, synes emisk sett å være høyst relativt.

Etisk sett er det et åpent spørsmål hvor presist det er mulig å kjenne matvarepriser. Det er åpent av to grunner. For det første kan prisen på en spesifikk vare variere betraktelig fra butikk til butikk, fra tid til annen, eller også på grunn av spesielle prisinger. Den presise prisen blir da ikke bare ett bestemt pengebeløp, men mange. For det andre har mennesket som art visse begrensinger, det være seg når det gjelder tilegnelse av viten om presise tallbeløp knyttet til presise kvanta av en mengde spesifikke matvarer, hva det er mulig å lagre i hukommelsen og hva det er mulig å hente frem igjen.

Nå er det imidlertid slik at potensielle butikkunder kan benytte seg av visse strategier når de forholder seg til det store antallet matvarepriser. Med bakgrunn i det empiriske materialet, kan det nevnes fem strategier. Det er det å huske omtrentlige priser, det å holde seg oppdatert på prisene på de matvarene en skal ha eller bruker å kjøpe, det å foreta en kontroll av priser i etterkant av en handel, det å regne med at matvarer generelt er billigere enkelte steder, og det å bruke prisen på en vare for å kunne si noe om prisen på en ikke-identisk eller ikke-ekvivalent vare. Høyst trolig vil den enkelte kunden kunne kombinere flere av disse og tilsvarende strategier. (Follo 2002a:70)

Når en skal forholde seg til spørsmålet om det er billigere på den svenske siden av den norske nasjonalstatsgrensen eller ikke, må en forholde seg til to nasjonale sett av priser. Det billigere og det dyrere ligger gjemt i forståelsen av den eventuelle differansen. Er en tilstede innenfor den ene konteksten, har en det ene settet manifestert foran seg via prissettingen på varene, da fordres det kun at en kjenner og erindrer prisene fra den andre. Jeg skal her bruke forskerkollega Storstad²⁴⁷ som empiri rett og slett fordi det er det av datamaterialet som mest

---

²⁴⁷ Dette er akseptert av Storstad.

utdypende indikerer hvor vanskelig dette likevel kan være. I motsetning til meg, mente Storstad at hun som privatmenneske og konsument kjente til norske priser.

Det empiriske materialet er fra Storstads første møte med matvarebutikken på Nordby. Hun har ikke tidligere vært på denne delen av den andre siden av den norske nasjonalstatsgrensen, men har via deltakelse i dette forskningsprosjektet fått en forståelse av at det er billigere her enn i Norge. Vi har båndopptakeren gående mens vi sakte rusler rundt i butikken²⁴⁸:

- O Ja. Her er da colaboksene. Jeg **aner** jo ikke om det her er billig eller ikke.
- * Nei.
- O 24 pakker for
- * 24 pack
- O Ja. 24?
- * Bokser.
- O Bokser. // kroner. Det er mulig det er billig, det **aner** jeg ikke noe om. Men det er det sikkert òg.
- [...]
- O Ikke har jeg peiling på øl heller, om det er billig eller ikke. Det er mulig det er det. 60, 70 i Norge eller noe sånt.
- * En?
- O 60, 70 kroner.
- * For?
- O For en sånn sekspakning. Jeg vet ikke.
- * Men hva slags sort tror du da eller er det sånn løselig?
- O Nei, det var pils. Nei, jeg vet ikke. Men jeg tror det er en sånn 60, 70. Det er **utrolig** sjeldent jeg kjøper øl.
- [...]
- O [...] PepsiMax. Er det spesielt billig det der da? En og en halv liter, 11,90. Det får jeg jo på tilbud i Norge, gjør du ikke det da?
- * Jeg vet ikke **jeg**. Husk på jeg er helt blank, jeg. Og det er ikke bare sånn som jeg leker.
- O Nei, det tror jeg. Men er det her de svenske prisene, eller er det norske? Altså, er det norske kroner eller svenske kroner som står her nå med rødt?
- * Jeg gjetter, og ut fra det jeg har en følelse av, så er det svenske som
- O Ja, det bør det være.
- * omsettes til norske.
- O Etterpå ja?
- * Ja. I kassen.
- O Ja. Så egentlig, 11,90 blir litt mer i norsk da.

---

²⁴⁸ "O" står for Oddveig Storstad.

- * Nei.
- O Nei, blir litt mindre i norsk.
- * **Mye mindre**²⁴⁹.
- O Mye mindre.
- * Husk på du får 118 svenske kroner for 100 norske.
- O Ja, der ser du. Ja, da er det litt billigere da enn på tilbud i Norge. Ja. Absolutt. Det er det jo.

Denne sekvensen finner sted rett etter at vi er kommet inn i butikken, og usikkerheten har allerede innfunnet seg: Er det riktig at det er billigere her enn på den norske siden av nasjonalstatsgrensen? En skal også legge merke til den passusen hvor Storstad spør meg om PepsiMax: "Det får jeg jo på tilbud i Norge, gjør du ikke det da?" Jeg svarer da at jeg ikke vet, og jeg går ikke lengre i noen diskusjon eller samtale om den hjemlige tilbudsprisen på brusen. Dette er i sterk kontrast til hva jeg observerte at andre gjerne gjorde i tilsvarende sammenhenger: Skulle jeg ha gjort det som syntes mest vanlig, skulle jeg ha sagt noe som ble forstått som avkreftende eller bekreftende, eller også utdypende gjennom spesifikke differensieringer (som eksempelvis: Jo, en får det billigere på butikk NN på ekstra tilbud rett før 17. mai). Isteden lar jeg Storstad isolert arbeide seg frem til en forståelse av den svenske billigheten.

Storstads usikkerhet hittil om prisene på denne butikken, kan skyldes at hun så sjeldent kjøper øl, som hun sier. Brus kjøper hun presumptivt noe oftere, og også melkeprodukter:

- O [...] Men om det her [om smørpakke], igjen altså, jeg vet ikke. Vet du, jeg ser for lite på priser jeg når jeg handler i Norge jeg. Jeg **aner ikke. Har ikke peiling.** Her er to liter melk. Koster 10,40. Ja, det er jo, det er jo halv pris da.
- * Får vi tolitere i Norge?
- O Nei. Men enliter koster jo rundt 10 kroner, gjør det ikke det da? 9 kroner? 8, 9. Noe sånt.
- * I Norge?
- O Ja. [...] Bittelitte grann mer enn, nei, så er det jo svensk krone, så det er jo halv pris på melka. [...]

---

²⁴⁹ Om jeg ikke vil respondere på prisene (jevnfør også det som noe senere går frem av teksten), så kan en se at jeg her har en bestemt forståelse av den forskjellen som kronekursen utgjør. Denne forståelsen forsøker jeg å overføre til Storstad. Jeg tror meget av den sosio-kulturelle konstruksjonen av den svenske billigheten etableres via fenomen på tilsvarende mikronivå.

[...]

O Jøss, her er Gudbrandsdalsost òg. 64,90 for kiloen. Tine Gudbrandsdalsost. Jeg aner ikke jeg. Gud hvor elendig jeg er på priser. Men jeg tror jeg har mer greie på hvitost. Jarlsberg, // for kiloen. Så blir det litt billigere for det er svensk. Er det spesielt billig da? Er det det?

Igjen lar jeg være å gi noe besyv med, og rett etterpå blir det sosiale trykket fra Storstad om at jeg skal respondere på en pris på hvitost, så sterkt at jeg sier: "Jeg vet ikke. Husk det, det er vertinna mi som handler [for meg]. Og så betaler jeg og hun kommer med lappen, og jeg ser **aldri** på lappen". Storstad må, i alle fall når det gjelder hvitosten²⁵⁰ tilkjennegi: "Jeg kjenner jeg vet faktisk ikke jeg heller. Jeg **aner ikke**. Har ikke peiling. Men at det er 2/3 pris, så. Jo, **det** vet jeg sånn cirka."

Jeg skal la det stå upublisert hva Storstad etter turen rundt i butikken ender opp med når det gjelder spørsmålet om det er billigere her enn på butikkene hun handler i hjemme i Trondheim. Ett er imidlertid sikkert, det var stor grad av usikkerhet knyttet til dette, og det var en prosess full av innholdsmessige justeringer: Frem og tilbake mellom det jeg kan ordsette som "det er billigere", "det er ikke billigere", "akkurat det er billigere" og "akkurat det er ikke billigere", og tvil og tro om eget grunnlag for å fastslå det ene og det andre. I det minste som en hypotese, hevder jeg at denne prosessen er analog til den tidligere omtalte "systematic combining". Det øvrige datamaterialet inneholder lite av tilsvarende diakrone prosesser. Derimot inneholder det mange enkeltstående elementer som er synkront innplassert i (antatt) tilsvarende prosesser, prosesser som helt sikkert har en mye lengre temporær utstrekning enn hva en runde i en matbutikk har. Det er her nødvendig å understreke noe som kan illustreres med intervjuutsnittet fra Storstad og hennes *pro et contra*: Selv om jeg i det kommende skal presentere hva mennesker tilkjennegir som taler for at det er billigere på den svenske siden av nasjonalstatsgrensen, innebærer dette i teoretisk forstand ikke at de samme menneskene nødvendigvis har eller ender opp med den formening at det er billigere i Sverige. Det kommer helt an på hvor hen disse elementene befinner seg i den enkelte persons prosess, samt hvilke andre elementer som inngår i den. Men som jeg tidligere har sagt, empirisk synes det være en svært utbredt forståelse at det er billigere på svensk side.

---

²⁵⁰ Senere i intervjuet går det frem at hun kjenner norske priser på en rekke andre produkter.

Elementer som taler for at det er billigere på den svenske siden av nasjonalstatsgrensen

Jeg kommer til å presentere de enkeltstående elementene som taler for at det er billigere på den svenske siden av nasjonalstatsgrensen, under frasen "indisier". Det empiriske innholdet i disse elementene har imidlertid dobbelt-ansikt: Trolig inngår de i personens egne forsøk på å få slått fast noe om svenske priser, på den andre siden inngår de i forsøk på å formidle meg eller andre noe om at det er slik at det er billigere i Sverige. Det er altså mulig at det her er snakk om elementer som både er det som slutninger trekkes på grunnlag av, og at det er eksempler som gis for å vise den svenske billigheten. I det første tilfellet blir de å forstå som indisier, i det andre som parametre. Usikkerheten om det er det ene eller det andre eller faktisk begge deler på en gang, anser jeg her for uproblematisk. Dette fordi den muntlige formidlingen av dette uansett om det er indisier og/eller parametre, lærer den som hører det opp til å betrakte det som foregår på et særskilt vis. Denne personen kan så igjen benytte det som indisier om den svenske billigheten. At dette er en sammenheng hvor muntlig formidling er gitt rom for, både mellom kjente og fremmede, var noe jeg forsøkte å få frem under bolken om den sosiale samhandlingen. Før jeg presenterer indisiene, skal jeg utdype dette noe, og da i forhold til pris.

Pris er et meget vesentlig rammeverk for det som foregår: "Jeg skal se hvor mye det koster", sier en kvinne til jevnaldrende mann om noe bacon²⁵¹. Kvinne til mann idet de passerer en disk hvor det også ligger brunost: "Gudbrandsdalsost!", hvorpå mannen responderer: "Hva koster den?"²⁵² To kvinner i 40 årsalderen: "Sissel", sier den ene til den andre som står et stykke borte, "Sissel, 40 kroner for kyllingsnitsel" og holder opp en pakke. Mer om dette sies ikke, og den kvinnen som ikke er Sissel, legger en pakke i sin kurv. Rett i nærheten kommer en 60 års kvinne gående mot en mann, de oppfører seg som om de er et ektepar. Kvinnen bærer med seg en vare i hendene, sier til gemalen: "15 kroner for 2,5 kg", og legger den i kurven som om prisen er fullstendig avgjørende.²⁵³ Tilsvarende observasjoner kan en lett gjøre mange av på den svenske siden av nasjonalstatsgrensen: Eldre kvinne til yngre kvinne med

---

²⁵¹ Observasjon, feltarbeidsbok 18.10.02.

²⁵² Observasjon, feltarbeidsbok 17.10.02.

²⁵³ Observasjon, feltarbeidsbok 27.04.01.

barn mens de ser på innholdet i hyllene: "Så både kaffe og te er billigere"²⁵⁴. Og en synes å ha med seg en mann og en kvinne for å vise frem den svenske billigheten. Han sier til dem: "Her er den svenske brusen. 150 kroner for to brett". Jeg som observerer det, får en helt klar opplevelse av at mannen forstår det som billig og at det er derfor det sies. Han legger brus oppi handlevognen. Når de kommer til brus i flasker, ser kvinnen på flaskene og prisen. Mannen som synes å virke som en slags guide når det gjelder svenske varers billighet, sier: "Det er to-liters. 14,90. Det er ganske billig".²⁵⁵

Da jeg tidligere omtalte den sosiale samhandlingen, fokuserte jeg på direkte henvendelser mellom mennesker. Mitt poeng med den ovenfor presenterte empirien, er å underbygge den påstanden at det er vanskelig å ikke overhøre den slags muntlige utvekslinger selv om de ikke er myntet på en selv, og selv om en ikke er antropolog på datainnsamling og dermed spesielt fokusert på dem. Utsagn om svenske varers billighet svever rundt i de fysiske lokalene. Da er det også mulig å benytte "Jeg må spare penger", som en hilsningsfrase²⁵⁶, og overhøre den hvis en er i nærheten. Videre er det slik at utsagn som ytres og som kan fanges opp av både den de er rettet mot og andre, ikke bare har et visst innhold (om den svenske billigheten), de kan også uttrykkes på bestemte vis. Et lite knippe av slike som sies til andre (og som jeg overhører) og til meg (og som andre kan overhøre)²⁵⁷, kommer her:

- "Se de prisene", kvinne (ca 50) til mann (ca 55) når hun leser på kassalappen rett etter å ha betalt²⁵⁸.

---

²⁵⁴ Observasjon, feltarbeidsbok 17.10.02.

²⁵⁵ Observasjon, feltarbeidsbok 17.10.02.

²⁵⁶ Feltarbeidsnotater til intervju 53 (2002). Situasjonen er slik: Jeg står og snakker med en yngre kvinne (ikke-lydbånd-opptatt intervju 52 (2002)) i en butikk, en mann kommer forbi. Han sier: "Hei, så du er her". Hun gir et gjensvar som jeg ikke rekker å få med meg, hvorpå han sier: "Må spare penger".

²⁵⁷ De utsagnene som sies til meg og som her er referert, sies i det fysiske rommet som deles av andre, og som derfor også andre kan og høyst trolig overhører. I så måte bidrar mange av de intervjuene og samtalene jeg gjennomførte, i konstruksjonen av den svenske billigheten (under den forutsetning at utsagnene faktisk formidlet at det var billigere i Sverige enn i Norge).

²⁵⁸ Ikke-lydbånd-opptatt intervju 89 (2002). Når jeg etter å ha overhørt dette tar kontakt for å spørre om hva det var hun kommenterte, forteller hun: "Det var påleggsprisene: De var så utrolig billig".

- "Og innimellom så tar jeg storhandelen hjemme, og da får jeg helt **sjokk**", forteller en kvinne meg i rommet bak kassene (før en går ut)²⁵⁹.
- "Ja, det er helt vanvittig forskjell", hevder en mann til meg blant reolene i en av matvarebutikkene²⁶⁰.
- "For 12!", utbasunerer en kvinne kort og poengtert når jeg ett eller annet sted inne i en butikk har fått stoppet henne etter at hun tidligere har fortalt meg at prisen på cider var 49 kroner²⁶¹.
- "Men altså, vi så på prisene, og det er altså helt **latterlig** i forhold til Norge", formidler en kvinne av to i en butikk i Strømstad by til meg²⁶².
- "Och pålägget framför allt, det är ju **jättebilligt** här uppe. Jag har inte sett så billigt pålägg nånstans", sier eldre mann bosatt i Karlsköping som verifisering av et utsagn den eldre kvinnen i følget har kommet med, og verifiseringen er myntet på meg der vi står ved hyllene for dopapir²⁶³.
- "Se der ja!", understreker en kvinnelig informant ettertrykkelig etter at en annen kvinne har fortalt meg noe ved de samme dopapirrullene som over²⁶⁴.

Da er tiden kommet for å vie oppmerksomhet til indisiene. Indisier om (og da også parametre for) den svenske billigheten kan stort sett sorteres under det jeg

---

²⁵⁹ Intervju 58 (2002). Rett etterpå spør jeg: "[...] Når du sier du får **sjokk**, hva er da, du sammenlikner med hva du kunne ha fått her eller?" Kvinnen svarer: "Ja. Ja, for det når jeg skal betale så sier dem en pris, og da liksom: 'Oj sann, det var litt mer enn jeg hadde tenkt'. Mens her så får du liksom sjokk den andre veien: 'Å ja, jeg hadde nå trodd 300 til' liksom."

²⁶⁰ Intervju 39 (2001). Mannen er en del av et par, og kvinnen har rett forut sagt: "For 100 poser Earl Gray betaler du det samme som for 25 poser hjemme", og det er dette mannens utsagn etterfølger.

²⁶¹ Ikke-lyndbånd-opptatt intervju 53 (2002). Jeg lurte på om det var 49 kroner for en flaske eplecider.

²⁶² Intervju 42 (2001). Prisene er her prisene på kjøtt ("indrefilet og ytrefilet, og entrecôteer og alt som er", som kvinnen sier). De to kvinnene har vært på svensk side av Svinesund dagen forut, og det er der de har sett på prisene. K2 følger opp K1 sitt utsagn om det latterlige, ved å si: "Ikke bare latterlig, men det er skammelig".

²⁶³ Intervju 54 (2002).

²⁶⁴ Intervju 55 (2002). Det den andre kvinnen har fortalt, er følgende etter at hun har sagt at det lønner seg å kjøpe grønnsaker i butikken ved siden av og ikke i den vi står i: "Der lønner det seg å kjøpe **det**, men vi så, sånn som i sommer, da handlet vi sånn tomater på gren vet du, sånn // plante, det var 16,90 svenske for kiloen. Og da vi stoppet på veien mot Larvik, så var vi innom en butikk der, og der kostet det 59 kroner kiloen". Det er da kvinnen i teksten sier: "Se der ja!"

omtaler som "mengdeforståelser", "kvalitetsforståelser", og "diskontinuitetsforståelser". I datamaterialet mitt forefinnes det flest av de første, og kun tre av de siste.

Det florerer av utsagn om den svenske billigheten ut fra ymse typer "mengde". Jeg skal presentere noen av dem. Over "sidflesk"-disken, og etter å ha snakket om fettinnhold og fleskefordeling i et stykke flekk, følger denne sekvensen²⁶⁵:

* Å ja, akkurat. Enn prisen her da, er det, ser dere mye på den?

K1 Ja

K2 Ja, det er klart. Sammenlikner mye

[...]

K2 Ja, men du vet, når du kjøper et stykke flekk hjemme, så får du sånn

* Halvparten.

K2 og det koster like mye som hele den

K1 Det koster 70 kroner bare for halvparten hjemme. Det er mye billigere her, vet du.

K2 Ja. Det er det.

Her hevdes det at en "hjemme" bare får halvparten for samme pris. En annen kvinne som hevder "å like tall", har regnet på hvor mye mangt koster, også egg: "Her i Sverige", sier hun²⁶⁶, "koster ett egg 1 krone. I Norge koster det 2". Og i feltarbeidsboken²⁶⁷ er følgende notert om en observasjon vedrørende egg:

Ved egghyllen. 3 kvinner (20–25 år) kommer gående med hver sin handlekurv. K₁ tar tak i to brett (det er brett, ikke pakninger), flytter hånden til et brett (har over- og underbrett). K₂: "Spiser du mye egg?" K₁ bekrefter dette, og fortsetter: "Det koster jo 24,90 for 20. Det koster jo nesten det samme for 10 hjemme". K₂: "Det var jo kjempebillig!" (K₁ tar ett brett, og det blir fullt i kurven ettersom brettet er breiere enn kurven og det må ligge på skrå. [Dette er "Kronägg, 20 stk, 24,90 kr/stk".])

Andre varianter av slike mengdeforståelser bruker ikke "halvparten" eller dens inverse versjon "det dobbelte", men slikt som det går frem om den kvartkilos fleskebiten kjøpt i Norge rett forut: "Den kostet 53 kroner og 80 øre. Og så i

²⁶⁵ Intervju 35 (2001). Den "du" de henvender seg til, er meg.

²⁶⁶ Ikke-lydbånd-opptatt intervju 79 (2002). Kvinnen er sammen med sønnen (noe over 20 år) og datteren (noe yngre). I datamaterialet mitt finnes det også noe om barn og unges forståelse av den svenske billigheten og hvordan denne forståelsen etableres. Dette er imidlertid svært lite, og datagrunnlaget gir langt det beste grunnlaget for å si noe om voksne mennesker i forbindelse med den svenske billigheten.

²⁶⁷ Observasjon, feltarbeidsbok 18.10.02.

Sverige så får du **2 kilo** med flekk for samme prisen"²⁶⁸. Eller som denne om at en får kjøpt fem pakker "Borgårds brunsus" for det en og en halv koster hjemme, "av Toro og alt det"²⁶⁹. Atter en annen variant er denne som ikke forteller noe om at en får mer av samme vare, men en større del av et produkt²⁷⁰:

K3 Det var det at jeg fant mine merker som jeg, som jeg syntes var bra og etter det så har jeg handlet dem liksom.

* Når du sier bra da, hva er det det går på det her bra'et?

K3 Smaken blant annet òg tørrheten og ja, hvor store bitene er og. Sånn som kyllingen her — du får jo mye mer kylling her på kyllingvingene her for eksempel enn du får hjemme i Norge, for å si det sånn da.

* Mer kjøtt på beinet liksom?

K3 Mm [bekreftende]. For de kutter dem på helt annet vis. De kyllingvingene, de, hjemme så får du bare kyllingvingene, til 100 kroner kiloen, og her får du jo med siste beinet òg for mye billigere krone.

Eller også kan en poengtere at det en forstår som vesentlig av noe, forefinnes i større monn: Prisen på fløten er halv pris, "og så er det mye mer prosent fløte i dem", sier en kvinne hvorpå hun spør sin venninne om det er 18% i den norske og 20% i den svenske²⁷¹. Og ikke å forglemme at det vises til at en får "**veldig** mange middager"²⁷², at en betaler 700-800 kroner for tre fulle nett på Rema, mens det i Sverige koster under 500²⁷³, eller at det du betaler for en bærepose på Rema, får du en handlekurv for²⁷⁴ på svensk side av Svinesund²⁷⁵.

---

²⁶⁸ M i paret i intervju 11 (2001). Jeg snakket med dem om bord i båten fra Fredrikshavn til Oslo.

²⁶⁹ K1 i intervju 59 (2002).

²⁷⁰ Intervju 35 (2001).

²⁷¹ K1 i intervju 61 (2002). Hun omtaler seg selv som "vi gamle husmødre", og alderen tatt i betraktning har hun høyst trolig blitt sterkt influert av den norske husmorperioden (se eksempelvis Melby 1999, Danielsen 2002). Hennes utsagn om større prosent fløte synes tilforlatelig likt et utsagn i datidens husmorfilmer: "Flere kalorier pr. krone" (Storstad og Follo 1999).

²⁷² K i intervju 57 (2002).

²⁷³ M i intervju 12 (2001).

²⁷⁴ M i ikke-lydbånd-opptatt intervju 38 (2001).

²⁷⁵ "Rema" det snakkes om, må befinne seg i Norge ettersom Rema1000 ikke hadde etablert seg på den svenske siden av nasjonalstatsgrensen da datainnsamlingene fant sted (se eksempelvis VG 2003, Adresseavisen 2003a, Nationen 2003). Da jeg gjorde feltarbeid på svensk side av Svinesund i oktober 2002, var imidlertid byggingen av en Rema1000-matvarebutikk i full gang. At det her snakkes om Rema1000, er høyst trolig fordi det er et poeng i det gitt at Rema1000 gjerne fremstilles som det billigste eller blant de billigste. Det at

Det er et spesielt moment jeg vil påpeke før jeg presenterer noen kvalitetsforståelser. Hvor billig det er i Sverige, uttrykkes her ved en eller annen form for mengde, det være seg kilo, handlevogner og deres like. Den svenske billigheten manifesterer seg i mengdeforskjeller. Mengdeforskjeller er objektiviserte i og med at de kan måles via en objektivisert enhet. Som en tentativ hypotese basert på Fyhn (2001), antar jeg at koblingen mellom pris/den svenske billigheten og mengdeenhet gir den svenske billigheten større grad av faktisitet enn hva ellers ville ha vært tilfelle. Den større grad av faktisitet er da forbundet med at det her er en kobling opp mot objektiviserte enheter som også kan fremstå som fysiske objekter. Skulle det være slik, og skulle det være slik Fyhn påpeker at objekter fremstår (feilaktig) som mer stabil enn hva deres natur egentlig impliserer, innebærer dette også at den svenske billigheten tilskrives å være mer stabil enn hva den *de facto* er.

Kvalitetsforståelser har trolig ikke samme mulighet for objektivisering ettersom fenomenet kvalitet emisk sett ikke synes å kunne måles via en objektivisert enhet gitt det mangslungne empiriske innhold kvalitet har (jf. Follo 2002a). Ulike former for kvalitetsbetraktninger kan imidlertid godt inngå i utsagn om den svenske billigheten. "Men **kjøtt** er det mest utrolige her", sier en kvinne²⁷⁶ til meg, og fortsetter: "For det er **mye bedre** kjøtt enn hjemme pluss at det er halvparten så rimelig da". En annen variant av kvalitetsforståelse er de som går på matvarers "finhet"²⁷⁷. En mann²⁷⁸ forteller at biff "er jo mye billigere enn å gå å kjøpe [...] vanlige koteletter for eksempel, på Rema". Han utdyper ved å si at for 59 kroner så "får du over et kilo med ferdig finskjært indrefilet". At mannen forstår biffen som noe "finere" enn kotelettene, slutter jeg ut fra flere forhold. Han henviser til "biffen" som noe som husholdet nå har råd til (i motsetning til

---

noe er billigere enn hva det er på Rema1000, blir da også et indisium om den svenske billigheten.

²⁷⁶ Intervju 58 (2002).

²⁷⁷ Jeg gjør oppmerksom på at jeg i Follo (2002a) finner det på empirisk grunnlag nødvendig å skille mellom fenomenene "kvalitet" og "fin mat". I den rapporten var fenomenet "kvalitet" viet særskilt oppmerksomhet. Det er det ikke her, og når jeg kaller en gruppe av indisier om den svenske billigheten for "kvalitetsforståelser", er "kvalitet" å forstå mye mer upresist og vagt. Her er poenget å gruppere indisiene, der var det å si noe særskilt om blant annet "kvalitet".

²⁷⁸ Intervju 12 (2001).

hva de hadde tidligere), og det at denne henvisningen skjer her, indikerer at han forstår ”biffen” som noe særskilt. Videre er ”biffen” kontrastert med ”vanlige koteletter” når det gjelder pris, og underforstått sier mannen at biffen som kjøpes i Sverige til og med er billigere enn ”vanlige” koteletter kjøpt i Norge. Det ”vanlige” står i kontrast til biffen, biffen tilsvarer de ”uvanlige” kotelettene, det vil si spesialvarianter av koteletter.

I et intervju med en kvinne²⁷⁹ kommer en tilsvarende forståelse hvor matvarers ”finhet” inngår, men da dreier det seg om karbonade- og kjøttdeig. ”Her kan du ikke kjøpe kjøttdeig, men her kjøper du **karbonadedeigen**. Den er **mye** finere enn kjøttdeigen, og den er halvparten av prisen hjemme”. Den mest komplekse av slike koblinger mellom ulike produkter og pris, er det en kvinne²⁸⁰ som gir i en butikk i Fredrikshavn. Denne danske empirien benytter jeg fordi den viser kompleksiteten, og fordi prinsippet som ligger implisitt i den kan benyttes hvor som helst for å si noe om den billigheten som måtte forefinnes i et land på den andre siden av den norske nasjonalstatsgrensen. Prinsippet er: Noe som ”alltid er billigere” er dyrere i Norge enn (her) den danske prisen på det som ”alltid er dyrere”. Intervjusekvensen er som følger, og utgangspunktet er en eske med oksekjøtt:

K Ja. Den er på, skal vi se, jeg har ikke briller, 3,48. Det er 89 kroner. Kan si 100 da for å sånn, så er det under, det er 107 det pleier å være i sjekker når vi snakker om børsen. Ja, 110 kroner for 3 kilo med oksekjøtt.

* Og hva koster det hjemme da? Jeg vet ikke. Kjøper ikke oksekjøtt.

K Nei, det må vel være

M Må ikke se på meg, altså.

K en 60-70 kroner kiloen eller noe sånt noe.

* Men enn, enn, for eksempel sånn, for dette er en del

K Dette må jo være høyrygg, går jeg ut fra da siden det er rent kjøtt, så er det vel oksekjøtt da. Bibringe er jo alltid billigere, men den koster vel borti en 50-60 kroner hjemme den òg. Og her får vi **3 kilo** for 89,90, og ta med da [trolig kursen], så kan du si litt over 100 norske kroner.

Diskontinuitetsforståelser dreier seg om ”brudd” av ett eller annet slag, og i to av

---

²⁷⁹ Intervju 58 (2002). Det er faktisk mulig å kjøpe kjøttdeig, men kvinnen gjør det ikke. Når jeg spør kvinnen om hvorfor karbonadedeigen er finere, blir jeg forklart at det er fordi det er renere kjøtt i karbonadedeigen.

²⁸⁰ K i intervju 4 (2001). Hun og mannen er ikke i følge.

de empiriske manifestasjonene er dette bruddet flytting. Den ene som beretter²⁸¹, har flyttet fra en by i Nord-Norge til Østfold fylke. Når jeg spør om han og familien merket noe forskjell på økonomien etter at de flyttet, ler han litt og svarer: "Ja, det er helt klart". Han fortsetter med å fortelle at de nå har råd til å kjøpe seg en biff, lage seg biff om det så er hverdag²⁸². En kvinne har flyttet ut av Halden, og er nå bosatt på Sørlandet²⁸³. Også hun merker forskjell på prisene får jeg vite når jeg spør: "Det er kjempeforskjell". At dette må være i hennes økonomiske disfavør, går frem når hun senere i intervjuet forteller hva hun sier til sine tidligere kollegaer: Hvis de handler i Sverige, vil de ha 25.000 til den turen til Syden i løpet av et år. En annen type brudd synes å være importforbudet mot klovdyrprodukter som trådte i kraft fra og med 14. mars 2001, og som det ble lempet på 6. april samme år. Dette i alle fall hvis jeg skal ta en av informantene²⁸⁴ til troende: En familie har fortalt henne at deres matutgifter hadde gått kraftig opp under importforbudet. Hun legger til at det var på grunn av kjøttet.

Også når det gjelder diskontinuitetsforståelser, vil jeg komme med en hypotese selv om denne hypotesen er mindre tentativ enn den jeg presenterte i forbindelse med mengdeforståelsene. Bruddene bidrar trolig til en forstørrelse av forståelsen av den svenske billigheten: Det som blir betraktet som en prismessig forskjell, blir tydeligere og forstørret i og med at endringene i det som inngår i forskjellsbetraktningene faller temporært sammen med bruddene.

Bidrag til den svenske billigheten

Det bidraget bruddene nevnt ovenfor gir til den svenske billigheten, har trolig en høyst beskjeden plass i den totale mengden av bidrag. Noe større plass har sannsynligvis bruken av indisiene om og parametrene på at det er billigere på den svenske siden av nasjonalstatsgrensen enn på den norske. Og her inngår også abduktive slutninger à la: Folk bærer vel ikke brett på brett med Cola-

---

²⁸¹ M i intervju 12 (2001).

²⁸² Det er her en endring i matvalgs-rutinene. Denne endringen kan også betraktes som et indisium om den svenske billigheten.

²⁸³ Ikke-lydbånd-opptatt intervju 80 (2002).

²⁸⁴ Ikke-nummerert samtale, feltarbeidsbok 24.04.01.

bokser i bilen hvis det ikke har vært billigere, de er jo de samme som hjemme²⁸⁵. Enda større plass antar jeg den tidligere nevnte utnyttingen av matkulturelle forskjeller når det gjelder kyllingvinger, har. For det første vil den ledsagende prisforskjellen dette innebærer (se Lavik 2003), medvirke hvis kyllingvinger inngår i en prisundersøkelse²⁸⁶. For det andre synes kyllingvinger å bli nevnt så ofte blant mennesker jeg snakket med og overhørte, at det kan være et visst grunnlag for å anta at kyllingvingers billighet (etter norske betrakningsmåter) sverter over på menneskers oppfatning av prisen på andre varer²⁸⁷. En skal heller ikke se bort fra at opplevelsen av å kunne kjøpe norsk gris i Sverige adskillig billigere enn på den norske siden av nasjonalstatsgrensen, bidrar til den svenske billigheten: "Det er jo hull i hodet når du skal behøve å betale å la 150 kroner kiloen da for norsk flekk hvor du kan reise til Sverige og få det for under en tredjedel av prisen", fremholder en mann²⁸⁸. Det blir "hull i hodet", og det å kunne kjøpe norske varer i Sverige til den prisen en gjør fremstår, slik det går frem av intervjuutsnittet på side 70, som uforståelig og kan hende absurd. Den eventuelle faktiske opplevelsen fra og erfaringen med dette kjøpet, samt den ledsagende kroppsupplevelsen av "hull i hodet" og absurditeten, bærer mer ved til bålet når det gjelder den sosio-kulturelle konstruksjonen av den svenske billigheten.

Det er imidlertid også annet som bidrar til den svenske billigheten, og som jeg ikke tidligere har berørt. Først presenterer jeg tre bidrag som jeg antar yter en mindre skjerv til konstruksjonen, deretter tre jeg antar har større innflytelse.

Noen flere små bidrag

De tre små bidragene jeg ikke har nevnt tidligere, er opprinneshistorier, det å sammenlikne pris på store kvanta av en vare i Sverige med pris på mindre kvanta av den samme varen i Norge, og konvertering av penger fra en sfære til en annen.

---

²⁸⁵ Jevnfør en betraktning fra K i intervju 15/17 (2001).

²⁸⁶ Og jo færre produkter som er med i prisundersøkelsen, jo større utslag vil prisforskjellen på kyllingvinger gi.

²⁸⁷ En slik betraktning kan sannsynligvis også gjøres gjeldende for andre varer: Eksempelvis rødt kjøtt, tobakk og alkohol.

²⁸⁸ M i intervju 11 (2001).

Av og til har jeg hørt fortellinger om hvordan mennesker begynner å handle på den andre siden av den norske nasjonalstatsgrensen. Dette er opprinneshistorier. En kvinne²⁸⁹ beretter følgende når jeg spør om det er mer hun og hennes tre venninner vil si før jeg slår av båndopptakeren:

Jeg kan jo nevne at jeg har jo en, altså en familie som bor på Ørje da, og de var veldig lojale mot nærbutikken. De handlet varer på Ørje fordi at liksom de måtte jo beholde butikken og arbeidsplasser og alt mulig sånn. Jeg tror at **det** også har raknet altså. De reiser nå til Sverige og kjøper øl og mat og det de skal ha.

Det vesentlige å legge merke til, er understrekingen av dette "det". Denne understrekingen innebærer et budskap som kan ordsettes som: Til og med de har gitt etter/har måttet gi seg — og det til tross for ønsket om å "beholde butikken og arbeidsplasser og alt mulig sånn". Med andre ord må også de som har den slags muligens idealistiske mål, gå bort fra dem. I en samtale med en annen kvinne²⁹⁰, er det seg selv kvinnen forteller om. I feltarbeidsboken går dette frem slik:

[Av en eller annen grunn begynner hun å snakke om "opprinneshistorien" sin som grensehandler:] "Jeg var med moren min på pensjonisttur. Det var pensjonistforeningen i Oslo som arrangerte. Jeg skulle i alle fall ikke kjøpe noe", forteller hun [om sin egen forståelse på forhånd]. "Vi kom over med ferga, kom hit, bussen stoppet borti her, og jeg besvimte." Jeg: "For å være sikker på at jeg forsto deg rett — var det over prisene du "besvimte"?" (og markerer anførselstegn med fingrene). Hun bekrefter det.

Her ser en òg et tilsvarende retorisk poeng: Også hun har begynt å handle på svensk side av nasjonalstatsgrensen, og det selv om hun "i alle fall ikke [skulle] kjøpe noe". For lytteren fremstår den svenske billigheten formodentlig som større enn den eventuelt var fra før, og da fordi den aktuelle personens motstand (angivelig) var så stor: Når denne personen med all sin motstand "gir etter", da må det være veldig billig i Sverige.

Det å sammenlikne pris på store kvanta av en vare i Sverige med pris på mindre kvanta av den samme varen i Norge, kan bidra i konstruksjonen av den svenske billigheten gitt at prisingen er forskjellig alt etter kvantum. At det kan være forskjellig prising, er et forhold en kvinne²⁹¹ sterkt poengterer ovenfor meg når hun skal vise meg hva hun ser etter for å handle billigere på svensk side av

²⁸⁹ K3 i intervju 13 (2001).

²⁹⁰ Ikke-lydbånd-opptatt intervju 79 (2002).

²⁹¹ Intervju 15/17 (2001).

nasjonalstatsgrensen. En må eksempelvis, sier hun, legge merke til at kiloprisen for pulverkaffe i 100 gramsglass er mye høyere enn kiloprisen i 200 gramsglass. Hennes budskap er da at kjøp av de største glassene, gir mest økonomisk innsparing.

Hvis det skulle være slik i Norge også at pris/vekt-forholdet ikke er lineært, noe jeg antar er tilfellet, er prisene også her gjerne avtakende når kvanta blir større. Hvis en da sammenlikner en pris på et stort kvantum av en vare i Sverige, med prisen på et lite kvantum av varen kjøpt i Norge, vil differansen mellom prisene i de to landene fremstå som større enn hva de ville kunne ha vært hvis like mengder hadde blitt sammenliknet — og mer ved til det svenske billighets-bålet bæres. Jeg benytter empiri vedrørende danske forhold for å illustrere hvordan dette kan manifestere seg²⁹²:

* Og du vet **bevisst** at det her er billigere enn i Norge?

K Ja. Ja. Ja!

* For det om du ikke kan prisene?

K Ja. For det at, du kan jo bare tenke på hva en hekto med pålegg koster hjemme. Du kommer jo fort opp i 30 og 40 kroner //.

* Og her koster det?

K Og her er det 400 gram og så koster det omtrent samme prisen. Riktig nok i danske kroner, men allikevel så blir ikke det

* Det samme?

K Nei.

Videre er det slik at jo mer som tilbys i store enheter og forpakninger i forhold til hva som tilbys i Norge, jo lettere vil det presumptivt være at sammenlikninger skjer mellom en prissetting på stort kvantum (i Sverige) og en prissetting på lite kvantum (i Norge).²⁹³ Jo flere slike sammenlikninger, jo mer øker bidraget til den svenske billigheten. På bakgrunn av en fornemmelse av produktene som ble tilbudt, men uten å kunne verifisere det ved hjelp av tall, fremsetter jeg da også den hypotesen at det på svensk side av Svinesund og på Nordby (men i mindre grad i Strømstad by) er et større utbud av store enheter enn hva tilfellet vanligvis er i norske butikker.

---

²⁹² K i intervju 6 (2001) fra Fredrikshavn.

²⁹³ Eksempelvis er det ikke mulig å få kjøpt esker med 100 bags med te i Norge, mens det er mulig i Sverige (Lavik 2003).

I det siste av de små bidragene til den svenske billigheten jeg her vil nevne, er det konverteringen av penger fra en sfære til en annen som er vesentlig. Det er en kvinne²⁹⁴ påtruffet på båtdekket på vei fra Fredrikshavn som formidler dette etter at hun, ektefellen og jeg har hatt en lengre prat om matvarepriser. "Vet du", sier hun til meg, "det sto i en avis forleden om en mann som hadde spart så mye på å handle på svensk side at han kunne dra til Syden for de pengene". Jeg har ingen grunn til å anta at dette ikke har vært et avisoppslag, og jeg tar kvinnen til troende på det. Kvinnen bruker trolig den muliggjorte reisen som eksempel på og illustrasjon av hvor mye det er mulig å spare på å handle på svensk side. Hun sier imidlertid ikke noe om hvor mye mannen har spart eller hvor mye turen kostet. Turer til Syden behøver imidlertid ikke koste så meget i rene penger, og mannen behøver da heller ikke ha spart så mye i faktisk sum. Det er imidlertid mindre vesentlig i forhold til mitt ærend her. Jeg vil aksentuere "Syden".

Ikke noe sted sier kvinnen hvordan å "dra til Syden" mer presist skal forstås. Som en del av den samme kulturen som kvinnen, antar jeg imidlertid at dette er det Syden Kalvø (2002) beskriver og omtaler som en del av Norge. Uansett hvor dette Syden spiller seg ut med hensyn til geografisk plassering, er dette Syden koblet til ferie. Med andre ord konverteres det penger fra en sfære for nødvendigheter (hverdags-matvarer formodentlig ettersom det var det vi fortrinnsvis hadde pratet om rett forut) til en sfære for luksus. I den sosio-kulturelle etableringen av forståelsen av penger i de respektive sfærene, ligger det trolig et vidt spekter av meningsforskjeller. Formodentlig tilskrives da penger i luksussfæren forhøyet verdi nettopp fordi det er snakk om "luksus" (jf. eksempelvis Zelizer 1993, 1997). Penger transportert dit, vil da også få denne økte verdsettingen. Den svenske billigheten som opprinnelig var av en viss størrelsesorden (og hadde manifestert seg i et visst beløp spart), nyter godt av dette, og vokser ved den endrede forståelsen og bruken av det aktuelle sparte beløpet. Slik vil det trolig være for den aktuelle personen som inngikk i avisoppslaget (forutsatt at det ikke var en avisand). Fordi dette var et avisoppslag, var det imidlertid mange flere som fikk kjennskap til denne historien. Dermed får de også kjennskap til forståelsen at en kan spare så mye på å handle på svensk side at en kan dra til Syden for pengene. Gitt nordmenns angivelige lyst til slike turer, er dette presumptivt et ekstra incitament til å

---

²⁹⁴ Feltarbeidsnotater til intervju 12 (2001).

handle på svensk side av nasjonalsstatsgrensen. Skulle de gå hen å konvertere pengene til luksusfæren, vil de også kunne oppleve pengenes økte verdi, og ekstra skjerver til den svenske billigheten er resultatet.

Noen flere store bidrag

De tre bidragene jeg antar yter en større skjerv til den svenske billigheten, er uttrykket "halv pris", kronkurs og den kompetente grensehandler.

Utsagn om "halv pris" hørte jeg svært ofte i løpet av datainnsamlingene, og de florerer da òg i det skriftlige datamaterialet²⁹⁵. Halv-pris-utsagn forefinnes da også i det empiriske materialet jeg allerede har presentert. Jeg vil imidlertid gjerne gi noen smakebiter til.

"Spekeskinke — halv pris"²⁹⁶,
om trønderfår: "Det er halve prisen"²⁹⁷,
om gåstaver: "Så kostet dem 240 [...] Halve prisen"²⁹⁸,
om tobakk: "Det er halv pris",
om et bestemt legemiddel: "Det var halve prisen",
om meieriprodukt: "Melk kjøper vi fordi det er halve prisen" og "fløte // halv pris"²⁹⁹,
mer generelt: "Det er jo halve prisen på alt her"³⁰⁰.

Det finnes imidlertid også en del varianter av frasen "halv pris":

"[M]ye under halve prisen" (om kyllingfilet)³⁰¹,
"under halve prisen" (om "juleskinke, ribbe og en del sånn julemat")³⁰²,
"til rundt halve prisen" (mer generelt)³⁰³,
"nesten halve prisen" (mer generelt)³⁰⁴,
"nede mot halve prisen" (om melk)³⁰⁵.

---

²⁹⁵ Her benyttes imidlertid bare empiri fra intervjuene fordi jeg har transkribert disse og kan bruke datamaskinens søkeredskap.

²⁹⁶ K3 i intervju 37 (2001).

²⁹⁷ M i intervju 38 (2001).

²⁹⁸ K2 i intervju 55 (2002).

²⁹⁹ K1 og K2 i intervju 61 (2002).

³⁰⁰ M i intervju 47 (2002).

³⁰¹ K i intervju 15/17 (2001).

³⁰² K1 i intervju 44 (2002).

³⁰³ K i intervju 15/17 (2001).

³⁰⁴ K1 i intervju 13 (2001).

Av variantene av frasen "halv pris", ser en at prisen ikke behøver å bli forstått som akkurat halv, men selve begrepsfestingen av den gjøres ved hjelp av "halv pris". Halv pris blir en akse som egen forståelse av prisen ordsettes ved hjelp av. Slike nyanseringer av frasen "halv pris", bidrar til å underbygge "halv pris" uavhengig av nyanseringene. Det er "halv pris" som trekker til seg³⁰⁶ den meningsbærende betydningen, mens nyanseringen som gis, er og blir en nyanse. "Halv pris" gjør det fordi dette er en enkelt mnemoteknikk som gjør det tankeøkonomisk lettere å forholde seg til prisforskjeller. "Halv pris" kan da tjene som en form for heuristikk. Videre gjør "halv pris" det fordi "halv pris" er lettere å huske ettersom frasen inneholder langt mindre informasjon enn hva eksempelvis "til rundt halve prisen" gjør. I tillegg spiller "halv pris" sammen med andre benyttede fraser som "halv" på ett eller annet eksplisitt eller implisitt vis inngår i. Dette være seg "halvparten av prisen", "dobbelt så dyrt" eller også utsagn som inkluderer mengdeforståelser å la: "Det koster 70 kroner bare for halvparten hjemme". "Halv pris" henter næring fra alt dette, og reproduseres dermed. La meg i det kommende derfor ikke legge så stor vekt på om mennesker sier eksempelvis "rundt halve prisen" eller utelukkende "halv pris".

Det er meget mulig at den omtalte "halve prisen" i enkelte høve er faktisk halv pris. Det vet jeg ikke noe om. Det som er vesentlig for meg er hvordan mennesker snakker om og forstår denne halve prisen. Da finner jeg eksempler på at den halve prisen det snakkes om, ikke er halv pris — ikke i informantenes beretninger heller. Som en mann sier³⁰⁷: "For kan du si, svineribbe eller svinesteik som du har da, er jo halve prisen av her hjemme. Ikke halve da men, der betaler jeg 29,90, så betaler 69,90 i Norge." Diskrepansen mellom det som i utgangspunktet blir sagt å være halvt og prisene mannen kjenner, er 10,10. I andre høve sies det i utgangspunktet at det er halv pris, men så viser det seg at grunnlaget for påstanden kan være noe usikker. Følgende intervjuutdrag³⁰⁸ kommer når jeg forsøker å finne ut av hvilke varetyper informanten og hustruen kjøper når de er i Sverige og handler:

---

³⁰⁵ M i intervju 29 (2001).

³⁰⁶ Muligens kan dette fruktbart gripes ved hjelp av kompleksitetsteoretisk tenkning rundt attraktorer.

³⁰⁷ Intervju 10 (2001).

³⁰⁸ Intervju 12 (2001).

- * Fisk?
- M Ja, det kjøper vi også, og det er helt utrolig. Vi kjøpte nå sist til halve prisen av i Norge.
- * Hva slags fisk var det da?
- M Torsk.
- * Men hva slags type, fersk? Nei?
- M Nei, den var frossen. Det var Alaska-torsk, frossen.
- * Å ja, akkurat. Og den òg var halve prisen?
- M Ja. Det, vi kjøpte ett kilo med ren filet, og det betalte vi 59 kroner for.
- * Og i Norge koster det?
- M Skal du kjøpe deg ett kilo med torsk så tror jeg du må godt over 100.

Med andre ord sies det at det er halve prisen, men den presise prisen i Norge som "halv pris"-utsagnet nødvendigvis må være knyttet til, kjennes ikke. Tilsvarende usikkerhet og diskrepans kommer til uttrykk her hvor utgangspunktet er priser i Danmark³⁰⁹:

- K1 Og så har jeg kjøpt kalkun.
- * Ja, det der var den kalkunen ja. Skal jeg se om jeg ser. Hva er det for at du har kjøpt den her i Danmark da?
- K1 Mye billigere vet du.
- K2 Å, det er jo bare halve prisen.
- * Vet dere prisen hjemme helt konkret?
- K1 Å
- K2 Å ja.
- K1 Det vet jeg ikke, men det er dyrt.
- * Ja. Kalkunbryst.
- K2 Jeg tror // hørt dem snakke om kalkun hjemme for kiloen, var det 90 kroner, jeg, [...] for bryst.
- * Men det er til deg selv, den der kalkunen?
- K1 Det er til meg selv ja.
- * Og den koster, bare sånn at jeg får det med meg – [ser etter] [...] 59,90 pr. kilo.

Ikke vet kvinnen K2 prisen på sikrere vis enn at hun har hørt "dem snakke", og skulle det være riktig at det hjemme er 90 kroner for kiloen, er diskrepansen her 29,80.

Det er min påstand at "halv pris" er så sterkt at det kan styre ens prisberegninger og forståelser av prisforskjeller (slik som presentert over), og muligens også ens persepsjon. "Halv pris" bidrar da selv til sin egen opprettholdelse. "Halv pris" er også kraftfullt på andre vis. For det første forteller det noe om et forhold. For det

---

³⁰⁹ Intervju 26 (2001).

andre forteller det om et forhold som er gitt en matematisk størrelse (noe jeg antar gir det ekstra kraft i vår vestlige kultur av i dag). For det tredje er det uttrykte forhold slik at størrelsen på differansen er stor. "Halv pris" rommer da òg en indre kraft til å reprodusere sin egen størrelse. "Halv pris" yter da også, etter min oppfatning, et relativt stort bidrag til den svenske billigheten — samtidig som det høyst trolig er slik at "halv pris" også henter næring fra nettopp den³¹⁰.

"Kronekurs" gir unektelig sitt bidrag til den svenske billigheten. Som jeg kort var innom under overskriften "Ikke-Norge, ikke-Sverige, ikke norsk Sverige, ikke svensk Norge", kan en møtes av oppslag om valutakurs når en kommer inn i butikker. I en annen butikk enn der omtalt og noen dager senere³¹¹, lyder oppslaget på veggen før en går inn:

Dagens kurs. 100 norske kroner:

kontanter: 119,- sek

bankkort asept: 120,-

"Og så er det jo kursen selvfølgelig da", sier en kvinne³¹² når jeg spør henne om hun vet eller tror at varene de har kjøpt er billigere enn i Norge — noe hun tidligere har sagt at de er. En informant³¹³ viser til at kronekursen nå gir "60 spenn på tobakkspakkene"³¹⁴. I kassen får en kunde beskjed om at "kursen er slik at en må gange med 0,8", og at en må gjøre det i forhold til beløpet på kassamaskinen også³¹⁵.

Utsagn om kronekurs var langt fra så påtakelig påaktet i datamaterialet fra 2001 som det er det i det fra 2002. Her må det ha skjedd noe. Trolig er det ikke bare det at den gjennomsnittlige vekslingskursen i 2001 for 100 svenske kroner mot norske var 87,02, mens den året etter var 81,96 (Norges Bank 2003b). Trolig er de tilstedeværendes fokus på kronekursen òg knyttet til en økt

---

³¹⁰ Påstanden om at det er mulig for "halv pris" å hente næring fra noe det selv er med å produsere, er ikke noen form for selvmotsigelse. Derimot er det snakk om en rekursiv prosess hvor noe vender tilbake til seg selv og blir sin egen årsak (Bateson 1990 referert hos Fyhn 2001).

³¹¹ Observasjon, feltarbeidsbok 18.10.02.

³¹² Intervju 49 (2002).

³¹³ M i feltarbeidsnotater til intervju 65 (2002).

³¹⁴ Mannen sier ikke om "spenn" er norske eller svenske kroner.

³¹⁵ Mannlig betjening i forbindelse med ikke-lydbånd-opptatt intervju 50 (2002).

mediaoppmerksomhet rettet mot høy kronekurs og sterk krone. Kronekursen lar seg også humoristisk spille på i reklameøyemed presentert i det lokale TV: Da blir ikke "tre kroner" det svenske ishockeylaget som det legges opp til at en skal tro, men derimot "to kroner og førti øre"³¹⁶. Dermed kan en òg få utsagn som i intervjuutsnittet³¹⁷ under som viser at det egentlig ikke spiller noen rolle om de svenske prisene i utgangspunktet er lik de norske:

- * Men **hvordan** vet dere det [at det er mye billigere]? Det er det som vi er ute etter da.
- K Nei, vi er jo
- M Det er jo bare å se på prisen det.
- K Det er bare å se på prisen det.
- * Når dere handler
- M Med den kursen som er nå, så er det jo det samme om det er den samme prisen hjemme, så kan du jo slå av 20% her nå da.
- * Ja. Er det så mye?
- M Ja.
- * På kursen bare?
- M Ja. Det er jo 20 kroner på 100-lappen³¹⁸.
- * Akkurat.

Muligens er det tilsvarende betraktninger som mannen over gjør, som driver en annen mann uten invitt til å bryte inn i samtalen jeg har gående med en kvinne³¹⁹. Han står med varene sine i det ene båndet på kassen, når jeg begynner å prate med kvinnen som har fått gjort opp for og pakket sitt. De to er ikke i følge. Til meg sier hun noe om priser som forteller at hun mener det er billigere her enn i Norge, og at: "Jeg vet hva jeg skal ha, og jeg kjøper bare de gode produktene". Da spør mannen henne om hva det er som ikke er billigere i Sverige. Hun svarer ikke på dette, men fortsetter å snakke om noe annet.

---

³¹⁶ K1 i intervju 56 (2002).

³¹⁷ Intervju 47 (2002).

³¹⁸ Jeg er ikke sikker på at den emiske forståelsen av 20% og 20 kroner på 100-lappen, er akkurat "det samme". Dette jevnfør studier i andre sammenhenger som viser at tall fortolkes så vel av lek som av lærd, og innen ulike områder av livet. Når det gjelder medisin og helse, se eksempelvis om lekfolks fortolkning av tallet 6,8 i forbindelse med kolesterol (Adelswård og Sachs 1996) og av matematiske størrelser for sannsynligheten for å være bærer av den genetiske lidelsen Duchenne muskulær dystrofi (Parsons og Atkinson 1992), eller om legers fortolkning av tallverdier for risikoreduksjon som følge av behandlingseffekt ved forebygging av hjerneslag (Hetlevik og Holmen 1994). Kan 20% forstås som mindre enn 20 kroner på 100-lappen?

³¹⁹ Ikke-lydbånd-opptatt intervju 80 (2002).

Mannen er nå inkludert i det som foregår. Han gjentar, men spør nå litt annerledes: "Kan jeg kjøpe noe som er dyrere i Sverige?" Kvinnens svar dreier seg om bakterier i kjøttpålegg, hvorpå han sier: "Men det er jo om bakterier, jeg spør om pris". Mannen forsvinner etter en stund ut av samtalen, men kommer tilbake litt etter, våt på ytterjakken, og deltar igjen i samtalen. Når jeg da spør, forteller mannen at han har vært på arbeidsoppdrag i Halden, og at han har dratt hit for å handle.

Når jeg nå i ettertid skal forsøke å forstå denne mannen og analysere det han gjorde, så fremstår det for meg vanskelig å tro at han ikke har fått med seg forholdet mellom den norske og svenske kronen. Dette blant annet fordi han arbeider innen et område som er sterkt internasjonalisert. Gitt dette, og gitt spørsmålet hans om han kan kjøpe noe som er dyrere i Sverige, antar jeg følgende om motivet hans for å bryte inn i samtalen: Hvis han ikke kan kjøpe noe som er dyrere, kan han være sikker på at han med kronkursen uansett vil komme ut med 20% besparelse eller mer.

Forskjellen mellom valutaene blir i enkelte høve påtakelig manifest: Ved betaling. Hvis jeg antar at det er slik i alle butikker på svensk side av Svinesund, på Nordby og Strømstad by at det er det svenske beløpet som vises på kassamaskinens display (slik som antydnet ovenfor med henvisningen til at en må multiplisere med 0,8), så vil det skje en transformasjon fra eksempelvis 2000 til 1600, fra 4000 til 3200 i løpet av et sekund hvis en ønsker å betale med norske kroner. Jeg er relativt sikker på at det påtakelig manifesterer ved denne transformasjonen i seg selv yter sin skjerv til å konstruere den svenske billigheten (og muligens er det høyst intendert fra handelsnæringen at det er det svenske beløpet som kommer opp). Kanskje kan en venne seg til at det er slik, og da blir kursdifferansen trolig mindre påtakelig manifest. For meg ble det

```

** VALKOMMEN TILL **
** KONSUM **
TEL.NR VARUHS 0526 - 623 50
-- CHARKAVD. 623 53
-- TEXTILAVD. 623 51
-- FISKHÖRNAN 623 58
-- RESTAURANG 104 38
XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
RABATTER REDOVISAS I SLUTET AV KVITTOT
XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Artikel          Kr kg/st  Kronor
LOKA PASSIONSFRUKT          10,90
TOMGLAS 0.5                 1,00
                        SUBTOTAL 11,90
ATT BETALA 12,00

NORSKA 10,17

NORSKA          KONTANT 590,00
NORSKA          KONTANT 500,00
NORSKA          TILLBAKA 578,00
NORSKA          TILLBAKA 489,83
NORSKA          Kurs 1.18

Antal varor 2  Varav moms 1,28
Moms%      Moms      Netto      Brutto
10,71%     1,28     10,62     11,90

Du betjänades av KASSÖR_2
Kassör 2 2002-10-19 18:02 Kvitto8934 02
** TACK OCH VALKOMMEN ÅTER **

ÖPPETTIDER BUTIK
MÅNDAG-LÖRDAG 9-20
SÖNDAG 11-20

ÖPPETTIDER RESTAURANG
MÅNDAG-FREDAG 9-17
LÖRDAG 9-16 SÖNDAG-STANGT
ORGNR: 758500-1006

```

imidlertid ikke slik, jeg lot meg gang på gang fascinere av min egen opplevelse av denne transformasjonen. Besnærelsen var størst da jeg opplevde å kjøpe en brus, betale med en norsk 500 kroners seddel, og så få tilbake 78 kroner mer enn jeg hadde betalt. Jeg ble stående å se på brusen og kassalappen (se innfelt gjengivelse på forrige side). Jeg opplevde å ha fått mye mer penger tilbake enn jeg hadde levert — i tillegg til å ha fått en brus³²⁰. Selv om hodet mitt regnet og jeg mentalt visste at dette dreide seg om kursdifferanse, hjalp det ikke nevneverdig på den psykiske effekten.

Forskjeller i kursen mellom norske og svenske kroner kan både vokse og minske: Vokser den slik at den norske kronen står sterkere, yter den faktiske forskjellen dem imellom og den antatte, ledsagende psykiske effekten desto større bidrag til den svenske billigheten. Minsker forskjellen i kursen, reduseres bidragets størrelse. En slik tidevannsbevegende innflytelse er derimot ikke relevant for det jeg antar yter en meget stor skjerv til den svenske billigheten: Den kompetente grensehandler.

Den kompetente grensehandler kan forefinnes som et levende menneske. Her skal jeg bruke empiri fra Kari og Knut³²¹. Kari sier relativt tidlig i mine mange samtaler med henne underveis på bussturen fra Oslo via Sandefjord, Strømstad by og svensk side av Svinesund, at hun er en garvet grensehandler. Tilsynelatende peker "garvet" tilbake på hvor lenge hun har holdt på med å handle på svensk side av den norske nasjonalstatsgrensen, men "garvet" synes også å være knyttet til det "å kunne". Etter en stunds prat, sier hun nemlig følgende:

Kari Du synes kanskje ikke jeg er så proff du, men nå vet du hva du skal spørre de andre om.

* Nei, men det har noe med det at jeg vet at du er proff fordi du har hatt **lang** tid og gjort det her, og det her er di erfaring, jo, det er det jeg hører etter, ikke sant? Jeg vet ikke hvordan det her arter seg i det hele tatt.

Kari Jeg tror ikke, jeg tror ikke at hvis noen starter opp med å tenke sånn at 'jeg får over til Sverige å handle', første gangen tror jeg ikke blir så vellykket.

* Å ja, for du handle feile ting?

Kari Ja. Og så kan du handle ting som **egentlig ikke** er rimelige, fordi du ikke har satt deg inn i, du blir liksom litt sånn

---

³²⁰ Feltarbeidsbok 18.10 og 19.10.02.

³²¹ Kari og Knut er pseudonymer for to informanter. Kontakten med dem fant sted i 2001, og jeg traff dem hver for seg.

* At det blir så mye, er det

Kari Ja. Man **lærer** etter hvert altså.

* Kanskje det er det som er litt feilen, for jeg hørte en annen en som kritiserte oss forskerne, for han sa: 'Dere går ikke etter rette varen, dere må se på de rette varene som vi kjøper vi som handler'.

Kari Mm [bekreftende]

* Det kan godt hende at det er noe sånn altså.

Kari Ja, det er jeg **helt** sikker på. Jeg kan godt gå forbi noe som andre liksom 'Oj, oj, oj', for jeg vet at 'ja, ja'.

Hva en kan se av intervjusekvensen her, er at "vellykket" er å forstå som "å handle billigere", at grensehandel er noe en må sette seg inn i, at grensehandel må læres og er noe å kunne, at hun er en som "vet" (jevnfør "for jeg vet at 'ja, ja'" underforstått "det der er ikke billigere"), og ikke minst at hun som er en som vet, handler selektivt. Å handle selektivt er å handle de rimelige varene og unngå de som "egentlig ikke er rimelige". At hun er en som kan, går også frem idet jeg spør om barn og svigerbarn òg drar over grensen for å handle:

Kari Bryr seg ikke om å kjøre over hit de. Ja, ja, det hender jo, men da vil de være i følge med oss, for vi **kan** dette.

* Ja. Det **er** annerledes, altså, å være?

Kari Ja. Det nytter ikke, det er ganske håpløst det der å handle hvis en ikke er, før en er kommet inn i det.

Det kommer også frem idet hun etter ønske fra meg, har opplæring av meg om noe krydder som er billigere:

* Er det alt krydderet da?

Kari Ja-a, tror da det. For alle kjøper krydder.

* I Sverige her?

Kari Ja. De som

* Dere som kan det?

Kari Ja.

Jeg har ikke noe grunnlag for å anta at Kari ikke er en som "kan". Tvert om: I sine forsøk på å vise meg hva hun handlet og hvordan hun tenkte, var både det inntrykket hun ga og det hun avga³²² at dette var noe hun kunne. I den grad hun brukte frasen "halv pris", så nyanserte hun da også. Hun kunne bruke "halv pris" uten nyansering, men også med ulike varianter og modifikasjoner av det. Hun syntes ikke å la persepsjon, prisberegninger, forståelser av prisforskjeller og

---

³²² Dette er en distinksjon Goffman gjør i forbindelse med forskjellen mellom å være en kelner, og bare en som spiller/later som om han/hun er det. Det har ikke lyktes meg å finne igjen i hvilke av hans publikasjoner dette er omhandlet.

hukommelse fordreies av kraften i "halv pris": Sa hun at det var halv pris, så var det halv pris. Ga hun en sterk nyansering av halv pris, så var det mye under halv pris. Ga hun en svakere nyansering av halv pris, så var det litt under eller litt over alt ettersom hvordan prisen (formodentlig) faktisk var.³²³

Knut er formodentlig også en som vil omtale seg som en som kan grensehandel, selv om han ikke sier det selv i intervjuet. I alle fall er han så sikker i sin handel at det er han som foreslår at jeg skal ta kontakt med ham senere³²⁴. Trolig er dette for å vise meg som forsker hva "de" handler de som vanligvis gjør det, for han er rimelig oppgitt over forskeres forsøk på å si noe om det er mulig å spare penger ved å handle på den svenske siden av nasjonalstatsgrensen. "[D]ere regner i det store vidde i forhold til hva vi kjøper i midten", sier han, og da blir det etter hans mening feil³²⁵. I denne midten, eller også i kjernen som han omtaler det som, ligger det han kjøper opp til en eller to ganger i uken.

* Så det du egentlig sier, det er det at når vi går ut bredt, så fanger vi faktisk ikke opp de tingene som dere drar til Sverige for å handle?

Knut Nettopp. Og det er det som irriterer meg, for da går dem frem på TV'en og sier at 'å dæven, snyte. Alt skal inn'. Det vi kjøper i midten, det er kjøttmiddag, fuglemiddag, [...] — bankekjøtt, kan du si, koteletter, svinekjøtt, fjørkre. Det kjøper vi i Sverige.

Også her går det frem at det er en selektiv handel. "[V]i **vet** hva vi skal ha", sier han da også på mitt spørsmål om han og partneren skriver handlelister til sine turer som de har lagt opp til skal skje en til to ganger i måneden³²⁶. Og det de skal ha, er billigere. "Vi sarpinger er sånn, vi er litt teite i panna, men så er vi veldig glad i penger", er den selvkarakteristikken han gir av seg selv og andre. Når jeg da spør: "Og da går dere dit det er mest å hente?", er svaret: "Ja. Det gjør vi".

Jeg har som sagt hevdet at Kari og Knut er kompetente grensehandlere av kjøtt og blod. Muligens er det også fruktbart å tenke på den kompetente grensehandler som et idealisert bilde mennesker eventuelt strekker seg mot for å realisere. Da vil mennesker kunne plasseres inn forskjellig i et kontinuum fra "kan grensehandel"

---

³²³ Men uansett forholdet til faktisk virkelighet bidrar hun med sine utsagn hvor "halv pris" inngår, til å reprodusere kraften i "halv pris".

³²⁴ Jeg traff Knut på båten fra Fredrikshavn til Oslo. Vi fikk ikke til å gjennomføre avtalen om at jeg skulle være med ham over på svensk side av Svinesund slik at han kunne vise meg hva han så på. Det ble forhindret av forhold han ikke hadde kontroll over.

³²⁵ Det er da også ham jeg refererer til i samtalen med Kari.

³²⁶ Svaret innebærer at noen lappskrivning ikke er nødvendig.

på den ene siden til "kan ikke grensehandel" på den andre. En forutsetning for å kunne bevege seg i retning av polen for å kunne grensehandel, synes å være å ta inn over seg at ikke alt er billig eller billigere i Sverige. En informant³²⁷ som mener at det er mye billigere i Sverige, sier det slik:

* Ja, du har en klar opplevelse av at det er billigere altså?

M Ja da. Det har jeg.

* Ja, hva er det slags ting som er

M Kjøtt, mat, ja litt forskjellige ting kan du si. Du **må** være prisbevisst.

* Ja, for det er ikke alt

M Nei, det er ikke alt, for altså, man kan bite seg selv i halen, som jeg sier.

"Du **må** være prisbevisst", sier han. Andre omtaler nødvendigheten annerledes. En kvinne fremholder at kattermaten for eksempel ikke er billigere, "så en må være litt selektiv"³²⁸. En eldre mann påtruffet i Halden³²⁹, forteller meg at jeg burde dra over, men tilføyer så at jeg må se på prisene. Med andre ord er det nødvendig å fokusere på priser, det er det som skal gjøre det mulig å kunne oppdage hva som er billig/billigere og hva som ikke er det. Og ettersom priser kan forandre seg, kan de som sikter mot å øke sin grensehandelkompetanse, presumptivt ikke gjøre som to unge kvinner gjør³³⁰. Fordi de snakker så lite om penger når jeg følger med dem i deres handel, kommenterer jeg det. "Det tok vi for mange år siden", forklarer den ene, og fortsetter: "De kan sette opp prisene her uten at jeg hvert fall følger med". Den andre utdyper: "Litt kiker vi jo. Ville jo ha reagert om det kostet fire hundrede for kyllingfileten". Den kompetente grensehandler eller den som ønsker å bli det, må derimot være prisbevisst og søke kunnskap om priser hele tiden. Jeg forstår da prisbevisst som det å ta i betraktning pris og om mulig kjøpe det billigste. Gitt Karis forståelse av "vellykket" handel, synes prisbevissthet å være en vesentlig ingrediens i den kompetente grensehandler. Og jo større kunnskap om pris, jo større sjanse har en for å oppnå den vellykkede handelen, og også bli en kompetent grensehandler. Og så vel priskunnskap, prisbevissthet og grensehandelkompetanse synes for mange å være meget positivt konnotert.

Det å ha priskunnskap og det å være prisbevisst synes å være noe som oppnås gjennom praksis. Dette kommer frem blant annet i en butikksjef fra Halden³³¹ sin

---

³²⁷ Intervju 18 (2001).

³²⁸ Ikke-lydbånd-opptatt intervju 39 (2001).

³²⁹ Feltarbeidsnotater til intervju 29 (2001).

³³⁰ Intervju 69 (2002).

³³¹ Intervju 20 (2001).

beskrivelse av haldensere (som er de eneste han vil si noe om, ettersom det er kun dem han kjenner). Utgangspunktet for denne delen av intervjuet er at butikksjefen har sagt at han mener at jo lengre unna grensen du bor, jo mindre kresen er du når du først er over på den andre siden:

* Da rasker du med deg mer liksom?

M Da rasker du med deg. Ja, da er du på **tur** for å si det sånn, og da har du valgt å kjøre av gårde. Jeg kjenner jo mange av de som driver butikk på svensk side. De kan fortelle om nordmenn som for eksempel da har vekslet inn 2000 kroner, så har de handlet det de skal i utgangspunktet og som koster 1600, men så bruker de opp resten fordi at de **er** i Sverige.

* Men sånn handler ikke haldenserne?

M Sånn handler ikke haldenserne i det hele tatt. De kjøper akkurat det de skal ha, som er billig, og det er produkter som kyllingfilet, og det er kjøttprodukter – på tilbud vel og merke, for kjøper du vanlig priset varer på svensk side, så er heller ikke det nødvendigvis så veldig mye billigere.

* Men kjenner haldenserne prisene? Mener du at dem faktisk over tid har etablert en sånn prisbevissthet?

M Ja, det gjør jeg. Det er akkurat som, for å bruke en sammenlikning så er det som den måten en blir prisbevisst på ved å handle i en miniprisbutikk for eksempel Rema eller Kiwi eller Prix og det å handle i et supermarked. Minipriskundene mener at de er mer prisbevisste enn supermarkedskundene, og det samme tror jeg det er med grensehandlerne: At de mener at de er **enda** mer prisbevisste enn dem som ikke er grensehandlere. Så der er det helt åpenbart en veldig bevissthet omkring priser helt ned på produktnivå.

"[M]åten en blir prisbevisst på ved å handle", sier han. En kvinne som handler omtrentlig en gang i måneden på svensk side av Svinesund³³², sier dette om praksisdeltakelse noe annerledes, men budskapet blir det samme. Når jeg spør henne om hun kan prisene hjemme, svarer hun: ”Ja, nei, etter og handlet noen ganger her, så legger en mer merke til det”. Med andre ord sier hun at selve praksisen drar henne i retning av å fokusere på pris, noe som presumptivt innebærer at hun også får større kunnskap om pris.

Praksisdeltakelse tror jeg er et enda større moment i grensehandelaktivitet enn i handel internt i Norge. Påstanden vedrører prisbevissthet og priskunnskap. Bakgrunnen for påstanden er bunnet i noen forhold jeg tidligere har berørt: Det er ved å delta en kan overhøre og ta del i alt snakket om pris og eventuell billighet; det er ved å delta en kan inngå i den opplæringen som implisitt og

---

³³² Ikke-lydbånd-opptatt intervju 34 (2001).

eksplisitt finner sted når det gjelder varers pris. Jeg mener det er skjellig grunn for å anta at det ikke er tilsvarende nivå verken på den særskilte praten eller opplæringen i butikker generelt i Norge.

De som har realisert det idealiserte bildet av den kompetente grensehandler er meget vesentlig for den svenske billigheten. De kan grensehandel i den forstand at de (formodentlig) vet hvilke varer som er billigere i Sverige enn i Norge. Det er disse varene de selekterer ut. Det de signaliserer er at de er prisbevisste og har priskunnskap, og at grensehandel er noe å kunne. Kan en grensehandel, vil det være penger å spare uansett. Gitt at det etisk finnes klare prisforskjeller mellom diverse svenske og norske varer (jf. Lavik og Dulrud 2000, Lavik 2003), og gitt at disse kompetente grensehandlerne besitter kunnskap om dem, vil deres signaliserte forståelse av at de handler billigere i Sverige og etisk sett faktisk gjør det, bidra til å reprodusere en mer allmenn oppfatning av at det generelt sett er billig/billigere i Sverige. At det eventuelt er kun visse varer det er snakk om, influerer ikke nødvendigvis på den generaliserte forståelsen.

De kompetente grensehandlerne er også meget betydningsfulle i den forstand at de opprettholder forståelsen av at grensehandel er noe som må kunnes. Kan en dette, så handler en billigere. Kan en ikke dette, så kan en risikere å ende opp med å ikke handle billigere. Dette innebærer at hvis et enkeltindivid ender opp med å ikke handle billigere (emisk eller etisk), så kan dette årsaksforklares som fravær av prisbevissthet, priskunnskap og grensehandelkompetanse. Da forstås det ikke som indikator på at det ikke er billig/billigere i Sverige.

De kompetente grensehandlerne er også vesentlig i forhold til det som er sagt om praksisdeltakelse. Skal en oppnå grensehandelkompetanse, må en delta og andre som "kan" eller "kan mer" må fortrinnsvis også gjør det. De kompetente inngår helt klart blant de som kan og kan mer. Ved at forståelsen at dette er noe å kunne reproduseres både hos de som kan, de som kan noe (og ønsker å kunne mer), og de som slettes ikke kan (men som muligens er interessert i å kunne), vil også de enkeltindivider dette innbefatter trolig ende opp med å handle varer som etisk sett er billigere i Sverige enn i Norge ettersom denne kompetansen etterstrebes. Dette igjen virker opprettholdende både på forståelsen av at grensehandel er noe å kunne, og forståelsen at det er billig/billigere i Sverige — og dermed også på den svenske billigheten.

4 I spennet fra handel til tur

Informanter bruker betegnelser som handel og handletur om den aktiviteten de bedriver, men også kosetur, hyggetur, jentetur, familietur og ”bare tur” i betydningen ”tur-tur”. Det som spiller seg ut på svensk side av Svinesund, på Nordby og i Strømstad by er en syntese hvor handleguden Merkurs ansvarsområde realiseres sammen med virkeliggjøringen av den protestantiske arbeidsetikks antitese. Derfor blir det heller ikke et ”god-dag-mann-økseskaft”-svar å respondere med ”Nei, det er tur”, slik en handlende mann³³³ gjør når Døving og jeg spør ham om det er en hverdagshandel.

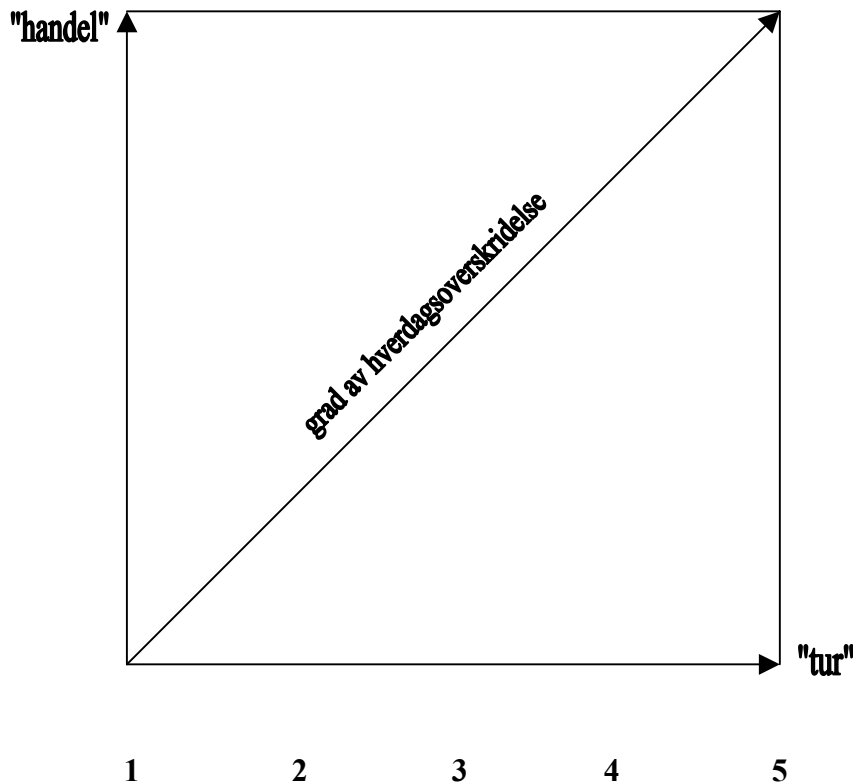
I dette kapittelet skal jeg først presentere en modell for forholdet ”handel” og ”tur”. Deretter skal jeg bruke modellen til å snakke ut ifra og innenfor når det gjelder modus-ending og menneskers mentale regnskap for sin deltakelse i grensehandel.

Analytisk modell for forholdet ”handel” og ”tur”

Modellen jeg vil benytte (figur 1) er empirisk informert, men er tenkt å benyttes analytisk. Den er således ment som et heuristisk grep. Den er, for å benytte Brox’ ord om det, ”et redskap som vi bruker når vi skal observere empirisk variasjon og ordne våre observasjoner” (Brox 1995:88-89), eller i Latour og Woolgars språkdrakt noe som kan benyttes når en forsøker å skape ”order out of disorder” (Latour og Woolgar 1986:235). Gitt det empiriske materiale, synes det som om modellen kan gripe meget av det som foregår, selv om den som alle modeller nødvendigvis kun beskriver noe, og dette ”noe” i abstrakt form (eksempelvis Lave og March 1993, Kirkeby 1994b).

---

³³³ Ikke-lydbånd-opptatt intervju 65 (2002).

Figur 1: Forholdet "handel" og "tur" uttrykt ved grad av hverdagsoverskridelse

I figuren er respektive "handel" og "tur" definisjonen av den aktuelle pågående aktiviteten hos enkeltindividet. La meg definere hva dette er å forstå som, og ikke disse enkeltindividene selv. Modellen skal leses vertikalt slik at det ved tallet 1 er "ren handel", ved 3 er det halvt-om-halvt, og ved 5 "ren tur". Modellen viser også at jo mer "tur", jo større grad av hverdagsoverskridelse. Ved "ren handel" er det ingen hverdagsoverskridelse. Jeg understreker at dette med grad av hverdagsoverskridelse ikke er et premiss jeg legger over det empiriske datamaterialet, derimot synes dette å være et karakteristisk trekk ved det informanter forteller, samt ved det jeg observerer dem og andre gjøre. Frasen "hverdagsoverskridelse" er ment å fange inn opplevelser, forståelser og praksiser som på ett eller annet vis innebærer at det ikke er snakk om "hverdag". Hva det hverdagsoverskridende kan være, vil ganske sikkert variere fra menneske til menneske. I mitt høve her kan det romme alt fra det å se andre mennesker enn de en vanligvis gjør, spise en is nede ved havna i Strømstad by og lytte på måkene og betrakte båtene, til eksempelvis natteliv og inntak av mat på kafé. Å hygge seg inngår formodentlig vanligvis i det hverdagsoverskridende. Det kan også det å slappe av være, og det å oppleve spenningen ved det å

smugle, å være sosial, slarve litt og le litt, slik to kvinner³³⁴ formidler. Det kan òg være å gå og småprate og diskutere matvarer slik som tilkjennegitt på side 80, og for ikke å glemme det å rusle langs reolene på Systembolaget i Strømstad by og se på flasker, kjenne på flasker, løfte dem opp, sette dem på plass.³³⁵

Tallene som er ført opp i figur 1, står for ulike differensieringer av forholdet ”handel” og ”tur”. Langs hvilke akser grenseoppgangene skal foretas, står jeg ansvarlig for selv om informanter og andre antyder dem. Gradering av innholdet i aksene dreier symmetrisk om tallet ”3”. ”3” er det tenkte midtpunkt for forholdet mellom ”handel” og ”tur”. Jeg anser dette punktet kun å være noe som produseres av modellens oppbygning og ingredienser, og jeg kommer ikke til å utdype det.

”1” står for kun ”hverdag”, og her er det som nevnt ”ren handel”. En mann³³⁶ jeg tar kontakt med etter å ha sett ham gå opp og ned langsetter reoler og disker, med handlevognen av og til med seg, av og til ikke, er en av dem som sier det eksplisitt. Han tar en storhandel som dette en gang i måneden, forteller han. Etter å ha sagt at han har spart et par hundre kroner på å kjøpe ei fiskestang til 500 kroner i Sverige, og at ”det gjelder alt”, følger så denne samtalen:

M [...] Altså, skal du ha bilen på verksted, så sparer du også en par tusenlapper minst på det.

* Men pleier dere å fær til Sverige for å reparere bilen?

M Ja.

* Er det helt kurant?

M Eller, jeg kommer til å gjøre det, altså, jeg har ikke gjort det før, men nå har jeg kjøpt meg ny bil, og vet at det skal jeg gjøre. Og det er **helt** kurant, men du må regne med, hvis du ikke orker å dra så langt ned i Sverige, så må du regne med en måneds ventetid.

* Men må du bestille det på forhånd da?

M Må bestille en måned i forveien. Så tar du en heldagstur, så setter du bilen på verksted, og så tar du deg en dag i Strømstad.

* Men det her er ikke noen sånn **tur** for deg, det her er bare handling?

---

³³⁴ To av tre kvinner i intervju 16 (2001).

³³⁵ For alle som forskningsmessig vier fokus til eldres levekår og livskvalitet, vil studier av eksempelvis båtturer til Danmark kunne gi stor innsikt i deres hverdagsoverskridelser da det synes som om deltakelse i båtturer er en løsning som benyttes for å overskride hverdagen hjemme.

³³⁶ Intervju 46 (2002).

M Ja, dette er ren handel.

* Ingen følelse av tur?

M Nei, nei, nei. Jeg har kone som går kveldskurs i Halden, og så handler jeg, og så henter jeg henne i Halden.

Det han vil gjøre i Strømstad, er å ta "en heldagstur" eller også å ta "en dag i Strømstad". Det er tydeligvis noe annet enn hva som foregår nå, det er "ren handel". Å være på "ren handel", innebærer at en er på handel. Understrekingen av "er" er for å markere at en er i denne aktiviteten med sin gjørende kropp med sine levende erfaringer (jf. Lilleaas i annet høve (Kilden 2003)). Å være på handel slik, innebærer formodentlig en ganske annen væren i sin gjørende kropp enn hva tilfellet er når en er på tur. Å være på ren handel innebærer imidlertid ikke at noe som faller inn under "tur" ikke kan dras inn i ens aktivitet. I modellbyggingen og utviklingen av differensieringen, drar jeg her veksler på noe en informant³³⁷ som er på tur, sier: "Handlingen er en positiv bivirkning". For "ren handel" vil det eventuelle "tur" bli en bivirkning, og det som er "tur", vil være integrert i "handel". For å realisere essensen i aktiviteten "ren handel", fordres det imidlertid ikke noe "tur".

"2" står for "delvis hverdagslig". Også her skal jeg dra veksler på et informantutsagn³³⁸ som faller inn på den andre siden av midtpunktet "3": "[S]å tar vi det som en tur". Under "2" vil det derimot bli at en tar det som en handel. Uttrykket "å ta noe som" forteller at en relativt intendert legger en bestemt forståelse over den aktuelle aktiviteten. Aktiviteten er imidlertid også noe annet, men en tar det som en handel. Også nå er en, men en er i blandingen som en tar som en handel. Innenfor den rammen jeg her snakker, består blandingen av "handel" og "tur", men det er "handel" som er det vesentlige. Jeg gjør oppmerksom på at det ikke er noen, etter hva jeg har evnet å finne i det store empiriske datamaterialet, som bruker utsagnet "vi/jeg/en tar det som en handel". Muligens innebærer dette at det emisk sett ikke er mulig å ta noe som en handel, og at en enten har "ren handel", "tar det som en tur" eller har "ren tur". Er dette tilfellet, skulle modellen ha vært justert. Dette ville imidlertid ha gjort den langt mer kompleks, noe jeg verken finner formålstjenlig eller nødvendig for mitt ærend her. En annen mulighet er at fraværet av utsagnet "ta noe som en handel" rett og slett skyldes at det ikke er slik en uttrykker seg, selv om det gitte

---

³³⁷ M i intervju 3 (2001). Dette er fra Fredrikshavn i Danmark.

³³⁸ K i intervju 11 (2001).

forholdet mellom "handel" og "tur" realiseres empirisk. Skulle det være slik, kan dette være knyttet til større kulturelle meningssystemer (D'Andrade 1993) som gjør det unødvendig å ordsette den forståelsen en legger over. En tredje mulighet er også at det empiriske materialet er begrenset. Kanskje finnes det andre sammenhenger hvor utsagnet "tar det som en handel" benyttes, selv om det ikke blir gjort på svensk side av nasjonalstatsgrensen i forbindelse med grensehandel? Kanskje indikerer fraværet noe om grensehandelkonteksten — at "tur" er så vesentlig? Vil utsagnet kunne florere i handelssammenhenger som børs, valutamarked, storfinans? Eller kanskje er det motsatt — at "tur" ikke er så vesentlig i grensehandelkonteksten? Vil utsagnet finnes i sammenhenger hvor nordmenn fullt ut realiserer sine feriedrømmer?

"4" står for "delvis hverdagsoverskridende". I "4" er forholdet fra "2" vendt. Det er her en "tar [...] det som en tur". Utsagnet er hentet fra et ektepar som ifølge kvinnen aldri³³⁹ drar på ens handletur til Sverige. Det vil, for å bruke modellens vokabular, si at de aldri drar dit på ren handel. Hvordan de forstår koblingen mellom "tur" og "handel" går frem i den intervjusekvensen hvor utsagnet er hentet fra. Kvinnen har nettopp fortalt at de har kjøpt seg motorsykler:

K Så vi reiste med motorsykkel i fjor vi, og da reiste vi dit [Charlottenberg og Eda]. Og samtidig så tar vi det som en tur. Da går du inn og så **spiser** du, og **koser** deg, hyggetur hadde vi da. Og sånn har vi da gjort før òg [ektemannens navn] når vi var der, men ellers kan det gå flere år mellom vi liksom reiser for å handle, men da reiser vi for å **kose** oss.

* Og så handler man bare eventuelt hvis man finner noen ting?

K Ja, ja, riktig. Og det er klart at, Sparegrisen det ligger òg i Charlottenberg og der er **veldig** masse klær, så det er klart at hvis du går inn der så finner de seg en bluse, en joggedress eller noe sånt som du synes er veldig fint da, praktisk og ikke koster så mye, så tar du med deg den hjem òg. (Hun ler litt.)

"Og samtidig tar vi det som tur" (min understreking), sier hun. Det er noe som skjer samtidig: Turen — og formodentlig handelen. Slik kvinnen beretter dette, synes imidlertid "tur" å være det som gis forrang i blandingen av "tur" og "handel", og det er i denne blandingen en er. Et ektepar³⁴⁰ ordlegger seg litt annerledes, men miksen synes lik for den aktiviteten de denne gangen holder på

---

³³⁹ At hun i intervjuutsnittet under sier at "det kan gå flere år mellom vi liksom reiser for å handle", er emisk sett høyst sannsynlig helt forenlig med å svare "nei" på spørsmålet mitt: "Men dere drar aldri på sånn ens handletur til Sverige?"

³⁴⁰ Intervju 43 (2001).

med. Jeg treffer dem i en butikk i Strømstad by skyvende på handlevogner med mat og to småbarn i. Mannen sier at han er ivrig på svenskehandel ”fordi det er mye billigere”. Når så kvinnen tilkjenner at det er billigere på svensk side av Svinesund enn det er i Strømstad by, spør jeg:

* Ja, men hvorfor er dere her nå da?

M Ta en tur ut av det. Blir litt mer

* [...] [D]et var på Svinesund, så det, da blir det mer renheklet handling?

M Bare handling, ja.

K Mm [bekreftende].

Og når mannen noe senere sier at han tror prisnivået er ganske likt i Strømstad by og på svensk side av Svinesund, tilføyer han: ”Så fikk vi tatt en tur ut av det i dag”. Samtidig fikk de imidlertid også handlet.

”5” står for "full hverdagsoverskridelse", og her er det, som tidligere nevnt, ”ren tur”. En er på tur. Det er nå ”handlingen er en positiv bivirkning”. Skulle det her skje noe ”handel”, vil det være integrert i ”tur”. For å realisere essensen i aktiviteten ”ren tur”, fordres det imidlertid ikke noe ”handel”. Det er denne hverdagsoverskridelse og ”ren tur” en kvinne³⁴¹ omtaler som ”virkelig tur”. Jeg treffer kvinnen, hennes venninne og kvinnens lille barn, på en av kaféen på svensk side av Svinesund. De ser unektelig ut som de hygger seg nå også, både i hverandres tilstedeværelse og samvær, og hyggelig prat er det i bilen til og fra, men de skal også ”ha visse ting”, som kvinnen sier. Etter at jeg har slått av båndopptakeren sier hun så: ”Hvis vi skulle på virkelig tur, ville vi ha dratt ned til Strømstad, og ruslet rundt der, gått på en koselig kafé”.

De ulike differensieringene av og grenseoppgangene mellom forholdet ”handel” og ”tur” som er representert ved tallene 1, 2, 4 og 5, er analytisk sett noe upresise og grumsete. Dette er slik det her skal være ettersom det emisk sett høyst trolig ikke er snakk om kategorier av forhold mellom "handel" og "tur", men om glidende overganger og det som er mer eller mindre.

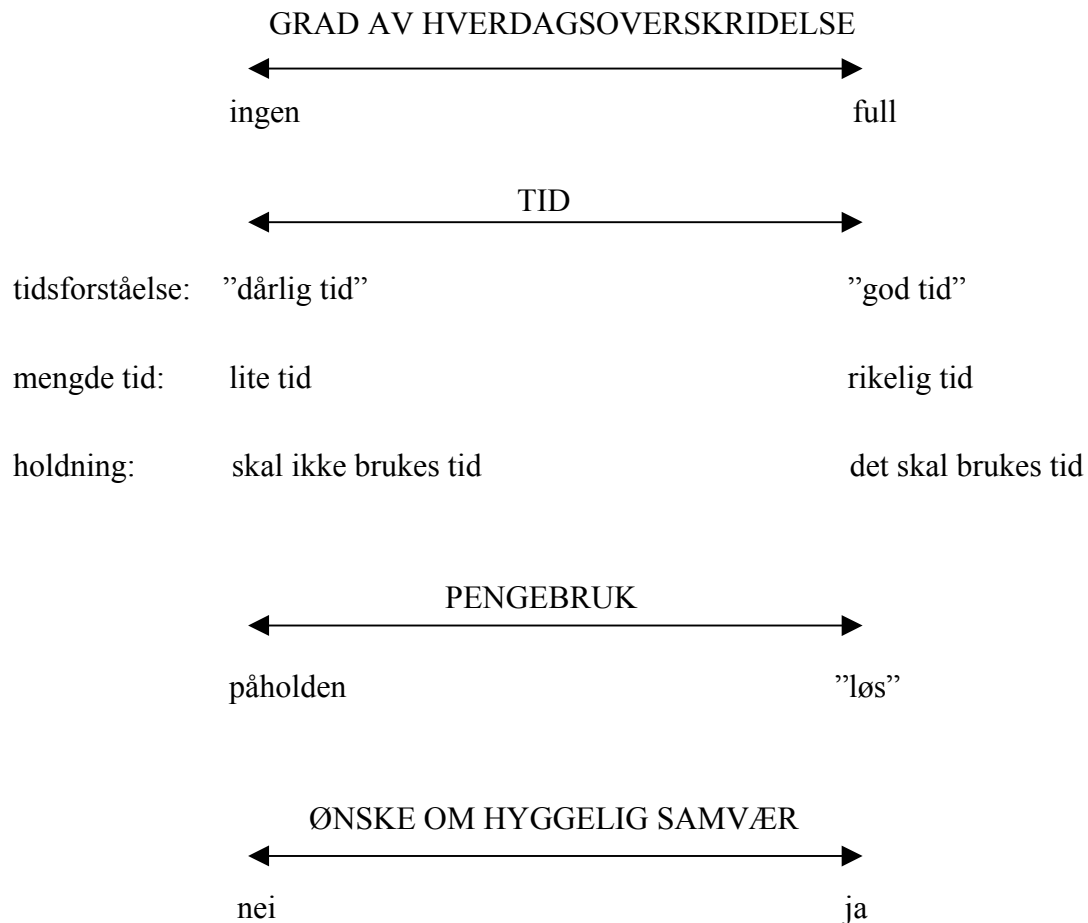
Hittil har jeg snakket om mer eller mindre ”handel”, mer eller mindre ”tur” og mer eller mindre hverdagsoverskridelse. Det er imidlertid analytisk fullt mulig og tilsynelatende i samsvar med den levde virkelighet som det empiriske datamaterialet avspeiler, å også legge inn andre kontinua av "mer eller mindre" i

---

³⁴¹ Feltarbeidsnotater til intervju 69 (2002).

modellen. Langs diagonalen ”grad av hverdagsoverskridelse” i figur 1, kan det da plasseres ett kontinuum for ”tid”, ett for ”pengebruk” og ett for ”ønske om hyggelig samvær” slik det går frem av figur 2.

Figur 2: Sammenfall mellom ulike kontinua³⁴²

Det er fullt mulig at forholdet mellom kontinuumet for ”grad av hverdagsoverskridelse” og de øvrige, er slik at de tre øvrige bidrar til å produsere det hverdagsoverskridende. Eksempelvis slik at ”løs” pengebruk bidrar til å produsere hverdagsoverskridelsen. Det er imidlertid også mulig at den motsatte forholdet gjelder slik at det hverdagsoverskridende bidrar til å produsere eksempelvis ”løs” pengebruk. Sannsynligvis er det en dobbel prosess

³⁴² Når kontinuumet for "ønske om hyggelig samvær" er lagt opp slik at "ja" faller sammen med "full hverdagsoverskridelse", er dette fordi det er slik det empiriske materialet indikerer at det her er. I andre settinger og for andre enkeltmennesker vil dette kan hende være annerledes.

hvor begge forhold realiseres.

Disse fire kontinua innebærer ulike moduser i den aktuelle personen. ”Modus” kan jeg her forstå som en bestemt psykisk innstilthet, sinnstilstand og kroppslig parathet og opplevelse. Disse modusene spiller seg så ut gjennom personens atferd. Dette inngår som aspekter i det at en henholdsvis er på handel, er på tur eller er slik en er i en av blandingsformene³⁴³. For den idealtypiske varianten av den ”rene handler”, er det da mulig å tenke seg at det ikke er hverdagsoverskridelse i det hele tatt; en bruker ikke mer tid enn det som er høyst nødvendig innenfor rammen av ”dårlig tid”; en er påholden i pengebruken og har intet ønske om hyggelig samvær. Denne modusen og tilhørende atferd vil være ganske annerledes enn hva tilfellet er for den idealtypiske ”rene tur”-personen som har full hverdagsoverskridelse, bruker mye tid og ønsker å gjøre det innenfor rammen av ”god tid”, som lar pengene flyte løst og som har ønske om hyggelig samvær.

På svensk side av Svinesund, på Nordby og i Strømstad by synes det å bli realisert varianter langs hele spennet på de ulike skalaene, selv om mitt datamateriale fra dette området for grensehandel synes å ha færre med ”ren tur” enn hva som muligens kan ha vært å forvente hvis datamaterialet hadde vært samlet inn på sommeren og i ferietiden³⁴⁴. Videre synes det å være slik at brorparten av de tilstedeværende befinner seg i midtsjiktet av de fire kontinuaene (det som for skalaen for grad av hverdagsoverskridelse sin del kan sies å falle fra og med ”2” til og med ”4”). Dette gir en sosial blanding av mennesker på ren handel, ren tur og de i spennet i mellom. Det impliserer også at personenes modus varierer og at atferden som fremvises rommer de ulike ingrediensene dette må innebære.

---

³⁴³ Å si at disse ”værende” er det samme som disse modusene og deres tilhørende atferder, er å redusere denne værende utilbørlig.

³⁴⁴ Dette er ikke bare knyttet til at det er ferietid om sommeren, men også at det er sommer med de økte muligheter dette gir for ikke-handelsmessige utendørsaktiviteter på de aktuelle stedene.

Modus-endring

Som person møter en med en viss modus når en i en eller annen form deltar i grensehandel. Fordi den empiriske situasjonen er slik at ”handel” og ”tur” dras inn i den samme konteksten, og at det er det som spiller seg ut i omgivelsene rundt en, kan også personens egen modus endre karakter. Ettersom jeg har brukt kontinua her, kan jeg si at modusen skifter retning: Modusen kan endre seg i retning av mer hverdagslighet, mindre tidsbruk etc. eller også i den andre retningen. Jeg skal gi to eksempler. De viser på den ene siden nettopp modus-endring, på den andre siden hvor tett ”handel” og ”tur” er knyttet til hverandre i denne empiriske konteksten.

I det første eksempelet er både forskerkollega Døving og jeg tilstede. Vi tar kontakt med to eldre kvinner på parkeringsplassen utenfor en av matvarebutikkene på svensk side av Svinesund. De er i ferd med å pakke mat i bagasjerommet. Etter å ha presentert oss, blir samtlige fire stående og prate om norske matvarepriser kontra svenske, de forteller at dette er en hverdagshandel, og at de er her minst hver tredje uke. Gerd sier i godmodig og litt ertende tone til Eva³⁴⁵ at hun skal få 10 kroner hvis hun gir seg litt i all pratingen, hvorpå jeg spør om de har det travelt. Gerd avkrefter det. Vi blir stående litt til. Eva blir sliten av å stå, og jeg sier:

* Vi kan da være med inn og ta en kopp kaffe?

Eva Ja, kan dere ikke gjøre det da?

* Ja. Kan vi ikke det? Da gjør vi jaggu det. Så kan jeg spandere.

Gerd Å nei, langt ifra.

(Vi ler litt.)

Eva Nei da, vi kan spandere det vi

* Det dere skal ha i dere selv?

Eva Ja.

Dermed bærer det etter hvert inn i en kafé hvor praten og latteren oss i mellom sitter løst. Når jeg spør om kvinnene er på tur, svarer så Eva:

[T]ur og tur, det er ikke så veldig mye to gamle husmødre liksom er ute på da. Så vi må jo regne dette her som en liten **tur**. Så får vi se noe annet enn den der tapeten som vi sitter og glør på hver dag der hjemme.

Hverdaghandel og liten tur var det de opprinnelig var ute på. Men de er også preget av innholdet i Evas utsagn: ”Må jo prøve å ha det litt moro da”. Og det er

---

³⁴⁵ "Gerd" og "Eva" er pseudonym for to av informantene. Dette datamaterialet er fra 2002.

dette Døving og jeg innlemmes i. ”Det var kjempeartig at vi traff dere da”, er Gerds besyv med i saken. Det snakkes om katter og aketurer, om matretter og ektefeller. Det spises og drikkes. Kvinnene forteller egenopplevde så vel som overleverte historier. Av og til slår Gerd frempå at ”vi må holde oss til saken”, underforstått grensehandelproblematikken Døving og jeg innledningsvis introduserte. Det gjøres også, men det sporer av gang på gang, til enda mer smil og felles tilstedeværelse. Etter hyggelig samvær på kaféen, blir Døving og jeg med kvinnene videre på deres ferd: Et slepetau skal leveres tilbake, en skinke med ben skal kjøpes, og den norske nasjonalstatsgrensen skal passeres. ”Vi opplever bestandig noe, du”, sier Eva til Gerd. Og de to kvinnene forteller om den turen til Danmark da de kunne ha vært med noen unggutter til Kristiania etter ankomst København. De hadde selv spurt, men når det bar til stykket så lot de være. ”Det angra vi på”, sier Gerd, ”det hadde jo vært **artig** da”. Gjentatte ganger beveger vi fire oss på kanten mellom fiksjon og realisme når det gjelder spørsmålet om Døving og jeg egentlig er tollere. Og når vi så skal over grensen, synes ikke Gerd helt sikker på hva vi er:

Gerd Dette kommer vi til å angre på, Eva.

* Nei, da det gjør dere ikke. Dere kommer til å synes dere har hatt det fryktelig morsomt.

[...]

Eva Da kommer jeg til å le meg i hjel. [...] (Jeg ler.)

Gerd Da fikk vi heller betale for det, Eva, for det har vært litt moro òg. (Det lees.)

Eva Ja, men du, den eneste moroa som du ikke, det er ikke mye moro jeg har gratis. [...]

Fra å være en hverdagshandel som var i ferd med å avsluttes idet Døving og jeg kontakter dem, blir det en "opplevelse" som går ut over den grad av hverdagslighet som opprinnelig var tilstede. De to kvinnene hadde imidlertid et utgangspunkt hvor det kunne være ”god tid” og rikelig med tid, og de kunne tilsynelatende lett bevege seg i retning av den holdningen at det skulle brukes tid. Ønske om hyggelig samvær og en artig opplevelse lå tilsynelatende latent, og Døving og jeg inkluderes i deres liv der og da. Det som i utgangspunktet presumptivt var tenkt og opplevd som mer ”handel” enn ”tur”, blir noe som blir mer ”tur” og mindre ”handel”.

I det andre eksempelet blir noe som i utgangspunktet synes å være mer ”tur” enn ”handel”, nesten ødelagt av min inntreden. Jeg får lov til å fotfølge de tre

venninnene Anne, Berit og Camilla³⁴⁶ rundt i butikken med båndopptakeren på. De er på det Anne omtaler som ”jentetur”. Når jeg kommenterer at de plasserer varene sine i samme vogn, men på forskjellige plasser, sier hun: ”Ja. For da holder vi sammen, ikke sant? For det er morsomt.” I mitt etiske vokabular er det å si at vognen er relasjonsoppretholder og -produsent. De bærer matvarer fra hyller og disker, og det varierer hvem det er som forflytter vognen. ”Kurva står der borte”, svarer Anne Camilla som etterspør den idet sistnevnte kommer bærende med noen glass. Jeg holder meg mest sammen Anne, og spør om hun kan tenke litt høyt mens hun gjør det hun gjør. Når vi to kommer tilbake til vognen, sier Camilla til meg: ”Der er du. Mister jo helt kontakten [...] med handlinga her når du holder på her”. Selv om det sies vennlig, oppfatter jeg det seriøse innholdet. Jeg foreslår at jeg skal være litt perifer, at jeg kan gå etter og at de så ”hygger seg”. Camilla samstemmer i det. Anne mener at jeg bare gjør jobben min, men jeg har en sterk opplevelse av at jeg faktisk ødelegger den hyggen de har tenkt de skulle ha ved å småprate og bevege seg rundt i butikken og legge varer i den felles vognen. Selv om Berit påpeker at de ”ikke kjører hit for å kose” seg, og at de aldri har tid til en kopp kaffe (selv om de gjorde det i dag), så forteller Camillas reaksjon at det også skal koses. Camilla takler imidlertid min tilstedeværelse meget bra. Og noe senere når hun kommer tilbake til vognen med noe sur-søt saus, god-natt-te og ”en veldig god Colombia kaffe”, ler hun mens hun spør: ”Er du der enda da?” Jeg avslutter fotfølgingen min relativt kort tid etter. Jeg gjør det med et stille håp om at de får reparert og tatt igjen hyggen jeg i alle fall delvis har spolert.

Mens den opprinnelige graden av (forventet og realisert) hverdagsoverskridelse hos Eva og Gerd kan hende best kan plasseres inn under ”delvis hverdagslig” (det vil si ”2” i figur 1), kan den opprinnelige graden av (forventet) hverdagsoverskridelse hos Anne, Berit og Camilla trolig plasseres inn under ”delvis hverdagsoverskridende” (det vil si ”4” i figur 1). Dette til tross for at tid kunne synes som mangelvare. Mens grad av hverdagsoverskridelse hos Eva og Gerd trolig beveget seg og endte opp med å kunne innklassifiseres i ”delvis hverdagsoverskridende”, beveget trolig det hele seg i motsatt retning for Anne, Berit og Camilla. Muligens interfererte mine ønsker om å få høre deres

---

³⁴⁶ "Anne", "Berit" og "Camilla" er pseudonym for tre av informantene. Dette datamaterialet er fra 2002.

refleksjoner rundt handelen, så meget at grad av hverdagsoverskridelse sank til ”delvis hverdagslig”.³⁴⁷

"Bokholderiets mysterier"

"Bokholderiets mysterier" dreier seg om det mentale regnskapet mennesker som deltar i grensehandel, lager seg eller kan tenkes å lage seg. Utsagn om at en sparer penger på å handle på svensk side av nasjonalstatsgrensen er utallige i datamaterialet. Og en³⁴⁸ bruker også frasen ”tjene penger” om det. Ettersom handelsområdene på svensk side av nasjonalstatsgrensen ikke ligger i nordmenns umiddelbare nærhet, må de nødvendigvis befordre seg dit på ett eller annet vis. Det skulle derfor kunne forventes at reiseutgifter trekkes fra i det eventuelle vareregnskapet hvor det går frem at en sparer/tjener penger. Slik er det imidlertid ikke nødvendigvis.

For de som bor fysisk nært, er det tilsynelatende ikke noen reiseutgifter å trekke fra. Det vil si at det rent faktisk jo er det, men de regnes ikke med. En kvinne³⁴⁹ viser til at det er 15 minutter til butikken på svensk side av Svinesund og det er 15 minutter til Obs! på norsk side. Ettersom avstanden en må tilbakelegge for å komme seg hjemmefra og til butikk på norsk side av nasjonalstatsgrensen er like stor som den til svensk, nulles det hele ut og blir gjort irrelevant. Andre betrakter reiseutgiftene som så små at de tilsynelatende ikke regnes med. Et par³⁵⁰ fra Halden ordlegger seg slik:

K Så det lønner seg for oss som bor her, eller så nære.

M Som ikke har noen vei å kjøre, som ikke har utgifter til drivstoff, så, da er det jo ikke noe.

Og en mann³⁵¹ fra Sarpsborg slik:

* Og dere bor nå i Sarpsborg?

M Sarpsborg, ja.

* Enn utgiftene med kjøringa og sånn da

---

³⁴⁷ En kan legge merke til at Eva og Gerd er ekstroverte i sin aktivitet. Det er som de sier: "La oss inkludere det andre gjør i vår aktivitet og se hva det kan føre til". Anne, Berit og Camilla er derimot introverte. Det er som de sier: "La oss hygge oss sammen alene". Det er da også derfor jeg etter hvert blir et forstyrrende element i de sistnevntes aktivitet.

³⁴⁸ M i intervju 34 (2001).

³⁴⁹ Intervju 58 (2002).

³⁵⁰ Intervju 47 (2002).

³⁵¹ Intervju 10 (2001).

M Nei, men det koster meg **ingen ting**. Jeg bor, hvor langt er det til Svinesund da? Det er vel, 1,4, 1,5 bort der. Og så kjører du Toyota da, på toppen av det hele, så **sparer** du veldig mye penger.

* Bensin tanker du der òg eller?

M Nei, det gjør jeg ikke, generelt for det er, altså, jeg kjører så lite bil utenom til Sverige [...]

Og en kvinne³⁵² fra Fredrikstad:

* Men du har ikke noe reiseutgifter fra Fredrikstad? Er det mye reiseutgifter fra Fredrikstad?

K Nei, jeg synes ikke det. Hit er vel 3 mil å kjøre, og det er ikke mye bensin du bruker på 3 mil sånn.

For samtlige av disse var det snakk om å benytte privatbil, noe som synes gjelde for de aller, aller fleste som var tilstede både på svensk side av Svinesund, på Nordby og i Strømstad by³⁵³. Videre synes det å være slik at det som eventuelt måtte være av reiseutgifter, er kjøreutgifter. Jeg hørte ingen som snakket om utgifter til bilhold som noe som skulle eller kunne forstås som en utgiftspost i forbindelse med grensehandel³⁵⁴.

For mennesker som bor lengre unna, må imidlertid reiseutgiftene presumptivt bli større og spørsmålet om hvordan en forstår dem mer prekært. Betrakter en pengebruken sin innen den økonomiske rammen for vareregnskap, synes det være flere måter å forholde seg til og forstå reiseutgiftene på. Den ene kan være av den typen Lavik (2003) benytter i sitt oppsett for regneeksemplene: En tar de nøyaktige utgiftene og forstår dem som en utgiftspost i et presist oppsatt regnskap hvor prisforskjellen mellom ekvivalente varer kjøpt i Sverige og Norge, er ført på inntektstiden. Slik mine informanter ordla seg *in situ*, synes det

---

³⁵² Intervju 45 (2002).

³⁵³ I alle fall høsten 2002 gikk det buss i ruten "118 Svinesund–Sponvika", og den hadde stopp på handelsområdet på svensk side av Svinesund. Med seks avganger på mandag til fredag, og tre på lørdag og to på søndag, og med så få mennesker jeg så gikk av og på den bussen (observasjon, feltarbeidsbok 18.10.02), synes rutebuss å være et heller sjeldent anvendt transportmiddel her. Jeg snakket ikke med noen som benyttet rutebuss. Etter hva jeg fikk vite, gikk det ikke noen rutebuss fra norsk side som stoppet inne på handelsområdet på Nordby.

³⁵⁴ Noe som forteller meg at eie av personbil, er meget selvfølgeligjort. Kan hende er det ikke å undres over gitt tall fra Statistisk sentralbyrå (2002) som viser at det pr. 31.12.01 var 469 biler pr. 1000 innbygger. ("Biler" er her personbiler samt varebiler med totalvekt mindre enn 3,5 tonn. I "innbygger" er smått og stort av den norske befolkning inkludert.)

som det kun kan være en engere krets som gjør dette så nøyaktig. Da synes det å være langt mer vanlig å gjøre det mer omtrentlig, noe å la at reiseutgiftene "gjøres opp" ved en form for relativt uspesifisert mangehandling slik en mann antyder³⁵⁵: Så kjøper en pulverkaffe som "i hvert fall [er] 40% billigere, [...] så fyller vi opp bensin, så stikker vi [...] innom Systemet og så [...] tar vi med oss litt [røyk] til svigerinne eller svoger eller noen sånne". En tredje måte er å gjøre opp reiseutgiftene ved hjelp av penger spart på et bestemt produkt. Da kan "du spare inn [bensinen fra Oslo til svensk side av Svinesund] på en fôrsekk [til hunden]"³⁵⁶. Eller på kyllingfilet: "**H**er har du tjent inn hele turen", sier en kvinne til meg og peker på 2 kilo med kyllingfilet³⁵⁷. Turen er fra Oslo til Nordby. Eller på tobakk: "Vi er her bare på en sånn en kartong", påpeker kvinnen i et par fra Moss³⁵⁸ påtruffet på svensk side av Svinesund. Her materialiserer reiseutgiftene seg i et produkt, de konverteres til produktet, og reiseutgiftene som produkt kan "trekkes i fra" i handlevognen/-kurven. Da vil den (faktiske og forestilte) forskjellen i pris på svensk og norsk side av nasjonalstatsgrensen på de produktene en kjøper og har kjøpt, bli "ren netto"³⁵⁹, og den rene nettoen er materialisert i handlevognen/-kurvens innhold. En slik betraktningssmåte spiller seg òg ut blant mennesker som ikke bruker privatbil³⁶⁰. I datamaterialet realiseres det også en fjerde måte å gjøre opp for reiseutgiftene: En kvinne fra Tønsberg³⁶¹ er kommet over med båten til Strømstad, har så kjørt opp med bilen til svensk side av Svinesund hvor jeg treffer henne, hvoretter hun skal ta båten Moss–Horten hjem. Hun snakker om at hun får bilen over til Strømstad for 100 kroner fordi hun er medlem i ColorLine, og ettersom de er fem i bilen, blir det 20 kroner i båtutgifter pr. person der. Og hun ler når hun forteller at hun får billetten til Moss–Horten for halv pris fordi hun går som ledsager for noen av dem hun har med seg som er minstepensjonister med dårlig syn. Og inne i disse pengebetraktningene tilføyer hun: "Og så tar vi oss en tur!" Hvilket innebærer at det for meg nå er ønskelig å dra veksler på modellen i figur

---

³⁵⁵ Intervju 6 (2001).

³⁵⁶ M2 i intervju 52 (2002).

³⁵⁷ K1 i intervju 44 (2002).

³⁵⁸ Intervju 38 (2001).

³⁵⁹ Slik M i intervju 53 (2002) i litt annet høve uttrykker det.

³⁶⁰ Eksempelvis gjøres det hos kvinnen i intervju 2 (2001) for utlegg for organisert bussreise. For henne personlig er det tobakk det er snakk om.

³⁶¹ K3 i intervju 35 og i feltarbeidsnotater til intervjuet (2001). Bensinutgifter nevnes ikke.

1 og innholdet i figur 2.

Mennesker som definerer sin aktivitet på den svenske siden av nasjonalstatsgrensen som "ren handel", kan trolig benytte alle disse fire forskjellige måtene å gjøre opp for sine reiseutgifter på (hvis de da har reiseutgifter). Jeg antar at det også er noe som gjøres i den levde virkelighet, og at det da fremstår for de aktuelle menneskene som relativt uproblematisk å forstå det slik at en etterlever "påholden" i kontinuumet for pengebruk. For mennesker som definerer sin aktivitet som "ren tur", er det derimot ikke påkrevd å gjøre opp for noen reiseutgifter. Her inngår reiseutgiftene i de nødvendige forutsetningene for den aktiviteten som en skal bedrive eller bedriver, og den siden av kontinuumet for pengebruk som jeg har omtalt som "løs", realiseres også i og med dette. For mennesker som definerer sin aktivitet i spennet mellom "å ta det som en handel" og "ta det som en tur", er situasjonen imidlertid noe annerledes. Her bedrives både handel og tur samtidig, og spørsmålet blir om reiseutgiftene skal bli forstått som "handel" eller "tur". Som tidligere nevnt, har jeg ikke evnet å finne noen i datamaterialet som bruker utsagnet "å ta det som en handel", men uansett kan også de trolig benytte de fire måtene for å gjøre opp for reiseutgiftene. Derimot er det mennesker som sier "å ta det som en tur", og det er enda langt flere som synes å realisere akkurat denne blandingen av "tur" og "handel" hvor "tur" gis forrang. En av dem³⁶² svarer slik når jeg spør om hvor reiseutgiftene til henne og datteren går i regnskapet deres: "De går på kosepotten". Med min ordbruk er det å si at de faller inn i "tur". Dette innebærer at reiseutgiftene ugyldiggjøres som noe som skal inngå i de økonomiske betraktningene rundt det som inngår i "handel". De blir gjort ikke-relevant, og de blir "gjort opp" ved å forflytte dem over til det meningssystemet som "tur" er inkludert i — og hvor pengebruken er mer "løs".

Det en ser av ovenstående argument, er at det finnes måter å gjøre opp for egne reiseutgifter på uansett hvordan en forstår den aktiviteten en skal bedrive eller bedriver. Dette er langt fra noe prosaisk empirisk funn. Derimot tror jeg det er meget vesentlig for å gripe og begripe grensehandel som fenomen. Det gjør det nemlig mulig for nordmenn fra fjern og nær å dra til svensk side av Svinesund, Nordby og Strømstad by uten at forståelser om pengebruk til reise hindrer dem

---

³⁶² K1 i intervju 44 (2002).

— det vil si forutsatt at de har internalisert meningssystemer som dreier seg om handel og/eller tur, hvilket vel i alle fall alle fødte nordmenn har. Og skulle det være slik at en i utgangspunktet drar med den tanke at prisforskjell på varer kjøpt skal gjøre opp for reiseutgifter, kan ens tanke forandres i tråd med at ens modus endrer karakter slik som presentert i forbindelse med Eva og Gerd. Fordi den sosiale blandingen som spiller seg ut på stedet i så stort monn også rommer det fra andres "ren tur" og "ta det som en tur", kan egen grad av hverdagsoverskridelse stige og reiseutgiftenes betydning i det økonomiske regnskapet for handelen av varer minimaliseres — for til slutt kan hende å ende som noe som går på kosepotten.

Å forstå reiseutgifter som noe som går på kosepotten, eller også å forstå dem som nødvendige forutsetninger for den aktiviteten en skal bedrive (som da i så fall er "ren tur"), er et bidrag til den svenske billigheten. I så måte har handelsfolk på svensk side av nasjonalstatsgrensen lagt et gullegg når de (og andre?) har fått nordmenn til å forstå det som mulig å dra på tur til svensk side av Svinesund, Nordby eller Strømstad by. Når nordmenn forflytter reiseutgiftene til "tur", betyr det nemlig at de varene som kjøpes fremstår som billigere enn hva tilfellet ville ha vært hvis reiseutgiftene har vært tatt med i "handel". Jo mindre faktisk prisforskjell mellom norske og svenske priser (jevnfør det tidligere nevnte utopiske prosjektet), desto viktigere blir denne utdefineringen av reiseutgiftene for den svenske billigheten.

Utdefineringen av reiseutgiftene har imidlertid betydning for den svenske billigheten også på andre vis. Da løper de sammen med betydningen til andre måter å gjøre opp for reiseutgifter på, det være seg via den presise à la Lavik (2003) sine regneeksempler, den mer uspesifiserte mangehandel-oppramsingen, den langt mer tankeøkonomiserte en-produkts-varianten eller utnytting av reisetilbud eller sosial-tiltak. Fordi det er mulig å gjøre opp for reiseutgiftene, fordi det er mulig å dra på tur dit, og fordi det blir forstått som mulig å handle billigere der, drar mennesker til svensk side av nasjonalstatsgrensen. Gitt at en betrakter prosessen isolert og ikke tar i betraktning andre forhold, kan da følgende settes opp: Uavhengig av motiv, så vil det være slik at jo flere som drar og stopper der, jo flere er det som handler. Jo flere som handler, jo forttere sirkulerer varene, og jo ferskere blir de, noe som igjen bidrar til i det minste å opprettholde salget. Jo mer som selges, jo større volum må handelsstanden kjøpe

inn, og jo større mulighet for økonomisk lukrative innkjøpsavtaler. Og jo mer som selges, jo mindre avanse kan en ta på hvert produkt, og jo billigere blir produktet i butikk. Prosessene som er skissert i dette avsnittet, taler seg inn i det faktiske grunnlaget for en eventuell prisforskjell mellom Sverige og Norge — og dermed også inn i det som produserer og reproducerer den svenske billigheten.

Bruk av tid kan også tenkes som noe som inngår i menneskers mentale regnskap for kjøp av varer på den svenske siden av nasjonalstatsgrensen. Hvordan mennesker forstår tidsbruken, er høyst trolig sterkt avhengig av om den enkelte opplever tid som noe en har for meget eller for lite av. For mennesker som faller inn i den første grupperingen, vil ikke tidsbruk nødvendigvis være å forstå som en utgiftspost i det eventuelle mentale regnskapet. Derimot kan tidsbruk heller forstås som noe som går til inntekt (for å holde meg til økonomiens termer): Jo mer en bruker av tid, jo mindre tid må en slå i hjel. Da kan en få utsagn som: "Så gikk den dagen òg da"³⁶³. Eller en kan forstå sin ukentlige båttur til Fredrikshavn som tidtrøyte, slik en eldre kvinne³⁶⁴ tilkjennegir at hun gjør. Det ble så stusslig da mannen døde, forteller hun, og hun drar på disse turene for å glede seg til å komme hjem. Nå bruker hun tre dager på hver tur, en til å forberede seg, en på turen og en til å rydde opp etter på. Jeg antar at det også innebærer at hun har mindre tid til å kjenne på stussligheten, noe jeg formoder hun opplever som et pre. I det kommende vil jeg imidlertid konsentrere meg om mennesker hvor tidsbruk på ett eller annet vis presumptivt er betraktet som en eller annen utgiftspost i det mentale regnskap.

Jo lengre en fysisk må forflytte seg for å komme til svensk side av Svinesund, Nordby og Strømstad by, jo lengre tid tar det i utgangspunktet³⁶⁵. Min generaliserte påstand er: De som bor nærmest "bruker ikke tid", de som bor lengst unna forstår tidsbruken som inkludert i "tur", og de som bor i en

---

³⁶³ M2 i intervju 27 (2001) gjengir et utsagn fra en annen eldre mann etter organisert busstur til Sverige.

³⁶⁴ K2 i ikke-lydbånd-opptatt intervju 14 (2001).

³⁶⁵ Utsagnet baserer seg på at kun den fysiske avstanden tas i betraktning, og det forutsettes da at det er det samme befordringsmidlet som benyttes. At kjøring kan gjøre at det tar kortere tid fra Halden by og til Ed enn til svensk side av Svinesund (ikke-lydbånd-opptatt intervju 74 (2002)) selv om det første er "mye lengre", er ikke inkludert i betraktningen her.

mellomavstand har andre muligheter å forstå den på. Når en bor i Halden, har en ikke noen vei å kjøre, jevnfør intervjuutsnittet på side 134. Da kan det heller ikke brukes noe tid på forflytning som kan være å forstå som en utgiftspost. Blant mennesker som handler på svensk side av nasjonalstatsgrensen og som bor i Halden by eller enda nærmere grensen, tror jeg dette kan antas å være en relativ gjengs forståelse.

Blant mennesker som bor i mellomavstand, har jeg hørt forskjellige utsagn om tidsbruk. En mann som bor i Fredrikstad³⁶⁶, svarer slik når jeg spør:

* Men tidsbruken, går den inn i regnskapet ditt? Når du tenker på hvor mye tid du bruker?

M Mm. Ikke veldig bevisst, men jeg tror ikke jeg ville, altså det er den kjøringen altså, det, altså

* Hvor lang tid kan det ta fra [Fredrikstad]?

M Det tar vel en drøy halvtime.

* Helt hit? Til Nordby?

M Ja. Jeg er ikke helt sikker jeg. Jeg kjører så mye at egentlig så, jeg kjører til Moss hver dag og synes egentlig ikke det er så langt og sitte en drøy halvtime i bilen liksom.

Her forsvinner betydningen av tidsbruken inn i all annen tidsbruk knyttet til bilkjøring i og med at det synes vanskelig å utdifferensiere den som går med til handlingen på svensk side av nasjonalstatsgrensen. En kvinne³⁶⁷ som bor i Fredrikstad ordlegger seg slik når jeg spør om tidsbruken: "Det blir på en måte å rydde tid til det. Ja, jeg **setter** av tid til det". Når jeg så forhører meg om det virkelig er slik, repliserer hun: "Ja, for jeg skulle egentlig ha gjort noe annet jeg nå". Trolig er tidsbruken for denne kvinnen i større grad en utgiftspost enn hva tilfellet er for den omtalte mannen over. Likevel kan det "å sette av tid til det", også implisere en reduksjon at tidsbrukens betydning i det mentale regnskapet som innbefatter innkjøp av mat på Nordby. Dette fordi "å sette av tid" formodentlig innebærer at kvinnen reduserer problematiseringen rundt denne tidsbruken: Dette er noe hun skal bruke tid på. Da flyttes formodentlig tidsspørsmålet slik at det fortrinnsvis er å finne i hennes mentale regnskap for egen total tidsbruk, og ikke i hennes mentale regnskap for matinnkjøpet.

Når avstanden begynner å bli fem mil, slik mannen som kjører fra Moss³⁶⁸

---

³⁶⁶ Intervju 46 (2002).

³⁶⁷ Intervju 45 (2002).

³⁶⁸ Intervju 53 (2002).

hevder at den er, begynner tidsbruken tilsynelatende å bli forflyttet over i "tur". Han kjører en til to ganger i uken, svarer han når jeg spør. Det tar "30 minutter, 40 minutter. Så for meg er det penger spart på det". Veiavgift, årsavgift og forsikringer på bilen regner han ikke med som en utgift i denne forbindelsen. Bensin muligens, men som han utfyllende sier om det: "[O]m jeg skulle ha kjørt til butikken der ute hvor jeg bor, så må jo starte opp og kjøre og alt som er, så tenker jeg når jeg først er i bilen så kjører jeg like godt til grensa". Avslutningsvis i intervjuet kommer så følgende: "[M]en for å prate om meg selv så tar jeg det som en tur samtidig, og kanskje treffer folk og i det hele tatt". Når matinnkjøpet blir mer "tur", blir "tid" annerledes enn hva "tid" er for "handel". Da er "tid" beveget over mot den delen av kontinuumet (i figur 2) hvor "god tid" er tidsforståelsen, rikelig tid er mengden og holdningen den at det skal brukes tid. Det forståelsesmessige, psykiske og kroppslige grunnlag for å forstå tidsbruk som en utgift, reduseres, og det blir helt pulverisert i det øyeblikket "ren tur" er den aktiviteten personen bedriver.

Formodentlig er det slik at det er en større andel av de som bor utenfor omkretsen fra og med Moss, som definerer sin aktivitet som "å ta det som en tur" eller "ren tur", enn hva tilfellet er for de som bor innom denne cirkumferensen. "Og så er det jo ikke noe stas med å dra til Sverige for å handle når en bor så nære grensa", påpeker en kvinne påtruffet i Halden³⁶⁹. I "stas" ligger det stor grad av hverdagsoverskridelse, og ettersom dette og "tur" går sammen, innebærer fraværet av stas også fravær av "tur". Etisk sett er det fullt mulig å forstå dette at "tur" trekkes inn, som personens rasjonalisering og legitimering av egen aktivitet. Muligens er det også det som emisk sett foregår. Likevel tror jeg det er for snevert å betrakte det bare slik, mer komplekse innganger er trolig nødvendig.

I en kompleks inngang til å forstå det at "tur" trekkes inn, må tidsbruk, fysisk avstand, reiseutgifter og det å dra sammen, inkluderes. Tidligere har jeg påpekt at jo lengre en fysisk må forflytte seg for å komme til svensk side av Svinesund, Nordby og Strømstad by, jo lengre tid tar det i utgangspunktet. Jeg kan imidlertid også spørre: Hva skjer med "tid" når avstanden blir større? Min påstand er at de ulike aspektene ved tid da dras i retning av "god tid", rikelig tid

---

³⁶⁹ Ikke-lydbånd-opptatt intervju 26 (2001).

og det skal brukes tid. Dette rett og slett fordi den fysiske forflytningen som strekker seg ut over tid og dermed gjennom mer eller mindre varierende landskap, lokker det frem. Den lengre forflytningen lokker frem "reise" som opplevelse, forflytningen er ikke lenger en ren forflytning eller transport fra ett sted til et annet. Dette er det samme som å si at jo lengre avstand, jo mer trolig er det at forflytningen i seg selv skaper "reise" — og reise er i aller høyeste grad noe som kan falle inn i "tur". Nå hjelper imidlertid også mennesker selv ofte til med å gjøre forflytningen til "tur". De gjør det ved å dra flere sammen. For enkelte som skal tilbakelegge lengre avstander, kan det i ren økonomisk forstand være fruktbart å slå seg sammen: "Det lønner seg å kjøre sammen", forklarer en kvinne³⁷⁰ meg når jeg spør om de fire i samme Van hører sammen. Og tilsvarende betraktninger gjør den tidligere omtalte kvinnen som gjør opp sine reiseutgifter ved å utnytte reisetilbud og sosial-tiltak. Imidlertid er det også slik at det å kjøre sammen, faktisk innebærer at en nettopp tilbringer tid sammen. Dette gjør at en dras mot "ja"-siden av kontinuumet for "ønske om hyggelig samvær" i figur 2, om ikke for annet enn at det finnes en viss kutyme for hvordan en oppfører seg rimelig høvelig når en sitter så tett som en gjør i bil og det over lengre tid. For de som på forhånd er venner, slekt og familie kan det formodentlig være andre grunner til ønske om hyggelig samvær, men det behøver ikke være mindre hyggelig av den grunn. "Altså", sier en mann fra Oslo-området påtruffet på svensk side av Svinesund³⁷¹, og fortsetter:

[J]eg og samboeren min var her for en stund siden. Da fant vi ut at vi bare tar en tur, nærmest for turens skyld, og ja, satt og koste oss i bilen og dro ned hit og handlet og dro hjem igjen og

Han er ikke den eneste av mine informanter som formidler at han koser seg i bilen. Å hygge seg mens en forflytter seg fra sitt utgangspunkt til den svenske siden av nasjonalstatsgrensen, gjør det hele til mer "tur" — og det er helt uavhengig av motivene for å dra flere sammen.

Det jeg har argumentert for i avsnittet over, er at den lengre fysiske avstanden en tilbakelegger, produserer "tur" gjennom flere prosesser som er flettet inn i hverandre. Da vil det være slik at de som drar lengst, formodentlig har størst behov for å rasjonalisere og legitimere sin forflytning til den svenske siden av nasjonalstatsgrensen, noe de kan gjøre ved å vise til at de tar det som en tur eller

---

³⁷⁰ Ikke-lydbånd-opptatt intervju 102 (2002). Svaret forteller at de ikke hører sammen.

³⁷¹ M2 i intervju 52 (2002).

at det er ren tur. Det vil imidlertid også være slik at de som drar lengst, blir sterkest utsatt for den tur-produserende-kraft som ligger i selve forflytningen. At "tur" trekkes inn blant mennesker som bor relativt langt fra nasjonalstatsgrensen, er derfor ikke til å undres over. Argumentet viser imidlertid også noe mer. Det viser hvor mye som bidrar til at disse menneskene skal ende opp med å ugyldiggjøre reiseutgifter som noe som skal inngå i de økonomiske betraktningene rundt handel av varer. Det viser også hvor lett det kan være for disse menneskene å forstå sin aktivitet som mer "tur" enn "handel".

Argumentet om at forflytningen over den lengre fysiske avstanden produserer "tur", kan utvides. Jeg skal skissere to prosesser hvor noe forplanter seg gitt at dette betraktes isolert uten at andre forhold tas i betraktning. Når "tur" er produsert, følger også en mer "løs" pengebruk med. Den løsere pengebruken øker omsetningen til kremmere på den svenske siden av nasjonalstatsgrensen, noe som igjen innebærer et bidrag til den svenske billigheten. (For videre resonnement vedrørende omsetning, se side 138.) Det incitamentet som ligger i den svenske billigheten opprettholdes, og det fanges opp enten av de som kan tenke seg å dra på ren handel og ta det som en handel, eller av de som kan tenke seg å dra på ren tur eller ta det som tur. Prosessen kan så begynne på nytt. Den andre prosessen går som følger: Når "tur" er produsert, følger det også med "god tid", rikelig tid og at det skal brukes tid, samt ønske om hyggelig samvær. Dette spiller seg så ut på stedet hvor varer selges, og en får et bidrag til den sosiale samhandlingen som innebærer prat mellom kjente og ukjente om blant annet priser og varers ekvivalentet. For de som er på tur eller tar det som en tur, bidrar den sosiale samhandlingen trolig til en opplevelse av å ha det hyggelig. Dette igjen kan bidra til at en kan få lyst til å gjenta aktiviteten. Den sosiale samhandlingen kan imidlertid også være det som legger grunnlaget for at opplæring i grensehandel kan finne sted. Det være seg om opplæringen gis av de som har realisert det idealiserte bildet av den kompetente grensehandler eller de som forsøker å realisere det, og det om de så er på ren handel, ren tur eller noe i mellom. Effekten av denne opplæringen innebærer at enkeltindividet uansett hvem det er, har større sannsynlighet for å handle varer som etisk sett er billigere i Sverige enn i Norge. Dette gir sitt besyv med i produksjonen av den svenske billigheten, og dermed også i det incitament som ligger i den.

5 Oppsummering og avsluttende kommentar

Som en avrunding av denne rapporten, skal jeg først gi en oppsummering. Deretter skal jeg ta opp en av trådene fra innledningen: Grensehandel som et politisk tema.

Oppsummering

Siktemålet med denne rapporten var å overbringe leseren et bilde av hvordan grensehandel som levd virkelighet kan arte seg. Det vil si hvordan grensehandel fremstår for grensehandlere selv og dem i mellom, og hvilke praktisering av forståelse og hvilke forståelse av praksis det kan være snakk om. Jeg har også forsøkt å la informantene få snakke sin forståelse og praksis frem. I presentasjonen har jeg samlet dette under tre overordnede tema.

Det første temaet var *grenselinje-landet*. *Grenselinje-landet* er et "land" som springer ut av selve grenselinjen. I mitt empiriske tilfelle er det grenselinjen mellom Norge og Sverige: Den norske nasjonalstatsgrensen. Dette "landet" er overordnet fysisk sted og dets areal er 0 km². *Grenselinje-landet* etableres i en tre-trinns-prosess (med tilbakemeldingssløyfer). Det første trinnet består av de mulighetsbetingelser som gis av nasjonalstatsgrensen, det andre av menneskers utnyttelse av disse mulighetsbetingelsene via grensehandel, og det tredje som den resulterende etableringen av *grenselinje-landet* som noe som manifesterer seg i forståelse og atferd. *Grenselinje-landets* eksistens kan gripes som denne manifestasjonen. De mulighetsbetingelser som gis av den norske nasjonalstatsgrensen og som er realisert i det empiriske materialet, er (i) forskjell i priser på varer på de to sidene av nasjonalstatsgrensen, (ii) muligheten til å bevege seg uten nevneverdig hindre mellom de to enhetene på de to sidene av nasjonalstatsgrensen, (iii) muligheten til å bringe betalingsmidler med seg over nasjonalstatsgrensen (ut av Norge og inn i Sverige), (iv) muligheten til å bruke dem på den andre siden av nasjonalstatsgrensen, og (v) muligheten til å bringe med seg noe (i form av varer) tilbake igjen over nasjonalstatsgrensen. At grensehandelnde menneskers forståelse og atferd er noe særpreget, kom med den forskningsmessige fornemmelsen av at dette ikke er Sverige, at det heller ikke er Norge, men en slags blanding. *Grenselinje-landet* utkrystalliserer seg på den ene siden ved alle de forståelser og atferder som gjør nasjonalstatsgrensen

mellom Norge og Sverige ikke-skarp. Det være seg fra nivellerende kvalitetsbetraktninger som at det ikke er noen forskjell på hønene i de tre nordiske landene, til det å ta med mer tilbake over nasjonalstatsgrensen enn hva toll- og avgiftsfritaket gir rom for, men uten å bli tatt for det — det så om det er to bokser øl i en 6-pack. *Grenselinje-landet* utkrystalliserer seg på den andre siden også ved alle de forståelser og atferder som gjør dette til ikke-Norge, ikke-Sverige, ikke norsk Sverige, ikke svensk Norge, til en miks og samtidig noe mer annerledes. Alt som gjør dette til ikke-Norge inngår her: Det være seg eksempelvis frisonens manifeste realisering i kjøp av produkter nasjonalstatens representerende instanser misbilliger, og etterlevelse av den økonomiske idé om å fri seg fra nasjonalstatens fellsskapsregning; det som ligger i front av en mulig, norsk utviklingstendens om det så dreier seg om større spekter av kvalitetsdifferensieringer av matvarer eller justering av lovverk; det som inngår i en protest mot det som måtte være å forstå som "Norge", og her er det storting, regjering, politikere og tilhørende byråkrati (dvs. nasjonalstatens fremste representanter og Norges personifiserte versjon) det "de" "vi" protesterer mot. Alt som gjør dette til et blandingsland inngår også her. Det være seg praktiske forhold som butikkens eierskap, ansattes nasjonalitet og skatte-/trygdeordninger, monitær miks og betjeningen av handlevognens myntlås, samt det ønskelige og nødvendige ved oversettelse mellom to språkfelleskap gitt kunders nasjonalitet. Også forhold knyttet til varer, bidrar til blandingslandet. Her kan det være den spesifikke sammensetningen på vareutvalget, måten å drive matvarehandelvirksomhet på, utbudet av "svenskvarer", det dynamiske og det større rommet for kundeinnflytelse, utnyttning av matkulturelle forskjeller — og muligheten til å kjøpe norsk gris i Sverige.

I *grenselinje-landet* spiller det seg også ut bestemte forståelser og atferder. Dette er på samme tid enda en manifestasjon av "landet". I min presentasjon har jeg samlet dette inn under to overordnede tema. Det er "den sosio-kulturelle konstruksjonen av billighet" og "i spennet fra handel til tur".

Den enkeltes kunnskap om pris synes å kunne være høyst variabel både når det gjelder hvor mange og hvilke varer en mener å kjenne prisen på, og hvor nøyaktig prisen oppgis. Likevel hevder en gjerne at en vet det er billig/billigere i Sverige. At det er billigere i Sverige enn i Norge, er en sosio-kulturell konstruksjon hvor det er et samspill mellom det som faktisk er når det gjelder

priser på samtlige produkter i de to landene, og forståelsen av det som faktisk er. Denne sosio-kulturelle konstruksjonen foregår i en sammenheng hvor produkter undersøkes med øyne, nese, hender; hvor det skjer en utstrakt opplæring mellom kjenninger og fremmede om hva som er ekvivalente og utskiftbare produkter; hvor pris er et meget vesentlig rammeverk for det som foregår; hvor snakk om og diskusjon rundt priser og deres mulige "billighet" foregår så vel mellom kjente som ukjente; hvor det er lett å overhøre den slags muntlige utvekslinger. Det finnes enkeltstående elementer som taler for at det er billigere på den svenske siden av nasjonalstatsgrensen. Disse indisiene er mengdeforståelser som at en hjemme i Norge bare får halvparten for samme pris, kvalitetsforståelser som at en får mye bedre kjøtt i Sverige og da til halvparten av prisen, eller diskontinuitetsforståelser som at en merker stor forskjell på økonomien eksempelvis etter flytting som ha gjort grensehandel vanskeligere å gjennomføre. Det empiriske innholdet i disse elementene har imidlertid dobbelt ansikt: Det kan være det som slutninger om den svenske billigheten trekkes på grunnlag av, og det kan være eksempler som gis for å vise den svenske billigheten. Uansett om det er indisier eller parametre, vil den muntlige formidlingen av dette lære opp den som hører det til å betrakte det som foregår på særskilt vis. Og i neste omgang kan hun/han bruke det som indisier om den svenske billigheten. Bruken av indisiene om og parametrene på at det er billigere på den svenske siden av nasjonalstatsgrensen, yter bidrag til den svenske billigheten. Det gjør også eksempelvis utnyttelsen av matkulturelle forskjeller som at kyllingvinger i Sverige er avfallsprodukt (avskjærsprodukt) og i Norge delikatesse — noe som gir meget stor prisforskjell. Noen mindre bidrag gis av opprinneshistorier, av det å sammenlikne pris på store kvanta av en vare i Sverige med pris på mindre kvanta av den samme varen i Norge (gitt at prisingen er forskjellig alt etter kvantum), og av det å konvertere penger fra en sfære for nødvendigheter til en sfære for luksus. Et større bidrag til den svenske billigheten er utsagn om "halv pris". "Halv pris" er så sterkt at det kan styre ens prisberegninger og forståelser av prisforskjeller, og muligens også ens persepsjon. Kronekurs gir òg sitt bidrag til den svenske billigheten, det både gjennom den faktiske forskjellen mellom norsk og svensk krone, og en antatt, ledsagende psykisk effekt. Videre er den kompetente grensehandler meget betydningsfull for den svenske billigheten. Den kompetente grensehandler som et levende menneske, kan grensehandel. Hun/han er prisbevisst og søker kunnskap om priser. Den kompetente grensehandler kan imidlertid også

forefinnes som et idealisert bilde mennesker eventuelt strekker seg mot for å realisere. Uansett om en er en kompetent grensehandler eller søker å bli det, synes det være en forutsetning at en tar inn over seg at ikke alt er billig eller billigere i Sverige. De med grensehandlerkompetanse handler da også selektivt og ender trolig opp med å handle varer som etisk sett er billigere. Deres signaliserte forståelse av at de handler billigere i Sverige og etisk sett faktisk gjør det, bidrar til å reprodusere en mer allmenn oppfatning av at det generelt sett er billig/billigere i Sverige. Det å ha priskunnskap og det å være prisbevisst synes å være noe som oppnås gjennom praksis. Praksisdeltakelsens betydning for dette er trolig større for grensehandelaktivitet enn for handel internt i Norge. Det er ved å delta at en kan overhøre og ta del i alt snakket om pris og eventuell billighet, og det er ved å delta en kan inngå i den opplæringen som implisitt og eksplisitt finner sted når det gjelder varers pris.

Empirisk synes det å være en tett kobling mellom handel og tur. Informanter bruker betegnelser som handel og handletur om den aktiviteten de bedriver, men også kosetur, hyggetur, jentetur, familietur og "bare tur" i betydningen "tur-tur". En empirisk informert modell for forholdet "handel" og "tur" uttrykt ved grad av hverdagsoverskridelse, tilbys. I modellen er det innarbeidet fire differensieringer av dette forholdet. Det er (i) kun "hverdag" hvor aktiviteten er "ren handel", (ii) "delvis hverdagslig" hvor en "tar det som en handel", (iii) "delvis hverdagsoverskridende" hvor en "tar det som en tur", og (iv) "full hverdagsoverskridelse" hvor det er "ren tur". Jeg argumenterer for at det er snakk om ulike moduser hos det enkelte menneske alt etter hvor hen det kan befinne seg på grad av hverdagsoverskridelse samt på fire andre parallelt løpende kontinua. "Modus" er her forstått som en bestemt psykisk innstilthet, sinnstilstand og kroppslig parathet og opplevelse. Den aktuelle modusen spiller seg så ut gjennom personens atferd. Fordi den empiriske situasjonen er slik at "handel" og "tur" dras inn i den samme konteksten av de tilstedeværende menneskene, og at det er det som spiller seg ut i omgivelsene rundt en, kan også personens egen modus endre karakter — for eksempel ved å bevege seg i retning av mer "tur". I datamaterialet er det utallige utsagn om at en sparer penger på å handle på svensk side av nasjonalstatsgrensen. I det mulige, mentale regnskapet mennesker som deltar i grensehandel lager seg eller kan tenkes å lage seg, inngår ikke nødvendigvis reiseutgifter som fratrekk. For de som bor fysisk nært, er det tilsynelatende ikke noen reiseutgifter å trekke fra. For de som bor

lengre unna er det fire måter å forholde seg til og å forstå reiseutgiftene på, eksempelvis kan de bruke en-produkts-varianten hvor et spesifikt produkts prisforskjell gjør opp for dem. Modellen for "handel" og "tur" kan benyttes her. For de som er på "ren handel" eller "tar det som en handel", vil alle de fire måtene kunne benyttes for å gjøre opp for reiseutgiftene. For de som er på "ren tur", er det ikke nødvendig å gjøre opp for noen reiseutgifter ettersom de inngår som nødvendige forutsetninger for den aktiviteten som bedrives. For de som "tar det som en tur", kan reiseutgiftene føres på "kosepotten". Dette innebærer at reiseutgiftene ugyldiggjøres som noe som skal inkluderes i de økonomiske betraktningene rundt det som inngår i "handel". De blir "gjort opp" ved at de forflyttes over til det meningssystemet hvor "tur" er inkludert og hvor pengebruken er mer "løs". Med andre ord finnes det uansett måter å gjøre opp for reiseutgiftene, noe som impliserer at nordmenn fra fjern og nær kan dra til den svenske siden av nasjonalstatsgrensen uten at forståelser om pengebruk til reise hindrer dem. I tillegg kan ens egen modus endre seg fordi den sosiale blandingen som spiller seg ut på stedet rommer så meget av andres "ren tur" og "ta det som en tur". Da kan egne reiseutgifter til slutt ende som noe som går på kosepotten selv om en i utgangspunktet muligens tenkte at prisforskjeller i varer skulle gjøre opp for dem. Utdefineringen av reiseutgiftene fra regnskapet (enten ved å la dem gå på kosepotten eller ved å betrakte dem som nødvendige forutsetninger), har på flere vis betydning for den svenske billigheten. Blant annet dreier dette seg om at de varene som kjøpes, fremstår som billigere enn hva tilfellet ville ha vært hvis reiseutgiftene hadde vært inkludert i "handel". Tidsbruk kan også tenkes som noe som inngår i menneskers mentale regnskap. Min generaliserte påstand er at de som bor nærmest ikke bruker tid, de som bor i en mellomposisjon reduserer tidsbrukens betydning på ett eller annet vis, mens de som bor lengst unna forstår tidsbruken som inkludert i "tur". For de som bor lengst unna, vil det formodentlig være størst behov for å rasjonalisere og legitimere forflytningen til svensk side av nasjonalstatsgrensen. Dette kan de gjøre ved å vise til at de tar det som en tur eller at det er en ren tur. Det er imidlertid også slik at den lengre fysiske avstanden de tilbakelegger, produserer "tur" gjennom flere prosesser som er flettet inn i hverandre. Dette innebærer at det er mye som bidrar til at reiseutgiftene ikke tas med i de økonomiske betraktningene rundt handelen, og at det presumptivt er lett for de som drar langt å forstå sin aktivitet som mer "tur" enn "handel". Og jo mer "tur", jo løsere er pengebruken. "Tur"-folkets tilstedeværelse og den løsere pengebruken øker

omsetningen med alle de implikasjoner det innebærer. Videre er det slik at jo mer "tur", jo mer har tidsforståelsen preg av "god tid", jo mer mengde tid kan benyttes, jo mer er holdningen at det skal brukes tid, og også jo større ønske om hyggelig samvær. Og disse aspektene ved tid og samvær spiller seg ut på stedet hvor varer selges. Da får en på den ene siden et bidrag til den sosiale samhandlingen som innebærer prat mellom kjente og ukjente om priser og varers ekvivalenthet, og på den andre siden legges et grunnlag for at det kan finne sted opplæring i grensehandel. Effekten av opplæringen innebærer at enkeltindividet uansett hvem det er, har større sannsynlighet for å handle varer som etisk sett er billigere i Sverige enn i Norge — det yter òg en skjerv til den svenske billigheten.

Grensehandel som politisk tema

Grensehandel som politisk tema av i dag, synes å innbefatte en særskilt diskurs: Den som dreier seg om nedsettelse av avgifter. Det finnes imidlertid også andre måter en politisk kan angripe grensehandel, hvis en ønsker å redusere omfanget eller dets veksthastighet.

En måte å bidra til i det minste redusert veksthastighet, er rett og slett å la grensehandelen leve sitt eget liv. Det vil nemlig gjøre det mindre interessant for media å lage noen nyhetssak på det, og som en butikksjef³⁷² på svensk side av nasjonalstatsgrensen påpeker: Det er gratisreklame. Hvis jeg ser prosessen isolert uten å ta andre forhold i betraktning, vil den svekkede interessen fra medias side høyst trolig innebære at det blir mindre interessant for andre politikere å forsøke å skåre politiske poeng på grensehandelen. Dette reduserer så medias interesse ytterligere.

En annen måte å redusere grensehandelen på, er å gi tollmyndighetene økonomisk mulighet og politiske instruksjoner om en sterk økning i kontrollhyppighet når det gjelder det en toller omtaler som "handelslekkasjesmugling" (Adresseavisen 2003b). Høyst trolig er nemlig mye av grensehandelen det en butikksjef³⁷³ kaller "kombinasjonshandel" hvor mange

---

³⁷² M i intervju 67 (2002).

³⁷³ M i intervju 20 (2001).

ulike matvarer (men særlig da kjøtt), tobakk og alkohol inngår³⁷⁴. Gitt min opplevelse av at det er relativt meget av såkalt "ikke-lovlig atferd", og at 52% av Storstad (2003) sine respondenter er enig i påstanden om at "skal man spare penger av betydning, er man avhengig av å kjøpe litt mer enn hva som er lov å ta med over grensa", er det her trolig et meget stort potensiale for å redusere grensehandelen. En mulig, forløpende prosess hvis den ses isolert uten å ta inn andre forhold, blir da: Når det gjennomføres flere kontroller, vil flere av kombinasjonshandlerne samt de som utelukkende handler enten matvarer, tobakk eller alkohol, bli tatt. Dette fører til at folk tar med seg mindre, og at færre folk drar. Dette gir igjen at det blir færre folk til stede og færre folk som handler. Dette igjen reduserer omsetningen, noe som i sin tur for det første gjør at varene ikke lengre blir så ferske. Dette innebærer at det argumentet reduseres i styrke og det incitamentet for handel av matvarer minskes. For det andre gjør redusert omsetning at butikkene på svensk side får minsket mulighetene for lukrative innkjøpsavtaler. Minsket salgsvolum reduserer også muligheten for lav avanse på det enkelte produkt, og øker muligheten for at produktet i butikk blir dyrere. At det blir færre folk til stede og færre folk som handler, innebærer både redusert interesse fra media med hensyn til å gi det oppmerksomhet, og redusert antall mennesker som bidrar i konstruksjonen av billighet og i den sosiale samhandlingen. Jo mindre interessant blir det trolig for politikere å skåre noen politiske poeng på det, og jo færre er det disse eventuelle politikerne kan bære fanen for.

En tredje måte å forholde seg til grensehandel på som politiker, er å vente på eller bygge opp under en form for ideologi-basert endring. Dette kan eksempelvis dreie seg om grensehandleres forståelse av eget forbruk. Det synes være grunnlag for å anta at det her er snakk om et forbruk som skaper mer forbruk. Jeg har implisitt berørt dette før da jeg nevnte avishistorien om mannen "som hadde spart så mye på å handle på svensk side at han kunne dra til Syden for de pengene". Videre innebærer en kjøretur til svensk side også et økt forbruk, det være seg av egne ressurser eller kollektivets infrastrukturelle som eksempelvis veier. Trolig er det også slik at en dreier forbruket sitt i retning av næringsmidler som ligger høyere oppe i næringskjeden (til eksempelvis mer

---

³⁷⁴ Og Storstad (2003) viser da også at 94% av hennes respondenter har handlet svinekjøtt, oksekjøtt, kylling og/eller lammekjøtt, 49% har kjøpt tobakk og 41% har kjøpt alkohol på Systembolaget.

bruk av kjøtt), hvis en grensehandler. At forbruk ligger som et fullt akseptabelt og ikke-problematisert rammeverk for det som foregår, går frem i dette intervjuutsnittet³⁷⁵ som dreier seg om en busstur fra Oslo til Sandefjord og så båt over:

- * Men det her koster jo penger, som jeg sa til henne [K2], det koster jo penger det her.
- K1 Ja, men det, altså i forhold til hva? Vi får jo med oss røyk og sånn på veien hjem, ikke sant? Vi **sparer** jo, vi **sparer** jo reisa bare i røyken, ikke sant.
- * (Jeg ler.) Men enn dem som ikke røyker av alle de her hertingene da? Hva dem sparer da?
- K1 Det vet jeg ikke. Dem kjøper vel noe annet dem da.
- * (Jeg ler.) Ja, hva dem kan kjøpe da?
- K1 Ja, på båten kjøper dem
- K2 Sjokoladen er rimeligere.
- K1 Ja.
- * Men du kan ikke spare inn 140 kroner på sjokoladekjøp? [Buss&båt-tur med Finn Carlsen koster 140 kroner.]
- K1 Jo, jo. Hvis du kjøper mye nok så.

Forbruk genererer forbruk i og med at det forstås som "å spare". Da blir det også slik at jo mer du forbruker, jo mer sparer du, og jo mer du har spart, jo mer har du forbrukt. Som Sahlins skriver i sin redegjørelse for *The Original Affluent Society*: "[T]here are two possible courses to affluence. Wants may be 'easily satisfied' either by producing much or desiring little" (Sahlins 1972:1-2). Det siste synes ikke være den ideologi-baserte løsningen som slår seg ut blant nordmenn som grensehandler. Hadde den blitt implementert, hadde det trolig ytet et meget stort bidrag til å redusere omfanget av grensehandelen.

En annen mulig form for ideologi-basert endring kan skimtes i en samtale med en kvinne³⁷⁶ påtruffet i Halden. Hun og familien handler aldri i Sverige, svarer hun når jeg spør om hvorfor hun ikke handler alle de matvarene handlevognen hennes bugner av, der. Skal en beholde bygdene, skal en få beholde nærbutikkene, og skal en holde liv i butikker som forsøker seg med ferskvaredisker, så må en også handle der, er hennes budskap. Hun fortsetter: Det er nok billigere i Sverige, men hun er villig til å betale forskjellen. Kan hende er det for få med hennes forståelse til at noen slik ideologi-basert endring kan vokse seg frem fra grasrota. Her er det høyst trolig større og mer dyptgående

---

³⁷⁵ Intervju 2 (2001).

³⁷⁶ Ikke-lydbånd-opptatt intervju 24 (2001).

politiske strømninger som må justeres, og rikspolitikere har i så måte stor innflytelse. Selv de kan imidlertid ha relativ beskjeden virkning på enda større sosio-kulturelle utviklingsprosesser av ideologisk art:

Hirschman (1977) demonstrerer hvordan det normative klimaet knyttet til vurderingen av økonomisk virksomhet og til egeninteressen endret seg med modernitetens definitive gjennombrudd. Selv Adam Smith, som ble berømt for sin påpekning av indiv[i]duell egoismes gunstige og utilsiktede konsekvenser for samfunnets økonomi totalt sett, var bekymret for hvordan egeninteressen likevel kunne bidra til å korrumpere moralen og det sivile samfunn (Sejersted 1993:21-24). Men med kapitalismens endelige gjennombrudd gjøres egoismen og kremmerånden i stedet til en dyd [...]. (Hjelseth 2001:54)

Kan hende gjør ikke den enkelte grensehandler med sitt mikroøkonomiske husholdningsbaserte fokus, annet enn hva som kan forventes? Kan hende er det ikke ideologi-endringer en skal vente på eller bygge opp under, hvis en som politiker skal gjøre noe med grensehandelens omfang?

Referanser

- Adelswärd, V. og L. Sachs 1996: "The meaning of 6.8: Numeracy and normality in health information talks". *Sos.Sci.Med.*, Vol. 43. No. 8:1179-1187.
- Adresseavisen 2003a: *En tredel av prisen i Trondheim!* 04.04.03.
- Adresseavisen 2003b: *Trønderne smugler som aldri før.* 16.04.03.
- Aftenposten 1998: *Grensehandelen tar av.* 04.11.98, dag.
- Aftenposten 2003: *Handelsnæringen kritiserer nytt utvalg.* 23.01.2003.
- Aftenpostens nettside:
<http://www.aftenposten.no/template/droplets/utskriftsvennlig.jhtml?articleID=476552>
- Agderposten 2001: *Stor politikerforakt blant de svenskehandlende.* 10.07.01.
- Amaral, I. do 1994: "New Reflections on the Theme of International Boundaries". I: Schofield, C. H. (red.) *Global Boundaries. World Boundaries, Volume 1.* London: Routledge.
- Augé, M. 1995: *Non-Places. Introduction to an Anthropology of Supermodernity.* London: Verso.
- Bargh, J. A. 2002: "Losing Consciousness: Automatic Influences on Consumer Judgment, Behavior, and Motivation. *Journal of Consumer Research*, vol.29, September 2002:280-285.
- Barth, F. 1969: "Introduction". I: Barth, F. (red.) *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Barth, F. 1984: "I stedet for myter. Sosialantropologiske perspektiver på myter i andre samfunn, og våre alternativer". *Samtiden* 5/1984:2-5.
- Bateson, G. 2000[1972]: *Steps to an Ecology of Mind.* Chicago: The University of Chicago Press.
- Bauman, Z. 1998: *Globaliseringen og dens menneskelige konsekvenser.* Oslo: Vidarforlaget.
- Beck, U. 1993[1992]: *Risk Society. Towards a New Modernity.* London: Sage.
- Bijker, W. E. og J. Law 1992: "General Introduction". I: Bijker, W. E. og J. Law (red.) *Shaping Technology/Building Society. Studies in Sociotechnical Change.* Massachusetts: The MIT Press.
- Blake, G. H. 1994: "Preface". I: Schofield, C. H. (red.) *Global Boundaries. World Boundaries, Volume 1.* London: Routledge.
- Brox, O. 1995[1989]: *Praktisk samfunnsvitenskap.* Oslo: Universitetsforlaget.

- Bruksås, N., K. Myran og L. H. Svennebye 2001: *Grensehandelen med Sverige og Danmark. Sammenlikning av priser på grensen og i Oslo 2001*. Rapport 2001/28. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Brøgger, J. 1993: *Kulturforståelse. En nøkkel til vår internasjonale samtid*. Gjøvik: N.W. Damm & Søn.
- Bygvrå, S. 1992: *Grænsehandel ved porten til Europa*. Aabenraa: Institut for grænseregionsforskning.
- Bygvrå, S. 1997: *Den dansk-tyske grænsehandel I de første år med det indre marked*. Aabenraa: Institut for grænseregionsforskning.
- Bygvrå, S. 2002: *Grænsehandel foråret 2001 - efter Øresundsbro og Schengen*. Notat nr. 77. Pressemeddelelse. Aabenraa: Institut for grænseregionsforskning.
- Cohen, A. P. 1989[1985]: *The Symbolic Construction of Community*. London: Routledge.
- Collin, F. 1993: *Videnskabsfilosofi. Enhed og mangfoldighed i videnskaberne*. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Conlisk, J. 1996: "Why Bounded Rationality?" *Journal of Economic Literature*, Volume 34, Issue 2 (Jun., 1996):669-700.
- Dagligvarehandelen 1998: *Rekord – igjen!* 10.11.98.
- D'Andrade, R. G. 1993[1984]: "Cultural meaning systems". I: Shweder, R. A. og R. A. Levine (red.), *Culture Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Danielsen, H. 2002: *Husmorhistorier – norske husmødre om menn, barn og arbeid*. Oslo: Spartacus.
- Douglas, M. 1987: *How Institutions Think*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Dubois, A. og L.-E. Gadde 2002: "Systematic combining: an abductive approach to case research". *Journal of Business Research* 55 (2002):553-560.
- Døving, R. 2002: *Mat som totalt sosialt fenomen. Noen eksempler med utgangspunkt i Torsvik*. Dr. polit.avhandling. Bergen: Institutt for sosialantropologi, Universitetet i Bergen.
- Døving, R. 2003: *Grensehandel i sameland*. Prosjektnotat nr 4-03, Oslo: Statens institutt for forbruksforskning.
- Edelman, B. 1997: *Shunters at Work. Creating a World in a Railway Yard*. Doktorgradsavhandling. Stockholm Studies in Social Anthropology, 37. Stockholm: Department of Social Anthropology, Stockholm University.

- Emerson, R., R. Fretz og L. Shaw 1995: *Writing Ethnographic Fieldnotes*. Chicago: University of Chicago.
- Enebakk, V. og C. Myrvang 2002: *Matvarekjeder mellom marked og monopol*. Kronikk i *Aftenposten* 17.07.02. Fra Aftenpostens nettside: <http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/article.jhtml?articleID=365268>
- Ericsson, B. 1997: *Grensehandel ingen ulykke*. Debattinnlegg i *Dagens Næringsliv*, 05.02.97.
- Ericsson, B. 2001: *Grensehandel mot Sverige: Bil- og bussbasert handel år 2000*. Rapportnr. OR 15.01. Halden/Lillehammer: Stiftelsen Østfoldforskning.
- Evensberget, S. og D. Gundersen 1995: *Bevingede ord*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Featherstone, M. 1991: *Consumer culture and Postmodernism*. London: Sage.
- Finansdepartementet 2002: *Nærmere om budsjettforliket*. Finansdepartementets nettside pr. 16.04.03: <http://odin.dep.no/fin/norsk/budsjett/budsjett2003/006071-230021/index-dok000-b-n-a.html>
- Finansdepartementet 2003a: *Nye regler for toll- og avgiftsfritt reisegods fra 10. januar*. Pressemelding datert 09.01.2003. Finansdepartementets nettside: <http://www.odin.dep.no/fin/norsk/aktuelt/presse/006071-070332/index-dok000-b-f-a.html>
- Finansdepartementet 2003b: *Utvalg skal vurdere virkninger av grensehandel*. Pressemelding nr. 4/2003, datert 22.01.2003. Finansdepartementets nettside: <http://www.odin.dep.no/fin/norsk/aktuelt/presse/006071-070335/index-dok000-b-f-a.html>
- Folkehelseinstituttet 2001: *Koffein*. Artikkel 18. Nettsiden til Folkehelseinstituttet: <http://www.folkehelse.no/nyhetsbrev/nyttfra/2001/18/01nms18b.html>
- Follo, G. 2002a: *Matvarers kvalitet og pris – slik de handlende ser det. En forstudie*. Rapport 3/02. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Follo, G. 2002b: *Grensehandel – harry eller smart?* Kronikk i *Nationen* 04.04.02.
- Follo, G. 2002c: *En refleksjon over samfunnsforskningens forutsetninger, produkter og mulige effekter — jeg en historisk manifestasjon og symptombærer?* Paper no 10/02. Trondheim: Norsk senter for

- bygdeforskning.
- Fredriksstad Blad 2001a: *Grensehandlende er store egoister*. 10.07.01.
- Fredriksstad Blad 2001b: *Grensehandlende – store egoister?* 13.07.01.
- Fuglesang, A. 1990[1989]: "Om snusdåser eller Kulturdimensjonen i bistandsarbeidet". I: Hylland Eriksen, T. (red.) *Hvor mange hvite elefanter? Kulturdimensjonen i bistandsarbeidet*. Oslo: Ad Notam.
- Fyhn, H. 2001: *Shaman in the World of Experience. A Journey Exploring Consciousness*. Upublisert manus.
- Geertz, C. 1993[1984]: "'From the native's point of view'. On the nature of anthropological understanding". I: Shweder, R. A. og R. A. Levine (red.), *Culture Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Giddens, A. 1996: *Modernitet og selvidentitet. Selvet og samfundet under senmoderniteten*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Goffman, E. 1969[1963]: *Behavior in Public Places. Notes on the Social Organization of Gatherings*. New York: The Free Press.
- Goffman, E. 1971: *Relations in Public. Microstudies of the Public Order*. London: Allen Lane the Penguin Press.
- Goody, J. og I. Watt 1972: "The Consequences of Literacy". I: Giglioli, P. P. (red.) *Language and Social Context*. London: Penguin.
- Grensekomitéen Østfold – Bohuslän – Dalsland 2000: *Grensependlerbrosjyren*. Uddevalla: Grensekomitéen.
- Haavind, H. 2000: "På jakt etter kjønnede betydninger". I: Haavind, H. (red.) *Kjønn og fortolkende metode. Metodiske muligheter i kvalitativ forskning*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Halden Arbeiderblad 2001: *Stor politikerforakt blant de svenskehandlende*. 12.07.01.
- Halkier, B. 2001: "Risikohåndtering i forbrug: Behov for at 'kreolisere' sosiologiske begreber". *Sosiologisk tidsskrift*, vol. 9:156-179.
- Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon 2000a: *Vagt om grensehandel*. 12.5.2000. Oppslag på HSHs nettside: http://www.hsh-org.no/kunder/hsh/hsh_public.../FE8DCEC8A25231B5C1256928004158E
- Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon 2000b: *Grensehandelen mot Sverige*. 21.9.2000. Rapport vedhengt HSHs oppslaget "Grensehandel: Ny rekord i juli" på HSHs nettside: http://www.hsh-org.no/kunder/hsh/hsh_public.../0E01F5AE5E0442E74125693F003694A

- Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon 2000c: *Jukser med tall?* 08.12.2000. HSHs nettside: http://www.hsh-org.no/kunder/hsh/hsh_publi.../579077AFD7B66736C12569AF00369C0
- Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon 2001a: – *Kritisk til undersøkelse om grensehandel*. 11.5.2001. Oppslag på HSHs nettside: http://www.hsh-org.no/Kunder/hsh/hsh_publi.../41581DE92358CED2C1256A4900226CD
- Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon 2001b: *Tvilsom rapport fra Østfoldforskning*. 14.5.2001. Oppslag på HSHs nettside: http://www.hsh-org.no/Kunder/hsh/hsh_publi.../D8800B10981337FAC1256A4C003B68E
- Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon 2003: *Svenskehandlet for 8,3 milliarder i fjor*. HSHs nettside pr. 24.01.03: <http://www.hsh-org.no/eway/default0.asp?objectid=0&portalid=190&ta...:3041;3161;3183>
- Hannerz, U. 1980: *Exploring the City. Inquiries Toward an Urban Anthropology*. New York: Columbia University Press.
- Hannerz, U. 1992: *Cultural Complexity. Studies in the Social Organization of Meaning*. New York: Columbia University Press.
- Haugesunds Avis 2001: *Stor politikerforakt blant svenskehandlende*. 10.07.01.
- Herrnstein, R. J. og D. Prelec 1991: "Melioration: A Theory of Distributed Choice. *The Journal of Economic Perspectives*, Volume 5, Issue 3 (Summer, 1991): 137-156.
- Hetlevik, I. og J. Holmen 1994: "Hvilket forhold har leger til risiko?" *Tidsskrift for Norsk Lægeforening*, nr. 15, 1994;114:1709-10.
- Hjelseth, A. 2001: "Pengenes forutsetninger og konsekvenser – Simmel som økonomisk sosiolog". *Sosiologi i dag*, årgang 31, nr. 3/2001:45-68.
- Hoffmeyer, J. 1994: *Livets tegn. Betydningens naturhistorie*. Oslo: Pax.
- Jacobsen, E. 2001: *Kjøtt og kjøttvarer i Norge. Om produktutvikling og kvalitetsdifferensiering*. SIFO-rapport 5/2001. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Jacobsen, E. og E. P. Stræte 2001: *Makt og mangfold i maten*. Kronikk. *Aftenposten*, 16.10.01, dag.
- Johansen, A. 1990[1989]: "Handlingens tid". I: Hylland Eriksen, T. (red.) *Hvor mange hvite elefanter? Kulturdimensjonen i bistandsarbeidet*. Oslo: Ad

Notam.

- Johansen, A. 1991: "Sjelen som forretningsidé". *Nytt Norsk Tidsskrift*, 2/1991:99-116.
- Kalvø, A. 2002: *Syden*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Kilden 2003: *Alltid beredt*. Oppslag på Kildens nettside 03.04.03:
<http://kilden.forskningsradet.no/artikkel.html?vis=4494>
- Kirkeby, O. F. 1994a[1986]: "Abduktion". I: Andersen, H. (red.)
Videnskabsteori og metodelære. Bind 1: Introduktion. Frederiksberg C: Samfundslitteratur.
- Kirkeby, O. F. 1994b[1986]: "Modelbegrebet". I: Andersen, H. (red.)
Videnskabsteori og metodelære. Bind 1: Introduktion. Frederiksberg C: Samfundslitteratur.
- Kirkebøen, G. 1995a: "En bombe under soveputen?" *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 32: 426-434.
- Kirkebøen, G. 1995b: "Når bør vi bruke datamaskiner og når bør vi bruke hodet? En kritikk av Dreyfus og Dreyfus' (1987) myter om ekspertise". *Norsk Informatikkonferanse 1995. Institutt for informatikk, Universitetet i Oslo*. Oslo: Tapir.
- Kivetz, R. og I. Simonson 2002: "Self-Control for the Righteous: Toward a Theory of Precommitment to Indulgence". *Journal of Consumer Research*, Vol. 29, September 2002:199-217.
- Laagendalsposten 2001: *Sterk politikerforakt*. 10.07.01.
- Laclau, E. og C. Mouffe 1985: *Hegemony & Social Strategy. Towards a radical democratic politics*. London: Verso.
- Lakoff, G. og M. Johnson 1981: *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Landbruksdepartementet 2001a: *Midlertidig forbud mot import*. Pressemelding 15, 14.03.01. Landbruksdepartementets nettside:
<http://odin.dep.no/ld/norsk/aktuelt/pressem/020041-070011/index-dok000-b-n-a.html>
- Landbruksdepartementet 2001b: *Norge lempet på importforbudet overfor de fleste EU- og EFTA land*. Pressemelding 22, 06.04.01.
Landbruksdepartementets nettside:
<http://www.dep.no/odinarkiv/norsk/dep/ld/2001/pressem/020061-070023/index-dok000-b-n-a.html>
- Landbruksdepartementet 2001c: *Matmomsen halveres*. Pressemelding 33,

- 22.06.01. Landbruksdepartementets nettside:
<http://www.dep.no/odinarkiv/norsk/dep/ld/2001/pressem/020061-990172/index-dok000-b-n-a.html>
- Landbruksdepartementet 2001d: *Momsreformen 2001*. Publikasjon.
 Landbruksdepartementets nettside 25.09.01:
<http://odin.dep.no/ld/norsk/020031-990201/index-dok000-b-n-a.html>
- Landbruksdepartementet 2003: *Åpning av matpolitisk forbrukerpanel 'Folkets røst om maten', Holmen Fjordhotell, Asker 15.2.2003*.
 Landbruksdepartementets nettside:
http://www.odin.dep.no/ld/norsk/aktuelt/taler/statsraad_a/02006.../index-dok000-b-f-a.htm
- Latour, B. 1992: "Where Are the Missing Masses? The Sociology of a Few Mundane Artifacts". I: Bijker, W. E. og J. Law (red.) *Shaping Technology/Building Society. Studies in Sociotechnical Change*. Massachusetts: The MIT Press.
- Latour, B. og S. Woolgar 1986[1979]: *Laboratory Life. The Construction of Scientific Facts*. Princeton: Princeton University Press.
- Lave, C.A. og J. G. March 1993[1975]: *An Introduction to Models in the Social Sciences*. Lanham: University Press of America.
- Lavik, R. 1990: *Prisbevissthet. En studie av handleatferd i Norge og Sverige*. Rapport nr. 1-1990. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Lavik, R. 2003: *Prisforskjeller og grensehandel mellom Norge og Sverige – sammenlignende prisundersøkelse av utvalgte grensehandelsvarer, kjente merkevarer og alkohol 2002 og ulike grensehandelsundersøkelser*. Oppdragsrapport nr 5-03. Oslo: Statens institutt for forbruksforskning.
- Lavik, R. og A. Dulrud 2000: *Sammenlignende prisundersøkelse av utvalgte grensehandelsvarer. 2. opplag*. Forskningsrapport nr. 1, 2000. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Lofland, J. og L. Lofland 1995: *Analyzing Social Settings: a Guide to Qualitative Observations and Analysis, 3rd Edition*. Belmont, Calif: Wadsworth.
- Lyotard, J.-F. 1992: *Forflytninger: Lov, form, begivenhet*. Oslo: Spartacus.
- Martinez, O. J. 1994: "The Dynamics of Border Interaction". I: Schofield, C. H. (red.) *Global Boundaries. World Boundaries, Volume 1*. London: Routledge.
- Melby, K. 1999: "Husmorens epoke. 1900–1950". I: Blom, I. og S. Sogner (red.)

- Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årskiftet.*
Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Molander, B. 1996: *Kunnskap i handling*. Göteborg: Daidalos.
- Nationen 2001a: *Krangler om tall og metode*. 15.05.01.
- Nationen 2001b: *Ulike undersøkelser*. 18.05.01.
- Nationen 2003: *Trønderhæren tar Sverige*. 04.04.03.
- Nilsen, E. P. og J. T. Nybø 2001: *På busstur for å handle svensk*.
Mellomfagsoppgave i sosiologi, Institutt for sosiologi og statsvitenskap,
NTNU.
- Norges Bank 2003a: *Valutakurser - månedlige*. Fra Norges Banks nettside
16.04.03: http://www.norges-bank.no/stat/valutakurser/kurs_mn1.html
- Norges Bank 2003b: *Statistikk. Exchange rates – annual*. Fra Norges Banks
nettside 01.04.03: http://www.norges-bank.no/english/statistics/exchange/kurs_ae1.html
- NRK 2001: *Egoister på svenskehandel*. NRK innenriks 09.07.01, nett:
<http://www.nrk.no/magasin/nyheter/innenriks/1142369.html>
- Nygård, B. 1999: "Den moderne forbruker – refleksive vurderinger og
tillitsforhold i endring". *Sosiologisk Tidsskrift*, nr. 4, 1999:305-322.
- Nytt fra Norge 2001: *Systembolaget tømt*. Nr. 28-2001 (17.07.01).
- Nørretranders, T. 1992: *Merk verden. En beretning om bevissthet*. Gjøvik: J. W.
Cappelens Forlag.
- Otnes, C., T. M. Lowrey og L. J. Shrum 1997: "Toward an Understanding of
Consumer Ambivalence". *Journal of Consumer Research*, Vol. 24, June
1997:80-93.
- Paasi, A. 1999: "Boundaries as social practice and discourse: The Finnish--
Russian border". *Regional Studies*, Volume 33, Oct 1999, Issue 7:669-
680.
- Parsons, E. og P. Atkinson 1992: "Lay constructions of genetic risk". *Sociology
of Health & Illness*, Vol. 14. No.4:437-455.
- Peirce, C. S. 1958: *Values in a Universe of Change. Selected Writings of
Charles S. Peirce (1839–1914)*. Edited with an introduction and notes by
P. P. Wiener. Stanford: Stanford University Press.
- Rakkestad Avis 2001: *Egoister og grensehandel*. 13.07.01.
- Ritzer, G. 1996: *The McDonaldization of Society. Revised Edition*. California:
Pine Forge Press.
- Ritzer, G. og D. Slater 2001: "Editorial". *Journal of Consumer Culture*, Vol

1(1):5-8.

- Rye, J. F. og O. Storstad 2001: *Pris og kvalitet på matvarer: Hva velger forbrukerne?* Notat 2/01. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Røed Larsen, E. 2003: "Bør vi erstatte kronen med euro?" *Samfunnsspeilet* 1/2003:19-29.
- Sahlins, M. 1972: *Stone Age Economics*. New York: Aldine de Gruyter.
- Sarpsborg Arbeiderblad 2001: *Egoister og grensehandel*. 13.07.01.
- Shweder, R. A. 1993[1984]: "Anthropology's romantic rebellion against the enlightenment, or there's more to thinking than reason and evidence". I: Shweder, R. A. og R. A. LeVine (red.) *Culture Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sivertsen, R. K. 2001: *Avgiftspolitikken som mulighetsstruktur: - Med gratisbuss på svenskehandel*. Mellomfagsoppgave i sosiologi, Institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTNU.
- Slaatta, T. 1996: "Staten og maten". *Samtiden* 3/1996:36-45.
- Slovic, P., B. Fischhoff og S. Lichtenstein 1980: "Facts and fears: understanding perceived risk". I: Schwing og Albers, Jr. (red.) *Societal Risk Assessment. How Safe is Safe enough?* New York: Plenum Press.
- Solheim, J. 1998: *Den åpne kroppen. Om kjønnssymbolikk i moderne kultur*. Oslo: Pax.
- Stafford, B. J. 1999: *The determinants of cross-border shopping in New Brunswick*. Dissertation, Degree: MA. The University of New Brunswick (Canada). Publication number AAT MQ54651. Digital Dissertations. Nett: <http://www.lib.umi.com/dissertations/fullcit/MQ54651>
- Statistisk sentralbyrå 2001: *Store prisforskjeller på svenskegrensen*. Fra SSBs nettside 24.09.01: <http://www.ssb.no/magasinet/analyse/art-2001-09-24-01.html>
- Statistisk sentralbyrå 2002: *Biler vraket mot pant, 2001. Flest Volkswagen på norske veier*. Frigitt 27. mai 2002. Fra SSBs nettside: <http://www.ssb.no/emner/10/12/20/bilvrak/main.html>
- Store norske leksikon 2003a: *Riksgrensen*. Aschehoug og Gyldendal på nett: <http://www.storenorskeleksikon.no/sa.asp?artid=s1735504>
- Store norske leksikon 2003b: *Persille*. Aschehoug og Gyldendal på nett: <http://www.storenorskeleksikon.no/default.asp>
- Stormhøj, C. 1999: "Kønnets regerende dronning – en introduksjon til køn og krop i Judith Butlers forfatterskap". *Kvinder, køn & forskning*, 2/1999:53-

66.

- Storstad, O. 1998: *Forbrukervalg: Norsk eller importert kjøtt*. Paper no. 5/98. Trondheim: Senter for bygdeforskning.
- Storstad, O. 1999: "Betydningen av forbrukertillit i det norske matvaresystemet." *Sosiologisk Tidsskrift*, nr. 4, 1999:285-303.
- Storstad, O. 2003: *Grensehandel – forbrukerfest eller politisk protest?* Rapport 3/03. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Storstad, O. og G. Follo 1999: "'Flere kalorier pr. krone'. Tanker om videre bruk av datamaterialet." I: Myrstad, A. M. og H. G. Slottemo (red.) *'Slik kan det gjøres'. Flerfaglige blikk på 'husmorfilmen'*. Arbeidsnotat 1/1999. Trondheim: Senter for kvinneforskning, Institutt for tverrfaglige kulturstudier, NTNU.
- Stræte, E.P. 2001: *Produktmangfold i verdikjeden for melk. En analyse av maktforholdet*. Bygdeforskning-rapport 5/01. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Sullivan, P. M. og J. Kang 1997: "Information sources and motivational attributes of Canadian cross-border shoppers: A pilot study". *International Journal of Commerce & Management*, Volume 7, Issue 1: 88-107.
- Sunnmørsposten 2001: *Svenskehandlende har politikerforakt*. 10.07.01.
- Sørhaug, T. 1997: "Studier i det sosiologiserte samfunn. Et essay om samfunnsforskningens innretninger, status og funksjoner". I Norges forskningsråd *Om verdien av samfunnsforskning. Artikler utarbeidet til Strateginotat for samfunnsvitenskapelig forskning*. Oslo: Norges forskningsråd.
- Timothy, D. J. 1995: "Political boundaries and tourism: borders as tourist attractions". *Tourism Management*, Vol. 16, No.7, 1995:525-532.
- Timothy, D. J. og R. W. Butler 1995: "Cross-border Shopping. A North American Perspective". *Annals of Tourism Research*, Vol. 22, No.1, 1995:16-34.
- Toll- og Avgiftsdirektoratet 2001: *Mildere reaksjon mot ølsmuglere*. Nr. 10-2001. Datert 12. november 2001. Toll- og Avgiftsdirektoratets nettside: http://www.toll.no/presse/Mildere_reaksjon.html
- Toll- og Avgiftsdirektoratet 2003: *Rundskriv 2001/3422-3 (arkiv). Forskrift om toll- og avgiftsfri innførsel av reisegods gjeldende fra 1. februar 2003*. Datert 29.1.2003. Toll- og Avgiftsdirektoratets nettside: http://www.toll.no/rundskriv/EKS/2001_3422-3.html

- Tornes, K., S. Husby, E. Kjersem og H. Gammelsæter 1999: *Rekruttering – kvalitet – relevans. Studieretningen naturbruk og landbrukets kompetansebehov*. Rapport nr. 9902. Molde: Møreforskning Molde.
- Turner, V. W. 1967: "Betwixt and Between: The Liminal Period in *Rites de Passage*. I: Turner, V. W. *Forest of Symbols*. New York: Cornell University Press.
- Turner, V. W. 1973[1969]: *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- TV2 2002: *Advarer mot energidrikker*. TV2-nyhetene. Datert 08.07.02. TV2s nettside:
<http://www.tv2.no/nyheter/innenriks/article.jhtml?articleID=58458>
- Varden 2001: *Tenker mest på seg selv*. 11.07.01.
- VG 2003: *Rema-Reitan vil erobre svenske-handelen*. 26.03.03. VG Nett:
<http://www.vg.no/pub/skrivervennlig.hbs?artid=52988>
- Wilk, R. 2001: "Consuming Morality". *Journal of Consumer Culture*. Vol 1(2):245-260.
- Zelizer, V. A. 1993: "Making Multiple Monies". I: Swedberg, R. (red.) *Explorations in Economic Sociology*. New York: Russell Sage Foundation.
- Zelizer, V. A. 1997: *The Social Meaning of Money. Pin Money, Paychecks, Poor Relief, and Other Currencies*. Princeton: Princeton University Press.
- Østerud, Ø., K. Goldmann og M. N. Pedersen (red.) 1997: *Statsvitenskapelig leksikon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Østlendingen 2001: – *Svenskehandlende er egoister*. 10.07.01.

VEDLEGG

Stor politikerforakt blant de svenskehandlende

Oslo (NTB-Helle Høiness): Drar du på svenskehandel tenker du mest på deg selv og ditt eget forbruk. Den typiske grensekunde viser ingen forståelse for hvorfor det finnes avgifter i samfunnet.

-Det er en avgifts-uforståelighet blant folk som reiser til Sverige for å handle. Svært få dveler ved hvorfor eller viser forståelse for at prisene er forskjellig, sier antropolog Gro Follo, ved Norsk senter for bygdeforskning ved NTNU i Trondheim. Hun er i ferd med å avslutte en større undersøkelse blant nordmenn som reiser til Sverige for å handle.

Fokus på eget

I regi av Norsk senter for bygdeforskning er det i løpet av våren blitt gjort intervjuer og observasjoner blant nordmenn som reiser med ferje, bil og buss til Sverige for å handle.

-Kun en av de jeg snakket med nevnte at lønnsnivået er mye lavere i Sverige enn i Norge. Svært få viste noen helhetstenkning eller tanke på at vi inngår i en samfunnshelhet. I stedet er det en svært husholdningsbasert fokus. Alt annet er perifert, sier Gro Follo.

Forholdet til AS Norge, altså landet som en økonomisk enhet, er et av flere hovedspørsmål som brukes i kartleggingen av den typiske grensehandlende. Her avdekkes hvilke tanker og holdninger om samfunnet og avgiftspolitikken som finnes blant dem som drar til Sverige for å handle. Mange gir politikerne skylda for at de drar.

Follo mener at alle typer folk drar på grensehandel. Det eneste unntaket er de aller fattigste og de aller rikeste. De handlende deles igjen inn i forskjellige grupper som har forskjellige grunner for å handle eller ikke. Hele undersøkelsen vil være klar rett over sommeren.

-Egoister

Det er gjort flere andre undersøkelser blant folk som drar over grensen til Sverige for å handle. Randi Sivertsen avsluttet nylig en universitetsoppgave om dem som reiser med gratis buss fra Trondheim til Storlien i Sverige. Hun går enda lenger i å karakterisere deler av menneskene som drar på handleturer.

-De er egoister. Flere uttalte at de absolutt ikke er interessert i å betale de norske avgiftene. Noen jeg snakket med på det tidspunktet grensen ble stengt på grunn av munn- og klovsyken mistenkte politikerne for egentlig ville stoppe selve grensehandelen, sier Sivertsen.

Hun peker også på inkonsekvensen ved at flere som er pensjonister og trygdemottakere ikke har forståelse for samfunnsavgifter, samtidig som de tilhører den gruppen som er mest avhengig av penger fra fellesskapet.

-Dette er også psykologien i det som skjer i politikken i dag hvor folk ikke vil ha EU, men de vil ha fordelene med det samme avgiftsnivået. Det virker som folk tror at Stoltenberg og Jagland-fraksjon vil ha oss inn i EU, men samtidig unner de ikke folk avgiftsslettene.

Billig i Sverige

-Grensehandelen vil ikke opphøre, sier antropolog Gro Follo ved Norsk senter for bygdeforskning. Hun slår fast at så lenge det finnes billigere varer vil folk handle i Sverige. Det eksisterer nemlig en voldsom overbevisning om at det er billigere i Sverige. Omtrent halv pris, er den faste gjennomgangstonen.

NTB-melding om grensehandel slik den ble presentert for meg 09.07.01. til godkjenning over e-post. Det som er markert med grått, er mitt bidrag til meldingen. Det er da dette jeg godkjente.

Når du reiser til Norge

Følgende regler gjelder for toll- og avgiftsfritak

Hvis du har vært ute av Norge i minst 24 timer, kan du ta med deg varer til en samlet verdi av NOK 5000 toll-og avgiftsfritt.

Hvis du har vært ute av Norge mindre enn 24 timer, kan du, én gang i løpet av 24 timer, ta med varer til en samlet verdi på inntil NOK 2000 toll- og avgiftsfritt. Du kan ikke ta med deg alkohol, og kun 40 sigaretter eller 20 sigarer/sigarillos, eller 100 gram andre tobakksvarer, med mindre du kan dokumentere at varene er kjøpt avgiftsbelagt (ikke tax-free) i Danmark, Finland eller Sverige. Innenfor verdigrensen på NOK 5000/2000 kan du ta med følgende varer toll- og avgiftsfritt (NB! Se begrensningene ved fravær under 24 timer som nevnt over): Disse varene kan du ta med toll- og avgiftsfritt innenfor kvoten på NOK 5000/2000 (jf begrensningene ved fravær under 24 timer):

Alkoholholdige drikkevarer
Tobakksvarer
Sukkervarer
Landbruksproduktet
Drivstoff

Alkoholholdige drikkevarer

Reisende som har fylt 18 år:

Øl som inneholder mer enn 2,5 volumprosent alkohol	2 liter
Vin og alkoholholdige drikkevarer til og med 22 volumprosent alkohol	2 liter

Reisende som har fylt 20 år kan istedenfor 2 liter vin ta med:

Vin og alkoholholdige drikkevarer til og med 22 volumprosent alkohol	1 liter
Brennevin med inntil 60 volumprosent alkohol	1 liter

Over 60 volumprosent er forbudt

Tobakksvarer

Reisende som har fylt 18 år:

	bosatt i Europa	bosatt utenfor Europa
Sigaretter eller	200 stk	400 stk
Andre tobakksvarer	250 gram	500 gram
Sigarettpapir	200 blad	200 blad

Sukkervarer

Alle, også personer under 12 år:

Sukker	inntil 5 kg
Sjokolade- og sukkervarer	inntil 1 kg

Landbruksprodukter

Reisende bosatt i Norge må være fylt 12 år for å kunne ta med seg matvarer. Spesielle regler for Nord-Norge (gjelder ikke sukker og sjokolade- og sukkervarer)

Meieriprodukter, korn, mel - og fôrvarer, frukt, bær, grønnsaker, høy og planter og plantedeler til sammen

inntil 10 kg (inntil 15 kg ved innreise i Nordland, Troms og Finnmark)

Av disse 10 (15) kg kan medbringes kjøtt/flesk og bearbeidede kjøttvarer, herunder kjøttthermetikk, til sammen

inntil 3 kg (se helsemessige/plantesanitære krav.)

Av disse 10 (15) kg kan du ta inn

begrensede kvantum av blomsterløk og blomsterknoller (se helsemessige/ plantesanitære krav.)

Poteter og planter til dyrking er forbudt å innføre uten spesiell tillatelse. Nærmere opplysninger fås hos Statens Landbrukstilsyn.

Drivstoff

Maksimal mengde i de normale drivstofftanker
Motorvogner og motorsykler til privat bruk, kan i tillegg ha med

600 liter
inntil 10 liter på godkjent
reservekanne.

(Trykk her for å gå til toppen av dokumentet)